



Achilleus Tatios

Leukippé és Kleitophón története

ELTE Eötvös József Collegium
2014

Leukippé és Kleitophón története

ANTIQUITAS • BYZANTIUM • RENASCENTIA VI.

Sorozatszerkesztők

Farkas Zoltán

Horváth László

Mészáros Tamás

Eötvös József Collegium

2014

Achilleus Tatios

Leukippé és Kleitophón története

Fordította

Szepessy Tibor

ELTE Eötvös József Collegium
Budapest, 2014



EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

A kiadvány az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával készült.
A kötet a *Klasszikus ókor, Bizánc és humanizmus. Kritikai forráskiadás magyarázatokkal* (OTKA NN 104 456) pályázat keretében készült.

A fordítás alapjául szolgáló szövegkiadás:
Achilles Tatius: Leucippe and Clitophon.
(Studia Graeca et Latina Gothoburgensia I.)
Ed. by Ebbe Vilborg. Göteborg, 1955
és

Achille Tatius d'Alexandrie: Le roman de Leucippé et Clitophon.
Texte établi et traduit par J.-Ph. Garnaud. Paris, 2010 (quatrième tirage).

A görög szöveget magyarázó kommentár:
Achilles Tatius: Leucippe and Clitophon. A commentary.
By Ebbe Vilborg. (Studia Graeca et Latina Gothoburgensia XV.) Göteborg, 1962.

Szövegproblémák:
Claudio Consonni: On the Text of Achilles Tatius.
Ancient Narrative Suppl. 5 (2006) 112–130.

A görög szöveget feltérképező nyelvi lexikon:
A Lexicon to Achilles Tatius by James N. O'Sullivan.
Untersuchungen zur antiken Literatur und Geschichte. Hrg. von W. Bühler,
P. Herrmann und Otto Zwierlein. Band 18. Berlin – New York, 1980.

A fordítást a görög eredetivel összevetette Mészáros Tamás.
Copyright © Szepessy Tibor, Eötvös Collegium 2014

Borítóterv: Egedi-Kovács Emese
Felelős kiadó:
Dr. Horváth László, az ELTE Eötvös József Collegium igazgatója
Nyomdai kivitel: Pátria Nyomda
Felelős vezető: Fodor István

ISBN 978-615-5371-27-1
ISSN 2064-2369

Λεών ὁ φιλόσοφος

Ἔρωτα πικρόν, ἀλλὰ σάφρονα βίον
ὁ Κλειτοφῶντος ὥσπερ ἐμφαίνει λόγος·
ὁ Λευκίππης δὲ σωφρονέστατος βίος
ἅπαντας ἐξίστησι, πῶς τετυμμένη
κεκαρμένη τε καὶ κατηχρειωμένη,
τὸ δὴ μέγιστον, τρὶς θανοῦσ' ἐκαρτέρει.
εἶπερ δὲ καὶ σὺ σωφρονεῖν θέλῃς, φίλος,
μὴ τὴν πάρεργον τῆς γραφῆς σκόπει θέαν,
τὴν τοῦ λόγου δὲ πρῶτα συνδρομὴν μάθε·
νυμφοστολεῖ γὰρ τοὺς ποθοῦντας ἐμφρόνως.

(Anthologia Graeca IX. 203)

León, „a filozófus”:

Kleitophónra és Leukippére

Szerelmesen sok kínt kiállott Kleitophón
s e könyv bizonyság rá, igaz volt élete;
hát még ha Leukippét veszed: bámulja őt
a nagy világ, hogy ütlegették, dús haját
vették, de bírta mind a sok-sok szenvedést,
s a rá nem egy, de három ízben mért halált.
Te is, barátom, hogyha igazul élni vágysz,
miről a könyv beszél, te félvállról ne vedd:
inkább kutasd, mit mond, üzen, mi is a lényege:
ez majd segít, hogy tiszta vággyal célhoz érr!

I. KÖNYV

(1) Sidón¹ tengerparti város: a tenger a szír tenger, a város a phoinikiaiak székvárosa, a lakosok a thébaiak ősei.² Ikerkikötője van, tágas öblű ugyan, de azért kirekeszti a háborgó hullámokat. Az öböl jobboldali hajlatánál ugyanis még egy bejáratot nyitottak, ahol a víz tovább áramlik befelé; ezáltal az egyik kikötő mellett egy másik létesült, úgyhogy a hajók mindig menedékre lelnek itt, télen a belső, nyáron a külső kikötőben.

Valaha ide vetett a tomboló tengeri vihar, s megmenekülésemért hálaadó áldozatot mutattam be a phoinikiaiak istenasszonyának, ahogyan a sidóniak nevezik: Astarténak. Utána bejártam a város többi részét. Valamelyik templom falán, a fogadalmi ajándékok között nézelődve, egy festményt pillantottam meg, mely tengerparti tájat ábrázolt.

Európá³ története volt: a tenger a phoinikiai tenger, a szárazföld Sidón földje. A parton rét, rajta leánycsapat; a tengeren bika szelte a habokat, hátán szépséges leány ült, így, bikaháton hajózva Kréta felé. A mezőn tarka virággompa, itt is, ott is bokor- és facsoportok. A fák sűrűn álltak, lombjuk egybeolvadt: ágaikon a levelek összeértek, s a levelek szövevénye tetőként borult a virágokra. A lombok alá árnyékot is festett a művész. Napfény csak elvétve szüremlett át a gyepszőnyegig, ott, ahol a festő réseket hagyott a sűrű lombosáton. Az egész rétet szinte kerítés vette körül: a rét lombok koszorújában fogalt helyet. A virágok a fák és bokrok lombozata alatt, ágyásokban sorakoztak, külön-külön a nárcisz, a rózsza és a mirtusz. A festmény rétjén középpütt patak csordogált; ott tört elő a föld mélyéből, s a virágok, a fák és a bokrok között csörgedezett. Kertészforma ember is látszott a képen, amint kapával a kézben egy csatorna fölé hajol, hogy utat nyisson a haboknak. A leányokat a rét szélére, a szárazföld tengerbe szökellő nyúlványaira csoportosította a művész. A leányok külseje örömet és félelmet fejezett ki. Homlokukat koszorú övezte, hajuk a vállukra hullt; lábszáruk végig csupaszon maradt, alul nem fedte saru, fölül sem chitón,⁴ mert chitónjukat az öv térdig felhúzta. Arcuk sápadt volt, vonásaik dúltak, tágra nyílt szemük a tengerre szegeződött; ajkuk félig nyitva, mint akik félelmükben mindjárt felsikoltanak; kezüket a bika felé nyújtották. Egészen a tenger széléig merészkedtek

¹ Ma a libanoni Saida.

² A görögországi Thébait ugyanis a legenda szerint Agénór phoinikiai király fia, Kadmos alapította, Európé (ld. 3. jegyz.) fivére.

³ Ld. 2. jegyz. Az ismert legenda úgy tudja, hogy a királylányt a belé szerelmes Zeus bika képében vitte Kréta szigetére; tőle született a görög történelemből ismert Minós.

⁴ Hosszabb vagy rövidebb alsóruha.

előre, a hullámok át-átcsaptak bokájuk fölött: lerítt róluk, hogy legszívesebben a bika után rohannának, de félnek belegázolni a vízbe. A tenger két színben villódzott, a partoknál vörhenyesen, és szürkéskéken a mély víz fölött. Szirtek, hullámok és tajték is voltak festve rá: a szirtek a part előtt emelkedtek, a tajték fehéren örvénylett körülöttük, s a fölcsapó hullámok megtörtek és tajtékká omlottak a szirteken. A bikát a tenger közepére festette a művész, ott szelte a hullámokat, s ahol térdben megtört lába a víztükör fölé hajolt, hegy magasságúra tornyosult az ár. A leány a háta közepén ült, de nem lovagló ülésben, hanem féloldalt, mindkét lába jobb felé; balkezelével a bika szarvát szorongatta, mint kocsis a kantárt, s az állat, keze húzásának engedelmeskedve, maga is kissé arra fordult. A leányt keblétől öléig chitón, onnantól kezdve altestét köpeny borította. A chitón fehér, a köpeny bíborszínű volt. A leány alakja átsejlett öltözkén: a mélyen fekvő köldök, a feszes has, a karcsú derék, melynek karcsúsága lentebb a csípővé kerekedik, s kivillant mellkasán keblének szelíden ívelődő halma is. Öve chitónjával együtt keblét is leszorította, s így öltözete tükörként mutatta alakját. Karjait szélesre tárta, egyiket a bika szarva, másikat a farka felé, feje fölött körben mindkettőre rátapadt a vállaira omló fátyol, köpenyének redői széltükben-hosszukban felfúvódtak és kifeszültek – ezzel érzékeltette a művész a szelet. A leány úgy ült a bika hátán, mint valami hajón: a vitorlát fátyla helyettesítette. A bika körül delfinek úszkáltak, Erósok játszadoztak: az ember még mozdulataikat is látni vélte. Maga Erós a bikát vezette, kicsi gyermek képében, szárnyát kiterjesztve, oldalán tegez, kezében fáklya; közben Zeus felé fordult és mosolygott. Mintha kinevette volna, hogy miatta változott bikává...

(2) Bár a kép minden részlete tetszett, akkortájt éppen szerelmes voltam, s ezért a bikát vezető Eróst valamivel tüzetesebben vettem szemügyre.

– Lám – kiáltottam fel – korlátlan úr ez a kölyök égben, földön és tengeren!

Velem együtt ott állt egy fiatalember is, aki megjegyzésemre nagyot sóhajtott.

– Én lehetnék az élő példa rá. Mennyit gyöttrődtem, mennyit szenvedtem a szerelem miatt!

– És miféle szenvedéseken mentél keresztül? – szegeztem neki a kérdést.

– Az bizonyos, hogy külsődről ítélve korántsem régóta vagy beavatva ennek az istennek titkaiba!

– Emlékek egész raját bolygatod meg bennem – figyelmeztetett. – Mesébe illő az én történetem.

– Ne törődj vele, kedves barátom – buzdítottam. – Zeusra és magára Erósra mondom, csak még jobban fogom élvezni, ha mesébe illő is.

E szavakkal karon fogtam és egy közeli ligetbe vezettem, ahol sűrűn egymás mellett terebélyes platánok magasodtak, oldalt pedig kis patak csobogott, olyan

áttetsző és jéghideg, mintha nemrég olvadt hóból eredt volna. Egy buckára ültettem le és magam is letelepedtem mellé.

– Itt az ideje, hogy meghallgassam elbeszéléseidet – mondtam. – A környék igazán gyönyörű, méltó akármilyen szerelmi történethez.

(3) És az ifjú mesélni kezdett.

* * *

Phoinikiai vagyok, Tyros⁵ a hazám, a nevem Kleitophón. Apámat Hippiasnak hívják, s van egy fivére is, Sóstratos. Igaz, nem édestestvérek, csak féltestvérek ők: egy atyától származnak mindketten, de Sóstratos anyja byzantioni, apámé tyrosi asszony volt. Nagybátyám egész életét Byzantionban⁶ töltötte, mert anyja után tekintélyes örökség maradt rá, apám viszont Tyrosban lakott. Anyámat nem ismertem: még csecsemőkoromban meghalt. Ezután apám újra nősült, s második feleségétől született húgom, Kalligoné. És apámnak eltökélt szándéka volt, hogy összeházasít bennünket. Csakhogy a Moirák hatalmasabbak az embereknél: ők más feleséget tartogattak nekem.

Az istenség szívesen elárulja az embereknek jövőendő sorsukat, főleg álmaikban. Persze nem azért, hogy megpróbálják elkerülni, ami rájuk vár, hiszen a végzet felett úgysem diadalmaskodhatnak; csupán az a célja, hogy könnyebben viselhessék el az esetleges szenvedéseket. Mert ha az egyik pillanatról a másikra, hirtelen és teljes súlyával tör rájuk a szenvedés, anélkül, hogy sejtették volna, akkor letaglózza és teljesen megbénítja a lelküket, de ha jó előre számítanak rá, lassan-lassan hozzászoknak a gondolathoz, s ez elviselhetővé teszi a szenvedést... Tizenkilenc éves voltam, apám már javában készülődött, hogy a következő évben majd összead bennünket, mikor a sors elkezdte pergetni életem drámáját. Azt álmodtam, hogy testem alsó része egészen köldökig összenőtt a húgommal, köldökön fölül azonban mindkettőnk teste különvált. Hirtelen hatalmas testű, félelmetes asszony közeledett felém, szeme vérben forgott, arca kegyetlen, haja helyén kígyók, jobbában sarlót, baljában fáklyát tartott. Vad dühvel rontott rám, felemelte sarlóját és a lágyékomra sújtott vele, oda, ahol kettőnk teste egybeforr. Elválasztotta tőlem a húgomat! Halálra rémülten riadtam fel félelmetes álmomból. Nem beszéltem róla senkinek, de a lelkem mélyén rosszat sejtettem.

⁵ A mai Sür Libanonban.

⁶ Ma a török Istanbul.

Ugyanez idő tájt a következő történt. Ahogyan említettem, apámnak fivére is volt, Sóstratos. Nos, küldönc érkezett tőle Byzantionból egy levéllel. Az üzenet így szólt:

Sóstratos üdvözli fivérét, Hippiast. A thrákok haddal törtek Byzantion lakosaira. Leányom és feleségem, Leukippé és Pantheia útban vannak tehozzád. Enyéim közül ők állnak hozzám a legközelebb: adj menedéket nekik, ameddig a háború kimenetele el nem dől.

(4) Mihelyt apám végigfutotta a levelet, felugrott és kisietett a tengerpartra. Kisvártatva már jött is haza megint, nyomában egy sereg szolgálával és szolgálánnyal, akiket Sóstratos nyilván a két nő kíséretként indított útnak. Középpütt nyúlánk természetű, díszesen öltözött nő haladt. Mikor jobban megnéztem, balján egy leányra lettem figyelmes. Szemkápráztatóan szép teremtés volt, olyasféle, mint a bikán ülő Seléné⁷ egy hajdan látott festményen! Szeme vágyban égő, haja szőke, csupa szőke fürttel, szemöldöke fekete – szintiszta fekete –, arcbőre hófehér, de ez a hófehér bőr közepén pírba borult, ahhoz a bíborhoz hasonlatosan, mellyel a lyd asszonyok az elefántcsontot festik meg; ajka akár a viruló rózsa, mikor bimbóján fesleni kezdenek a szirmok... Csak egy pillantást vetettem rá, és menten végem volt. A szépség mélyebb sebet ejt bármilyen fegyvernél; szemünkön át egyenest a lelkünkig hatol, mert a vágy a szemem keresztül sebez. Érzések egész raja lett úrrá bennem, bámulat, megdöbbenés, izgatottság, szégyen és szégyentelen vágyakozás: bámultam karcsú természet, szépsége megdöbbenett, izgatottan vert a szívem, leplezetlen vágyakozással nézegettem és szégyenkeztem, hogy rabul ejtett. Erőnek erejével el akartam fordítani tekintetemet a leánytól, de szemem nem engedelmeskedett; vonzotta a szépség varázsa, vissza-visszahúzott feléje és végül győzedelmeskedett.

(5) A vendégek betértek hozzánk. Apám átengedte nekik házunk egy részét és lakomát készítetett. Amint elérkezett az ideje, letelepedtünk a heverőkre, mindegyikre kettesével. Apám úgy intézkedett, hogy ő meg én kapjuk a középső heverőt, a két anya a bal, a lányok pedig a jobboldalít. Mikor az ülésrendet meghallottam, kis híján odarohantam és megcsókoltam apámat, hogy a leánynak éppen velem szemben juttatott helyet. Hogy mit ettem, arról isten bizony fogalmam sincs. Mintha álomban falatoztam volna, csak nekivettem könyökömet a heverőnek, rátámaszkodtam és minden porcikámmal a leányra figyeltem. Néha el-elfogtam egy-egy pillantását – ebből állt az én lakomám. Étkezés után

⁷ A Hold (pontosabban: a telihold) istennője, akit gyakorta ábrázoltak bikaháton; Európéhez hasonlóan neki is volt viszonya Zeusszal.

bejött egy fiú, apám egyik házi cselédje, kitharával a kezében. Először pusztá kézzel pendítette meg hangszerét, úgy kapott a húrokba, de néhány halk futam után, melyet súrlódó ujjainak finom nesze kísért, pengetőpálcikával vert a húrok közé. Rövid előjáték következett, aztán a kithara hangjai mellett belefogott egy dalba. A dal arról szólt, hogyan pörölt Apollón a menekülő Daphnéval,⁸ hogyan vette üldözőbe, hogyan akarta utolérni, mint változott a leány fává, és mint készített magának a fa leveleiből koszorút Apollón. Ez a dal még inkább felajzotta lelkemet. A szerelmi történet mindig tápot ad a vágynak s hiába szoktatja magát valaki szigorú önfegyelemhez, a példa utánzásra ösztökél, különösen, ha magasabb rendű lény adja: a bűn miatt érzett szégyenkezést a jobbak tekintélye merészséggé változtatja. Én is így morfondíroztam magamban: „Látod, Apollón is szerelmes, és ő is hajadon lányba! És nem szégyelli, hogy szerelmes, még üldözőbe is veszi a lányt! Te meg habozol, szégyenkezel, fölöslegesen erkölcsösködsz? Hát fölötte állsz te egy istennek...?!

(6) Mikor beesteledett, aludni tértünk, előbb a nők, nemsokára mi is. A többiek a has örömeinek áldoztak, úgy széledtek szét; én a szememmel lakomáztam, a leány alakjával teltem el, sóvár pillantásaim lakattak jól és szerelemtől mámorosan távoztam. Megszokott hálószobácskámba érve sehogy sem akaródzott elaludnom. De ez természetes volt: a test betegségei és sebei is több kint okoznak éjszaka, jobban gyötörnek és sajgóbbá teszik fájdalmainkat pihenés közben, mert ha a test nyugszik, akkor dühönghet benne szabadon a kór. A lelki sebek meg különösképpen fájnak, ha a test mozdulatlan. Nappal a szem és fül, s az őket foglalkoztató tengernyi benyomás könnyíti a betegség terhét, leköti a lelket és nem enged szabad teret a fájdalomnak, de mihelyt a test nyugodni kénytelen, a bajok áradata a magányosan maradó lélekre zúdul. Ilyenkor egyszeriben felélednek az eddig alvó érzések: gyászolóokban a fájdalom, tépelődőkben a kétség, bajba jutottakban a félelem, és szerelmesekben a vágy... Hajnaltájt aztán megkönyörült rajtam az álom és kis ideig enyhületet adott. De a leány képe még akkor sem távozott lelkemből. Nem és nem! Álmaim is mind Leukippé körül forogtak, vele beszélgettem, vele játszottam és lakomáztam, őt simogattam – sokkal több öröm ért, mint ébren! Meg is csókoltam, s a csók valódi csók volt, úgyhogy mikor a szolga fölébresztett, alaposan lehordtam, miért jött ilyen korán, miért vert fel a gyönyörűséges álomból. Fölkeltem hát és elindultam a ház belseje felé, céltudatosan úgy, hogy találkozhasak a leánnyal. Könyvet ragadtam a kezembe és elmélyülten olvastam, de az ajtók elé érve kipislogtam mögüle;

⁸ Daphné = babér(fa); az Apollón szerelmét visszaautasító, az isten elől menekülő Daphné mitológiai története a babérfa eredetmondája.

így sétáltam néhányszor oda-vissza, s mert a látvány újra heves vágyat öntött a szívembe, arcomon a lelki betegség jeleivel mentem el onnét. És ez a vágy három napon át égett bennem.

(7) Volt nekem egy unokatestvérem, Kleinias. Árva volt, fiatal, életkorra nálam két évvel idősebb, s igencsak járatos a szerelem dolgaiban. Egy fiút szeretett. Olyan mély érzelmekkel viseltetett iránta, hogy amikor lovat vett, s azt a fiú meglátta és dicsérte, ő nyomban elvitte hozzá és neki ajándékozta a lovat. Én mindig gúnyoltam a felelőtlenségét, hogy csak az érzelmeket veszi komolyan, hogy rabszolgája a szerelmi vágynak. Kleinias ilyenkor mosolyogva és a fejét rázva mondogatta: „Leszel majd te is egy csapásra szolgál!”

Hozzá mentem el, üdvözöltem, és mellé telepedve bevallottam:

– Megfizettem a gúnyolódásaimért, Kleinias; szolgál lettem magam is.

Ő kezeit összecsapva nagyot nevetett, aztán felállt és arcomon csókolt, melyen még világosan látszott a szerelmi gyötrelmek közt telt álmatlan éjszaka:

– Szerelmes vagy – mondta. – Valóban szerelmes vagy, megmondják a sze-meid!

Alig hangzottak el szavai, feldúltan rohant be Chariklés (ez volt fiúszerelemének a neve):

– Végem van, Kleinias!

Kleinias mélyet sóhajtott, mint akinek egész lényé Chariklés életétől függ, és remegő hangon mondta:

– Megöl a hallgatásod! Mi bánt? Mivel kell megküzdeni?

Mire Chariklés:

– Apám házasságot tervez számomra, házasságot egy csúnya lány oldalán, hogy két rosszal lakjam együtt. Még ha szép, akkor is csapás a nő, ha meg balszerencséjére csúf is, úgy kétszeres csapás. De apám a vagyonára való tekintettel buzgólkodik a frigyen. Én szerencsétlen, a pénzéért adnak oda, hogy árucikk gyanánt nőüljek!

(8) Ennek hallatára Kleinias elsápadt. De azért a női nem szapulásával arra tüzelte a fiút, hogy a házasságot utasítsa vissza.

– Hát apád – mondta – máris házasságot szerez számodra? Mit vétettél, hogy bilincsbe vernek...? Nem emlékszel, mit mondott Zeus?

Tűz kellett? Adok én majd nékik olyan veszedelmet,
hogy szeretik s körülujjongják a saját veszedelmük.⁹

⁹ Hésiodos, *Munkák és napok* 57–58 (ford. Trencsényi-Waldapfel I.). Prométheusz az istenektől ellopta és az embereknek adta a tüzet; büntetésül Zeus az emberek közé küldte az első nőt, s vele a betegséget és minden más rosszat, egyszóval Pandorával és tevékenységével szakadt vége az emberiség addig aranykori állapotának.

Ilyen gyönyörűség a nő – természetre a szirénekhez hasonlít, mert azok is a dal édességével gyilkolnak. S a baj nagyságát már a házasság előkészületeiből felfoghatod. Búgnak a fuvolák, csapódnak az ajtók, égő fáklyák a kézben... Az iszonyú kavarodást látva azt mondhatná valaki: „szegény leendő férj, ahogy látom, háborúba meneszti”... S ha netán nem értesz az irodalomhoz és nem ismered a nőkről szóló drámákat, azt azért másoknak is el tudnád mondani, miféle történetekkel árasztották el a nők a színpadot: Eriphylé nyaklánc,¹⁰ Philoméla asztala,¹¹ Stheneboia vádaskodása,¹² Aeropé színlelése,¹³ Prokné gyilkossága.¹⁴ Ha Chryseis szépsége vágyat kelt, Agamemnón dögvészt zúdít a görögökre, ha Briséis szépsége teszi, Achilleus magának szerez bánatot.¹⁵ Ha Kandaülésnek szép felesége van, a nő megöli Kandaülést.¹⁶ Helena nászi

¹⁰ A legenda szerint Eriphylét a Thébai felett uralomra törő Polyneikés egy aranyláncsal megvesztegette, beszélje rá férjét, a jós Amphiaraszt, hogy vegyen részt a Thébai városa ellen tervezett hadjáratban; Eriphylé teljesítette a kérést, bár férjével együtt maga is tudta, hogy Amphiarasra a háborúban halál vár.

¹¹ Philoméla nővérével, Proknéval együtt Pandión athéni király lányai. Proknét Téreus, Phókis királyja vette feleségül, neki szülte Prokné Ityst. Téreus azonban utóbb szerelemre gyúlt sógoránójé, Philoméla iránt, erőszakkal a magáévá tette, egy barlangba zárta, s hogy ne panaszkodhasson, kivágatta a nyelvét, Proknének nővére halálhírét adva tudtul. Philoméla azonban a barlangban egy fátylat sző, abba beleszővi betűkkel a történetet, aztán a fátylat eljuttatja Proknéhez, aki kiszabadítja Philomélát, férje iránt érzett gyűlöletében megöli közös fiukat, Ityst, s a húsát megfőzve feltálalja Téreusnak. Mikor Téreus Itys iránt érdeklődik, Prokné felfedi az igazságot, Philoméla pedig megmutatja Itys fejét. Téreus ekkor üldözni kezdi a két nőt, de a hajsza közben mindhárman madárrá változnak: Téreus búbos bankává, Prokné fecskévé, Philoméla pedig fülemülévé. (Ld. lentebb is, 104. jegyz.)

¹² Tiryns mondabeli királyja, Proitos felesége; mikor hozzájuk érkezett Bellerophontés, Stheneboia el akarta őt csábítani, s mikor ezt a vendég visszautasította, azzal vádolta meg őt férje előtt, hogy vendégük tett neki tisztességtelen ajánlatot. Homéros is elbeszéli az *Ilias*ban ezt a történetet (6, 157 kk.), ott azonban Anthia a királyné neve.

¹³ A monda szerint Aeropé (Agamemnón és Menelaos anyja) Atreus felesége volt, de titokban annak fivérével is viszonyt folytatott.

¹⁴ Ld. 11. jegyz.

¹⁵ Két példa Homéros *Ilias*ából: Agamemnón nem akarja kiadni rabnőjét, Chryseist, papi tisztet betöltő apjának, Chryseisnek, ezért Apollón – Chryseis az ő papja – büntetésül dögvészt küld a görögök seregére; Achilleus ugyancsak ragaszkodnék a maga rabnőjéhez, Briséishez, de mert a görög sereg éppen az ő kezdeményezésére kötelezi Agamemnont, hogy az apa javára mondjon le Chryseisről, a rabnője elvesztése miatt bosszankodó Agamemnón, fővezéri hatalmával visszaélve, tőle veszi el Briséist – ez indítja el a homérosi *Ilias* epikus cselekményét.

¹⁶ Kandaülés történetét Hérodotos beszéli el (1, 8 kk.). Eszerint a király olyan büszke volt felesége szépségére, hogy testőrpárnokának – minden tiltakozása ellenére – meztelenül engedte látni az asszonyt; a dolog azonban kitudódott, s akkor a magát megaláztattnak érző asszony a testőrpárnok segítségével bosszúból megölte férjét.

fáklyái¹⁷ Trója ellenében lobbantottak lángra másféle tüzet – az erkölcsös Pénélopé ugyan hány kérését veszejtette el...?¹⁸ Hippolytost megölte Phaidra, pedig szerette,¹⁹ Agamemnónt Klytaimnéstra,²⁰ mert nem szerette. Ó asszonyok, mi mindenre nem vetemedtek! Ha szeretnek, ölnek, ha nem szeretnek, ölnek. Agamemnónnak az volt a sorsa, hogy gyilkosság áldozata legyen, pedig istenhez hasonló szépség volt,

mennykövező Zeusénak tűnt feje és szeme párja,²¹

s ezt a fejet, Zeusra, egy asszony vágta le! És ilyesmit az ember tetszetős küllemű nőkről is elmondhat, akik csak mérsékeltebb csapást jelentenek, mert a szépség valamiféle vigasz a bajok közt, vagyis szerencse a szerencsétlenségben; de ha még csak nem is tetszetős küllemű – mint akiről te beszélsz –, akkor a szerencsétlenség kétszeres. Ugyan ki tudná ezt elviselni, kivált olyan jóarcú fiú, mint te? Az istenekre, Chariklés, nehogy szolgálalkú légy, nehogy ifjúságod virágát idő előtt tönkretedd! Mert egyebek közt az is hátránya a házasságnak, hogy nem kiteljesít, hanem elhervaszt. Ne tedd, Chariklés, kérlek, ne hervaszd el magad, ne engedd, hogy egy idomtalan paraszt formás rózsaszálat szakajthasson!

– Ezen leszünk – mondta Chariklés – az istenek is, meg én is. A házasság időpontjának kitűzésére csak napok múlva kerül sor, egy éjszaka alatt pedig sok minden történhet; lesz időnk, hogy kiutat keressünk. Most azonban elmegyek lovagolni: mióta megörvendezettél azzal a szép lóval, még nem is vettem hasznát. A tornacsarnok könnyíteni fog lelkem bánatán. – Azzal Chariklés elindult – végső útjára: először és utoljára támadt kedve, hogy lovagoljon.

(9) Én akkor elmeséltem Kleiniasnak az élményeimet, mi történt, mit éreztem, mit láttam, a megérkezést, a lakomát, a leány szépségét, és helyzetem

¹⁷ A monda világszép Helenája Menelaoszhoz ment feleségül, de aztán Paris trójai királyfival Trójába szökött; így robbant ki a tíz évig tartó, a Homéros *Ilías*ában megénekelt trójai háború.

¹⁸ Pénélopét, Odysseus feleségét, Trója alá vonult férje halálhírére kérők vették körül, akiket aztán az épségben hazatért Odysseus büntetésül fia segítségével mind megölt.

¹⁹ Hippolytos Athén mondabeli alapítója, Théseus fia, Phaidra mostohafia. Phaidra belészeretett, s mert az visszautasította, öngyilkosságot követett el, de egy hátrahagyott levélben Hippolytost vádolta meg azzal, hogy tisztességtelen szándékkal közeledett hozzá; az általa írottak miatt Théseus megátkozta fiát, akinek az átok halálát okozta, s így közvetve Phaidra valóban Hippolytos gyilkosa volt.

²⁰ Klytaimnéstra Agamemnónnak, a trójai háborúban a görög sereg fővezérének felesége; aki a háború ideje alatt Agamemnón unokatestvérével, Aigisthossal él együtt, s férjét, mikor győztesen hazatér, megöli.

²¹ Homéros, *Ilías* 2, 57–58.

fonákságának tudatában ezzel zártam beszámolómat: „Gyötrelmem elviselhetetlen, Kleinias, teljes erővel nekem esett Erós, még az álmot is elűzi a szememről: szüntelenül Leukippé képe lebeg előttem. Senki másnak nem jutott ilyen balszerencse, hiszen a baj okozója ráadásul velem együtt lakik!”

– Ostoba beszéd – mondta erre Kleinias. – Nagyon is kedvez neked a szerelem! Nem vagy kénytelen idegen kapukhoz caplatni, sem küldöncöt keríteni, a sors átadta neked szerelmedet, ide hozta, a lakásodban szállásolta el! Más szerelmesnek nem jut egyéb, mint a körüludvarolt leány látása: a szerelmes a legnagyobb jónak tekinti, ha a szeme boldog lehet, ritka szerencsések azok a szerelmesek, akiknek pusztá szavait is megadatik hallani. Te viszont mindig látod, mindig hallod, együtt eszel, együtt iszol vele, és a kecsesítő körülmények ellenére panaszkodsz! Hálátlan vagy a szerelem jótéteményei iránt, nem tudod, milyen nagy dolog, ha szerelmed a szemed előtt van – nagyobb gyönyörűség az a tettelességnél! Az egymásba kapcsolódó szemek, mint a tükör, visszaverik a test képét, a szépség kisugárzása pedig azokon át a lélekbe hatol, s a távol-ság ellenére valamiféle összeolvadást hoz létre. Egy kicsit már testi kapcsolat ez, a testek sajátos ölelkezése. De én megjósolom neked, hamarosan meglesz az igazi is – mert a meggyőzéshez leghathatósabb útravaló a szeretett nővel való tartós együttlét. A szem a vonzalom szószólója, az „igen” elnyerésének leghatásosabb módja a folyamatos közelség. Az állandó kapcsolatban egy vérengző vadállat is megszeli, még inkább ellágyul tőle a nő. És a leány számára eleve is vonzó egy hasonló korú szerelmes: az érett fiatalság ösztönös törekvése és a szeretettség tudata gyakorta szül viszontszerelmet. Mert minden lány szép akar lenni, örül, ha szeretik, dicséri udvarlóját, aki ennek tanújelét adja, s ha senki sem szereti, szépnek sem hiszi magát... Csak egyet javasolhatok: higgye el, hogy szereted, hamarosan utánozni fog!

– De hát – mondtam – hogyan válhat valóra ez a jóslat? Adj tanácsot, hogyan fogjak hozzá? Régebbi beavatott vagy nálam, járatosabb már az isten misztériumaiban! Mit mondjak? Mit csináljak? Hogyan nyerhetem el a szerelmét? Nem tudom, mi az útja-módja.

(10) – Erre vonatkozólag – válaszolt Kleinias – semmit se mástól próbálj kitudni. Magát tanító bölcs az isten! Ahogyan a ma született csecsemőt senki sem tanítja táplálkozásra, hanem magától is megtanulta és tudja, hogy az ő étkezőasztala az anyamellben van, úgy az első szerelemmel terhes fiatalnak sem kell a szüléshez oktatás – ha megjönnek a fájdalmak és elérkezik a kényszerítő határnap, első terhességed ellenére tévedhetetlenül kieszközlöd majd a szülést, bábád maga az isten lévén... Halljad és tanul viszont meg az általános szabályokat, melyek nem a jószerencse kínálta alkalmakra vonatkoznak. Szóba se

hoz a lány előtt a szerelmi egyesülést, hanem azon légy valamiképpen, hogy a beteljesülés szavak nélkül történjék. A fiúk és a lányok egyaránt szegénylősek, s még ha van is elképzelésük Aphrodité ajándékáról, nem akarják hallani, mi történik velük, mert úgy gondolják, hogy a szegénytelenség a szavakban honol. Az asszonyok a szavakban is örömeiket lelik, a lány viszont jónéven veszi, ha az udvarlók távolságot tartva próbálják ostromolni, s akkor hamarosan fejbőlintással jelzi beleegyezését. Ha elébe állsz és felszólítod az egyesülésre, hangoddal a fülét sebzod meg, belepirul és elborzad ajánlatodtól, azt hiszi, gyalázat érte, s még ha hajlandó volna is kegyeiben részesíteni, szegyenkezik; ő már akkor átéli az egyesülést, mikor jószerével még csak szavakból ízlelgeti a szerelem örömeit. Ha pedig a másik módszert alkalmazod, ha engedékennyé formálsz és lassanként bizalmába fogad, leginkább csak hallgass, ahogyan a misztériumszertartásokon szokás, de lépj mellé és gyöngéden csókold meg. Szerelmes csókot szóltanul adni a szeretett lánynak, ha hajlik feléd, felszólítás, ha ellenszegül, könyörgés. Mert ha előzőleg egyezésre jutottatok is egymással, a dolgot önként válláló lányok gyakran hajlamosak erőszakra hivatkozni, hogy az állítólagos kényszerűséggel feledtessék a szegényhez vezető önkéntességet... Egyszóval ne lankadj, ha vonakodónak látod őt, hanem azt figyeld, miként vonakodik – itt is szakértelemre van ám szükség. És ha továbbra is makacsodik, nehogy erőszakos légy; még nem fogad szót; de ha a szelídebbet már elfogadja, hát úgy formáld a szerepedet, hogy rossz véget ne érjen a dráma!

(11) – Nagyszerű útmutatást adtál nekem – mondtam én –, szívem vágya, hogy célt érjek vele, Kleinias. Hanem azért félek, sikerem nagyobb bajok forrása lesz, még hevesebb szerelemben taszít majd. S ha súlyossá válik helyzetem, mit tegyek? Feleségül nem vehetem – más leánnyal adnak össze! Apám ragaszkodik ehhez a házassághoz, és jó oka van rá: nem idegen, nem is csúnya lányt vennék el, nem vagyonért árul, mint Chariklést a szülei, hanem saját lányát adja feleségül – szép lány volt, az istenekre, míg meg nem láttam Leukippét, de az ő szépségére most vak vagyok, egyedül Leukippét látja a szemem. Két ellentétes erő fog közre: Erós és másfelől apám. Az egyik előtttem áll, ereje a szülői tekintély, a másik mellettem ül és éget. Hogyan ítéljek perükben? A kényszer küzd a természettel. Neked adnék igazat, apám, de hatalmasabb az ellenfél. Kínvallatásnak veti alá a bírót, fegyveresen jelent meg előtte, tűzzel érvel. Ha nem engedek neki, apám, ebben a tűzben égek el!

(12) Így elmékedtünk az istenről, mikor egyszer csak berontott Chariklés egyik szolgája, arcán látszott, hogy rossz hír hozója, úgyhogy Kleinias, mihelyt egy pillantást vetett rá, felkiáltott:

– Charikléssel valami baj történt! – És alig ejtette ki a szavakat, a szolga megerősítette:

– Chariklés halott!

A híre Kleiniasnak torkán akadt a szó, mozdulni sem tudott; forgószélként csapott le rá a gyászos újság. A szolga pedig részletesen beszámolt az esetről:

– A te lovad hátára ült, Kleinias, eleinte szép nyugodtan hajtotta, két-három kör után azonban abbahagyta a lovaglást és amúgy ültében, a kantárt eleresztve, hozzáfogott a ló verejtékes hátát ledörzsölni. Miközben nyerge elől az izzadtságot takarította, hátulról zaj hallatszott, mire a ló ijedtében magasra ágaskodva nekilódult és eszeveszett vágatásba kezdett: zabláját harapdálva, fölvetett nyakkal és lobogó sörénnyel, félelemtől ösztökélve, szinte röpülve szelte a levegőt. Mellső lábai magasba csaptak, a hátsók szinte az elsőket akarták utolérni, nagyobb iramra készítette, hajszolva a lovat. És az állatot minden lépésnél fel-le rángatták versengő lábai, háta a mellső és hátsó lábak kénye-kedve szerint emelkedett és süllyedt, akár egy viharban hányódó hajó... Szerencsétlen Chariklést labdaként hajigálta, ide-oda lökte nyergéből ez a hullámlovaglás, hol visszafelé csúszott, a ló farka felé, hol meg a nyakára bukott – ez a fergeteges hullámverés megtörte őt. A kantárt már nem volt ereje kézbe fogni, magatehetetlenül átadta magát a süvítő rohanásnak, s a vakszerencse prédája lett. Az inaszakadtából vágató ló pedig letért az útról, egy erdő felé tartott, ahol mindjárt az első fán halálra zúzta szegény Chariklést: mintha hajítógép vetette volna, kiröpült nyergéből, arcát a faágak sebesre gyalázták, ahány szúrós faág, annyi seb esett rajta köröskörül; testét a köribé tekeredő gyeplő nem engedte el, hanem visszafogta és egyenest halálra feszítette... A lezuhanásától még inkább megzavarodott, testétől vágatásában is akadályozott ló akkor szegény Chariklésen rúgkapálva igyekezett széttaposni menekülésének béklyóját, úgyhogy senki meg nem ismerné őt, ha most látja...

(13) Ennek hallatára a megrendült Kleinias egy ideig szót sem szólt, de lassanként kijózanodott a kábulatból, aztán fájdalommal kiáltással futva indult a halotthoz. Mellé szegődtem magam is, vigasztalva őt, ahogyan tőlem telt. Út közben már hozták is hordszéken Chariklést – siralmas és szálnalmat keltő látvány volt, teste csupa-merő seb, úgyhogy a jelenlévők közül senki nem tudta visszafojtani könnyeit. Siratásában apja járt az élen, aki a végletekig feldúltan kiáltotta:

– Mennyire másként mentél el otthonról, mennyire másként térsz vissza, fiam! Ó, az a kárhozatos lovaglás! Nem velem együtt haltál, nem láthatlak tisztá arcú halottnak sem...! A többi elhunytakon legalább nyomokban megőrződnek a jól ismert vonások, s ha arcuk egészséges pirosa odavan is, megmarad a képmás és alvást tettetve vigasztalja a gyászba borultat, mert a lelket kiragadta ugyan a halál, de a testben visszahagyta az embert. Benned azonban ezt

is elpusztította a balsors, az én szememben kettős halállal haltál, testben is, lélekben is. És így képmásod árnyéka is halott, mert lelked elillant, de testedben sem találok rád... Mikor nősz, fiam? Mikor mutatok be házasságodért áldozatot, te lovag és vőlegény...? Vőlegény, de félbemaradt, lovag, de pórul járt...! Neked, fiam, sírhant a nászi ágyad, halál a házastársad, siratás a lakodalmi dal, ez az én jajgatásom a menyegzői ének... Más lángot reméltem neked lobbantani, fiam, de azt veled együtt kioltotta a balsors: a pusztulás fáklyáit gyújtja meg neked... Ó, micsoda iszonyú fények: az esküvő fáklyafénye neked a temetési pompa lesz...

(14) Ezt és így sírta el az apa, de sírt magában Kleinias is, versengve panaszkodott az apa és a szerető:

– Én az uramat vesztettem el! Miért is ilyen ajándékkal kedveskedtem neki? Hát nem akadt aranycsésze, hogy italáldozatot loccsanthasson belőle és hivalkodva használhassa ajándékomat? Én nyomorult, állatot ajándékoztam a szépséges fiúnak, fel is ékesítettem azt a vadállatot szügyvérttel, homlokvérttel, ezüst fejdíszekkel, aranygyeplőkkel! Ó jaj, Chariklés, a gyilkosodat ékesítettem arannyal...! Minden állatok legkegyetlenebbje, te gonosz, hálátlan, szépség iránt érzéketlen ló: ő letörölte az izzadságodat, bővebb abrakot ígért, dicsérte a járásodat, te pedig dicsérete ellenére megölted őt...! Te nem örültél, hogy ilyen gyönyörű testtel érintkezhetsz, nem büszkélkedtél, hogy ilyen dalia ül meg: ezt a szépséget te szívtelenül a porba taszítottad...! Jaj nekem, szerencsétlennek: az emberelemésztőt, a gyilkosodat, én vásároltam!

(15) A temetés után nyomban a leányhoz siettem; a házunk kertjében időzött. Kertünk liget volt, igazán szemet gyönyörködtető látvány. A ligetet kellő magasságú fal vette körül, szorosan a fal mindegyik oldalánál – négy oldala volt – fedett oszlopsor, mellettük bentebb a fák ünnepi pompája. A dúsan zöldellő ágak egymással találkoztak, egyik a másikjával – szomszédok lévén összeérték a virágszirmok, összeölelkeztek a levelek, egybe kapaszkodtak a gyümölcsök –, ilyen bensőséges volt a növények közössége. Az életerősebb fák némelyikén borostyán és smilax²² nőtt; emez a platánhoz simult és azt borította be finom

²² Magyar neve szárcsalián (szárcsagyökér vagy szarszapparilla), mely – ahogyan a neve is elárulja – a borostyánhoz hasonlóan futónövény, tehát fára is felkúszhat. Trópusi-szubtrópusi éghajlat alatt honos, a történelmi Magyarország területén például egyedül Fiumében észlelték. A növénynek mintegy háromszáz faja ismeretes, Achilleus Tatios leírásából ítélve az antikvitásban kétségkívül dísznövény volt; A görög ókorban jobban ismerték, mint manapság, Eustathios mindenesetre tud olyan koszorúkról, melyeket borostyán és smilax keverésével készítettek (*Commentarii ad Homeri Iliadem* 3, 237). Szélesebb körben alig ismert magyar neve helyett kézenfekvőbb volt az eredeti kölcsön venni. (A smilaxra vonatkozó tudnivalókért Imre Péternek tartozom köszönettel.)

leveleivel, a borostyán viszont ölelkező indáival a fenyőre tekeredve honolt a fán – vagyis a borostyánnak hordozója lett a növény, a növénynek koszorúja borostyán. Egy-egy fa két oldalán keretre futtatott szőlő levelei zöldelltek, a termőjükön lévő friss virág a keretközökből csüngött alá, mintha a fa fűrtje volna; s mert a magasba nyúló leveleket a nap és a szél közösen érte, a föld csak tünedező árnyékukat verte vissza... Az egyenként színre tarka virágok szépségben egymással versenyeztek, ők lettek a föld biborpalástja, a viola, a nárcisz és a rózsa. Egyezett a rózsa és a nárcisz kelyhe formára – ez volt a növény ivópohara. A kelyhet körülvevő sok-sok szírom színe rózsánál vérvörös, s egyszersmind szírom alján tejfehér volt, a nárcisz színe teljes egészében a rózsaszírom aljához hasonlított. A violának viszont egyáltalán nincs kelyhe, s olyan színben ragyogott, mint a szélcsendes tenger... A virágok kellős közepén forrás bugyogott, habjait mesterségesen kialakított, négyszögletű medence fogta körül. A víz lett a virágok tükre, úgyhogy benne két liget látszott, az igazi és annak árnyképe... Voltak ott szárnyasok is. A szelídek, az emberektől tápláltak és elkényeztetettek szerteszét a liget földjén tanyáztak, a szabadon szárnyalók pedig ott ugrabugráltak a fák tetején, részint madárdalokat énekelve, részint színpompás szárnyukban tetszelegve. A dalnokok a tücskök és a fecskék voltak – emezek Éös nyoszolyájáról²³ énekeltek, amazok Téreus asztaláról;²⁴ a szelídek pedig a páva, a hatyú és a papagáj – a hatyú a forrásvíz körül időzött, a papagáj fáról függő kalitkában, a páva a virágok előtt, szárnyát körbehordozva; és a virágok látványa versenyre kelt a madarak színeivel, a virágok is szárnyként tűntek fel.

(16) Én tehát, minthogy nagyobb hajlandóságot akartam ébreszteni a leányban a szerelem iránt, beszélgetésbe elegyedtem Satyrosszal,²⁵ ezt a madarat használva ürügyül; ő ugyanis Kleióval történetesen arra sétálva éppen a pávával szemközt állt meg, és történetesen úgy esett, hogy a madár véletlenül akkor bontotta ki szárnyai szépségét, a szárnyakat mintegy látványossággként mutatva be.

– Ezt bizony – jegyeztem meg – korántsem céltalanul teszi a madár, hiszen szerelmes természetű. Ha szerelmét akarja magához csábítani, akkor hivalkodik

²³ Éös, a hajnal istennője, a földi halandó Tithónost emelte férjévé, még a halhatatlanságot is kikönyörögte számára, elmulasztotta azonban, hogy férjének egyúttal örök fiatalságot is kérjen, így Tithónos az idő múltával mind öregebbé és töpörödöttebbé vált; jótétemény volt számára a pillanat, amikor Zeus kabócává változtatta.

²⁴ Ld. 11. jegyz.

²⁵ Némileg különös, hogy a szerző sem Satyros, sem Kleió kilétét nem magyarázza, de a szövegösszefüggésből amúgyis világos, hogy Satyros az elbeszélő, Kleió pedig Leukippé szolgálója, akik egyébként gazdáik mellett mondhatni a „pórias” szerelmespár szerepét töltik majd be.

a szépségével így. Látod ott a másikat a platánnál? – mutattam a nőstény pávára – annak mutatja ez szárnyai virágos rétvét. Márpedig a páva rékje ugyancsak gazdag, arany is terem a szárnyain, az aranyat bíbor sáv futja körül, és még szem is van a szárnyon.

(17) Satyros, elérte szavaim célját, hogy a témáról tovább beszélhessek, megkérdezte:

– És vajon van Erósnak akkora ereje, hogy tüze a madarakat is elérje?

– Nemcsak a madarakat – mondtam én – abban nincs semmi csodálatos, hiszen neki is van szárnya. Még a csúszómászókat és a növényeket is eléri, sőt, szerintem a köveket is. A magnésiai kő²⁶ mindenestre szerelmes a vasba, mihelyt megpillantja és megérinti, magához is vonja, mint aminek belsejében szerelmi tűz lakozik. Hát nem csók ez, a szerelmes kő és a szeretett vas csókja...? Ami a növényeket illeti, szerelmükről a kezdő tudósok is beszélnek, és állításukat mesebeszédnek minősítenék, ha a kezdő földművesek nem állítanák ugyanazt. Az állítás pedig a következő: egyik növény szerelmes a másikba, Erós azonban kiváltképpen a pálmát zaklatja, mert van, úgymond, hím- és van nőstény-pálma, a hím tehát szerelmes a nősténybe, ha pedig a nőstény az ültetés során távoli helyre került, a belé szerelmes hím sorvadni kezd. A földműves persze észreveszi a növény bánatát, fölmegy földjének egy jó kilátást biztosító pontjára, onnan figyeli, merrefelé hajlott: mert nyilván szerelmese felé hajlik. Ha aztán megtudta, orvosolja is a fa betegségét, lemetszi a nő-pálma egyik ágát, s azt a hím-pálma szívébe mélyesztí – a növény lelke akkor megkönnyebbül, halódó teste magához tér és új erőre kap, olyan öröm összeölelkeznie szerelmével. Ez hát a pálmák házassága. (18) De létezik más, tengereken átívelő házasság is, vizek között. A szerelmes folyó élisi, szerelme szicíliai forrás. A folyó akár a síkföldön, úgy fut a tengeren át, s az sós habjaival az édes szerelmet nem oldja szét, hanem hömpölygésének teret enged, a tengertől biztosított tér pedig a folyó medrévé alakul át, vagyis Alpheios a tenger nászí kíséretével jut Arethusához. Amikor Olympiában²⁷ az ünnepség zajlik, a folyó örvényeibe sokan sokféle ajándékot szórnak; a folyó pedig mindet tüstént a szerelméhez viszi – ezek a folyó jegyajándékai... A csúszómászók körében megint más misztériumai vannak a szerelemnek, mert nemcsak azonos, de eltérő fajtájúak között is létrejöhet. A viperát, bár szárazföldi kígyó, az angolnához űzi-hajtja

²⁶ Vagyis a mágnes, melynek hatásáról már a Kr. e. 6. századi Thalész írt, s melyet az ókori görögök a Kis-Ázsia nyugati partvidékén épült városhoz, Magnésiahoz kötöttek.

²⁷ Olympia, az ókori olimpiászok színtere, a Peloponnésos északnyugati részét alkotó Elisben van, folyója a Földközi-tengerbe ömlő Alpheios, melynek vize antik hiedelem szerint a szicíliai Syrakusában (ma is mutogatott) Arethusa forrás vizével egyesül.

a vágy – és az angolna szintén kígyó ugyan, de tengerben él, küllemre kígyó, életmódjára viszont hal. Ha tehát házasságot akarnak kötni egymással, a vipera a tengerpartig csúszik és a tenger felé sziszegve jelet ad az angolnának, az pedig az ismert jelet hallva felbukik a hullámok közül. Csakhogy nem mindjárt megy oda vőlegényéhez (jól tudja, hogy fogaiban a halált hordozza), hanem egy sziklára kúszik és vár, míg a vőlegény kitisztítja a szájüregét; ott állnak hát mindketten, egymást nézve, a szárazföldi szerelmes és tengerlakó imádoztja. Ha aztán a szerelmes kiakádtá, ami menyasszonyát rettegésben tartotta, s amaz a halálos mérget a földre ömlve látja, akkor a szikláról leereszkedik a szárazföldre, átöleli szerelmesét és többé nem retteg a csókjától...

(19) Beszéd közben egyre azt figyeltem, milyen arcot vág a leány szerelmi előadásomhoz; és apró jelekből ítélve nem volt kedve ellen való. Hanem a páva lenyűgöző szépsége, úgy éreztem, elhomályosul Leukippé arcáé mellett. Az ő alakjának szépsége a virágos rétével versengett! Homloka a nárcisz színét szórta, viruló rózsza volt az arca, szeme fénye mint viola ragyogott, fürtökbe omló haja finomabban hajlott a borostyánnál – hát ilyen volt Leukippé arcának virágos kertje... Ő hamarosan távozott onnan, elérkezvén az idő, hogy a lantjátékokat gyakorolja. Én úgy döntöttem, otthon maradok, mert Leukippé, bár elment, alakját mintegy belevéste a szemembe. Mi aztán egymást dicsértük Satyrosszal, én magamat a mesemondásért, ő meg azért, hogy ehhez megadta az indítékot.²⁸

²⁸ A kódexekben itt még egy mondat szerepel: „kis idő múlva megint eljött az étkezés ideje, s ugyanúgy együtt iszogattunk”; ez azonban biztosan tévedésből került ide; ezen a helyen ugyanis, főként a 2. könyv kezdetével összevetve, a mondat vitathatatlanul értelmetlen és zavaró, viszont pontos mása, a II. könyv 9. fejezetének élén, kifogástalanul illeszkedik a szövegösszefüggésbe.

II. KÖNYV

(1) Így, magunkat dicsérve ballagtunk a leány szobája felé, mintha csupán a lantjátékát szeretnénk hallani, pedig csak elviselhetetlennek éreztem, hogy – akár rövid időre is – ne láthassam őt. Először Homérosból énekelt, az oroszlán és a vaddisznó harcát,²⁹ de aztán a békésebb költészetből is előadott valamit, éneke ugyanis a rózsát dicsőítette. Ha az ember az ének hajlításait mellőzve a pusztá dalszövegét mondaná, a dal így hangoznék: „Ha Zeus királyt akar-na adni a virágoknak, a rózsá volna a virágok királya: ő a föld díszé, a növények éke, szeme a virágoknak és pírja a viruló rétnék, lenyűgöző szépség, szerelmet lehel és Aphroditében párba lel, illatos szirmok a haja, libbenő levélzet a dísz-ruha rajta, levelein szellőknek szánt a mosolya.” Ezt énekelte a leány, én meg szinte látni véltem ajkain a rózsát – mintha szája vonalait valaki körben rózsakehellyel zárta volna le.

(2) Alig fejezte be, megint lakomára nyílt alkalom. Aznapra esett ugyanis Dionysos szüreti ünnepe, Dionysost pedig a tyrosiak a magukénak vallják, hiszen Kadmos történetéről³⁰ is vannak énekeik. Az ünnep eredetét illetően azt a történetet mesélik, hogy hajdan nem volt bora az embereknek, egykor nem létezett náluk sem az illatos sötétvörös, sem a bibliai³¹ tőkéről való, sem Marón³² thrák bora, sem a „lakón edényből ömlő chiosi”,³³ sem az Ikaros szigeti fajta, mert mindezek a tyrosi borok elszármazottai – az első, a borok szülőanyja Tyrosban termett. Volt ugyanis Tyrosban egy vendégszerető pásztor, épp amilyennek az athéniai Ikariost³⁴ mondják, s a történet ezen a ponton teljességgel úgy alakul, hogy az attikai párjának látszik. Ehhez a pásztorhoz tért be Dionysos, s ő elébe is rakta, amit csak a föld és a tehenek tőgye eledelül ad. Italuk azonban ugyanaz volt, amit a marhák ittak, a szőlőtőke szülötte még

²⁹ *Ilias* 16, 823–826.

³⁰ A görög monda szerint Kadmos, Tyros királya, Hellasban telepedett le, ő alapította Thébai városát; lányától, Semelétől született Dionysos.

³¹ Eustathios úgy tudja (*Commentarii ad Homeri Iliadem* 3, 285), hogy Biblia thrák vidék volt, innen származott a más görög szerzőktől is emlegetett bor.

³² A szerző itt a homérosi *Odysseia*-ra hivatkozik: az *Odysseia* elbeszélése szerint ugyanis azt a bort, mellyel Odysseus a kyklópsot itatta, az Apollón-pap Maróntól kapta ajándékba (9, 197–198).

³³ Itt Achilles Tatios alighanem Aristophanés egyik, ma már csak töredékekből ismert darabját idézi (*Daitaleis* frg. 19, 3); a közvetlen szövegösszefüggésben fényűző lakomáról esik szó, melyen syrakusai a menü, sybarisi a hangulat, és lakóniai (lakainé), azaz spártai ivóedényből isszák a (mai nevén is) Chios szigetén termelt, más antik szerzőktől szintén kiváló minőségűnek tartott bort.

³⁴ Achilles Tatios természetesen az athéni Ikarios-történetet költi újra.

nem létezett. Dionysos dicsérte a pásztor vendégszeretetét és koccintott az egészségére, csakhogy ez az ital már bor volt. Amaz kiitta, és a gyönyörűségtől megmámorosodva kérdezte az istentől: „Honnan van neked, vendégem, ilyen biborszínű vized? Hol találál ilyen édes vérre...? Ez nem a föld folyóiból való. Az onnan való víz a mellkasba ereszkedve csak vékony élvezetet okoz, emez viszont még a szájhoz sem ér, máris megörvendezteti az orrot, s érintésre ugyan hideg, a gyomorban eláradva viszont lentről a gyönyörűség tüzeit leheli fölfelé!” Dionysos így válaszolt: „Ez egy gyümölcs leve, ez a szőlő vére.” És az isten egy szőlőskerthez vezette a pásztert, leszakított, egyszersmind össze is nyomott egy fürtöt, aztán a szőlőtőre mutatva mondta: „Amaz a víz, ez meg itt a forrása.” Hát ekképpen jutott a bor az emberekhez, már ahogyan a tyrosiak beszélnek...

(3) Szóval azt a napot az isten ünnepnapjaként ülik meg. Apám tehát minden tekintetben nagyvonalúan készült fel a lakomára, s ezúttal tetszetősebb vegyítő edényeket rakatott szét az asztalokon, egyikük az istennek szentelt alkotás volt, rangban csak a chiosi Glaukosé³⁵ múlhatta felül. Az egész fejtett kristályból készült, körben magából az edényből kiemelkedő szőlőbokrok koszorúja, azokon köröskörül mindenütt csüngő szőlőfürtök; éretlen valamennyi, míg az edény üres, de mihelyt bort töltesz bele, a fürt lassan-lassan színt vált és az éretlen fürtöt éretté alakítja. Dionysos is bele van vésve, közel a szőlőfürtökhöz, hogy a szőlőtőnek a bor érdekében földművese legyen... Ahogyan az ivászat haladt előre, hovatovább már szégyentelenül néztem a leányra. Erős és Dionysos, a két hatalmas isten, hatalmukba kerítik, szégyentelenségbe hajszolják a lelket, egyik szokásos tüzével perzseli, a másik meg gyúló anyagként hordja a bort, mert a bor a szerelem tápláléka. De már neki is volt mersze kissé fürkészőbben tekinteni rám. Így ment ez köztünk tíz napon keresztül; szemünk gazdagodott ugyan, de bátrabbak nem lettünk.

(4) Satyrosnak mindent feltártam és kértem a közreműködését; ő azt felelte, hogy már vallomásom előtt átlátta a dolgot, de mert én nem akartam magamat leleplezni, ő is ódzkodott a kérdezősködéstől. Mert a titkolódzó szerelmes, ha leleplezik, úgy gyűlöli leleplezőjét, mintha rágalmazta volna.

– De most – tette hozzá – a véletlen is a kezünkre játszik. A hálószerbájának őrzésével megbízott Kleió a párom lett és szerelmeseként kezel. Majd igyekszem őt apránként olyanná formálni irántunk, hogy a cél elérésében közreműködjek... Hanem elkerülhetetlen, hogy te sem csupán a szeméig próbálkozzál a leánynál, hanem beszédben is határozottabban ejtsd a szót. Aztán pedig alkalmazd

³⁵ Az említett Glaukos talán azonos azzal, akinek Delphoiba került vegyítőedényeiről nagy elismeréssel beszél Hérodotos (1, 25).

a következő fogást: érintsd meg a kezét, a magadét meg tördeld, és miközben tördeled, sóhajtozzál. Ha aztán ezt a ténykedésedet túri és megengedi, már csak az a dolgod, hogy „úrnőm”-nek szólítsd és megcsókold a nyakát.

– Athénára – mondtam erre én – meggyőzően képezel ki a feladatra. Csakhogy félek, félszeg lévén bátortalan versenyzője leszek a szerelemnek.

– A szerelem, drága gazdám – válaszolta Satyros – nem tűr bátortalanságot. Nézd meg, milyen harcias a külleme: íj, tegez, nyílvevők és tűz, mindez férfias és a bátorság nyilvánvaló jele. És te, noha ilyen istent hordozol magadban, bátortalan vagy és félsz?! Vigyázz, meg ne hazudtold az istent...! Az első lökést én megadom neked. Majd elviszem Kleiót, főként ha alkalmasnak látom a körülményeket arra, hogy kettesben lehess a leánnyal.

(5) Azzal Satyros kiment az ajtón. Magamra maradtam, és Satyros szavaitól felajzva igyekeztem magamat elszántabbá edzeni a leány iránt: „Meddig hallgatsz még, férfiak csúfsága? Miért vagy gyáva katonája a férfias istennek? Arra vársz, hogy a leány közeledjen hozzád?” És hozzáfűztem: „Miért nem használsz a józan eszedet, szerencsétlen? Miért nem úgy szeretsz, ahogyan kell? Van itt a házban egy másik szép leány is, azt szeresd, azon járjon a szemed, azt módodban áll elvenned!” Látszólag meggyőztem magamat, de mintha lentől, a szívemből, Erós ellentmondott volna: „Úgy, te vakmerő, hát fegyverkezel és ellenem állsz csatasorba...!? Szállok és nyilazok és égetek: hogyan tudnál elfutni előlem? Ha az íjamtól megmenekülsz, nem lesz menekvésed a tűztől. És ha józan eszeddel annak lángját eloltottad is, utolérlek a szárnyammal!”

(6) Így morfondíroztam, s egyszer csak, hogyan, hogyan nem, belebotlottam a leányba. Váratlan megpillantása elsápasztott, aztán belepirultam. Egyedül volt, Kleió sem volt vele. Mindamellet, mintha zavaromban nem tudnék mit mondani, így szólaltam meg:

– Üdvözöllek, úrnőm!

Ő erre elbűvölően mosolygott, és nevetésével árulta el, hogy megértette, mit jelent az én „üdvözöllek úrnőm” kifejezésem.

– Az volnék? – válaszolta. – Ne mondj ilyesmit!

– De hát engem valamelyik isten eladott neked, mint Héraklést Omphalénak!³⁶

– Hermésről beszélsz? Annak adta parancsba az eladást Zeus! – És nevetett hozzá.

– Miféle Hermész? Ne értetlenkedj! Pontosan tudod, miről beszélek!

³⁶ Omphalé Lydia királynője volt, ő vette meg Héraklést, mert a hőst gyilkosságáért az istenek arra ítélték, hogy Hermész adja el rabszolgának; Héraklés tehát három teljes éven keresztül szolgaként időzött a királynőnél, és a büntetést csak súlyosbította, hogy megaláztatásul női munkát kellett végeznie, mi több, női ruhát kényszerítettek rá.

S ahogyan így szót szóba öltöttem, segítségemre jött a véletlen. (7) Előző nap déltájt ugyanis a leány éppen játszott a lantján, ott volt, mellette ült Kleió is, én szintén arra sétáltam. Hát egyszerre odarepült valahonnan egy méh és belecsípett Kleió kezébe. Kleió felkiáltott, mire a leány ugrott fel, letette a lantot, a csípést kezdte vizsgálgatni, s közben vigasztalta Kleiót, mondván, hogy ne bosszankodjék, mindjárt megszünteti a fájdalmat, mindössze két varázsigt kell ráolvasnia, amit egy egyiptomitól tanult a darázs- és méhcsípés ellen. Rá is olvasott, Kleió pedig kisvártatva már mondta, hogy jobban van... Nos, akkor ugyancsak arra zúgott valami méh vagy darázs, elröpült az arcom mellett, én meg – hirtelen ötlettől vezérelve – arcomra szorítottam a kezem, csak mímelve, hogy csípés ért és fájdalmaim vannak. A leány odajött hozzám, elhúzta a kezemet és azt firtatta, hol ért a csípés.

– Az ajkamon – válaszoltam. – Hát miért nem olvasol rá, drága hölgy?

A leány odajött, száját ráolvasásra készen az enyém fölé helyezte, susogott valamit, az ajkamat éppen csak érintve. Én viszont óvatosan megcsókoltam, arra is vigyázva, ne csattanjon, s ő, miközben az elsuttogott ráolvasás érdekében hol nyitotta, hol összezárta ajkait, a ráolvasást csókok sorozatává változtatta. Akkor már átöleltem és leplezetlenül csókoltam, mire ő, magát kiszabadítva, így szólt:

– Mit teszel? Te is ráolvasol?

– Ráéneklés³⁷ a csókom – mondtam. – Mert fájdalmaimat orvosoltad. – Minthogy pedig megértette a célzást és elmosolyodott, felbátorodva folytattam. – Nagy a baj, drága hölgy, megint sebet kaptam, ezúttal súlyosabbat. És a seb áterjedt a szívemre, a te ráéneklésedet igényli. Bizonyára te is szájadban hordozol egy méhet, hiszen mézédes a lényed és sebeket ejtenek a csókjaid... Egyszóval kérlek, „olvass rám” megint, és ne szaporázd, ne siesd el a „ráéneklést”, nehogy újra súlyosbíts a sebemen!

És mialatt beszéltem, kezemmel már határozottabban öleltem át, felszabadultabban csókoltam; ő tűrte, csak látszatra vonakodott. (8) De mert közben megpillantottuk a közeledő szobalányt, elváltunk egymástól, én kényszerűen és fájó szívvel – hogy Leukippé hogyan érzett, nem tudom. Mindenesetre megkönnyebbültem és teli voltam reményekkel: úgy éreztem, testi valóság gyanánt ül rajtam a csók, őriztem is gondosan, úgy melengettem, mint a gyönyörűség csókját, ami a legfőbb jó. Azért is, mert a test legszebb szervén születik, hiszen a száj a hang szerve, a hang pedig a lélek tükörképe.

³⁷ Nyelvi játék: a 'ráolvasok' görögül 'epädó', a 'ráéneklés' pedig 'epódos'; az 'ädó' és az 'ódos' azonos igetöböl ('énekelni') származnak, az 'epädó' azonban csak a varázsigékkel kapcsolatban használatos, az 'epódos' viszont a szűkebb értelemben a görög lírai költészet egyik terminusa, a hosszabb sorra „ráénekel” rövid sort jelentette.

Ha az ajkak érintkeznek és összekapcsolódnak, ennek gyönyörűségét küldik le a mellkasba, onnan pedig a lelket vonják fel a csókba. Korábban nem tudtam, hogy ekkora lehet a szív boldogsága; akkor láttam be először, hogy gyönyörűségben semmi sem versenyezhet a szerelmes csókkal.

(9) Minthogy eljött az italozás ideje, szokás szerint együtt iszogattunk megint. Satyros töltögette nekünk a bort, közben valami szerelemhez illő dolgot művelve. Kicsérélte a poharakat: az enyémet odatette a leány elé, az övét meg elem, aztán mindkettőnknek töltött, kevert, úgy nyújtotta át. Én megfigyeltem, melyik az ivópohárnak az a része, ahová a leány ivás közben az ajkát illesztette, annak érintésével ittam a magam borát, s csókküldeményt készítve, megcsókoltam a poharat. Leukippé látta és értette, hogy az ajka nyomán az ajkát csókolom. Hanem Satyros megint elvette és összecserélte a poharainkat. Akkor már én vettem észre, hogy a leány utánoz engem, úgy issza a borát; ennek felettébb örültem. Ugyanez ismétlődött harmadszor és negyedszer – a nap hátralévő részében csókokat köszöntöttünk egymásra.

(10) Az étkezés után Satyros odajött hozzám.

– Most itt az alkalom, hogy férfi légy – mondta. – A leány anyja, hiszen tudod, gyengélkedik és magányosan pihent le, Leukippé egyedül fogja megtenni szokott sétáját Kleió kíséretében, mielőtt aludni térne. Én majd beszélgetni kezdek Kleióval és őt is eltávolítom az utadból.

Ekként megosztván a feladatokat, ő Kleiót leste, én pedig a leányt. És a terv bevált. Kleió eltűnt Leukippé mellől, s ő egyedül maradt a kertben. Kivártam, míg a nappalt jószerivel már a szürkület váltja fel, aztán odamentem hozzá, első egymásra találásunkon fölbátorodva, mint a katona, aki már győzött és játéknak tekinti a háborút – igaz, fegyverek sokasága bátorított, a bor, a szerelem, a reménykedés, a kert elhagyatott volta. Így hát szó nélkül, mintha előre megbeszéltük volna, tüstént átöleltem és megcsókoltam a leányt. De mikor ennél többre tettem kísérletet, hátunk mögül neszezés hallatszott, mire riadtan váltunk el egymástól, ő oldalt fordult, a szobája felé, én az ellenkező irányba, igencsak bosszúsan, hogy a pazar lehetőség kihasználatlan maradt, és átkokat szórva a zajra. Eközben váratlanul elibém állt örvendező arccal Satyros – kitaláltam, ő látta, mit csinálunk, valamelyik fa tövénél ügyelt, hogy valaki meg ne zavarjon minket, a zajt is ő idézte elő, mert valakit közeledni látott.

(11) Néhány nap múlva apám inkább sebbel-lobbal összezsugorodott, semmint kitűzte az esküvőmet. Egy éjszakai álombeli jelenés riasztotta meg szerfelett. Látni vélte, hogy az esküvői ünnepségen van, már gyűjti is meg a fáklyákat, de azokon ellobban a tűz – ezért sietett annyira összeadni minket. És úgy készült, hogy ez a következő napon menjen végbe. A menyasszonynak már régen

megvásárolta az esküvői kellékeket, egy tarka ékkövekből készült nyakláncot és olyan ruhát, mely tisztán bíborszínű volt, ahol pedig más ruhákon a bíbor, ezen arany díszlett. Az ékkövek egymással versenyeztek. A jácintkő volt kőben a rózsza, az ametiszt ragyogása az aranyét közelítette. Középtűt három drágakő volt, színben egymásra ütő, mindhárom összeerősítve: a kő alul feketéllett, középső része feketéből fehérbe ment át, a többi pedig, a fehértől kezdve a tejéig, vörösre változott, s az arannyal koszorúzott kő arany szemhez vált hasonlónvá. A ruhát nem akármilyen bíborral festették, hanem azzal, amit a tyrosi szóbeszéd szerint egy pásztor kutyája lelt, s amellyel mind a mai napig Aphrodité köntösét festik... Volt idő, amikor a bíbor pompája még tiltott volt az emberek számára: aprócska kagyló rejtette üreges belsejébe. Egy halász ezt zsákmányul ejtette. Ő halra számított, s mikor a kemény kagylóhéjat meglátta, elátkozta és kihajította zsákmányát, mint afféle tengeri szemetet. De kutyája nem remélt kincsként bukkant rá, és szétroppantotta fogaival, mire a kutya száját előntötte a színek virágának vére, ez a vér pedig megfestette az állát, meg a szájára is bíborszínt mesterkedett. A pásztor, kutyája száján a vöröset látva, festék helyett sebre gyanakodott, odament hát és tengervízzel mosogatta, de attól a vér még fényesebben ragyogott; mikor aztán kezével is megérintette, a keze szintén bíborvörös lett. Most már felfogta a pásztor: a kagylóba természetből bele van plántálva a szépség varázsszere. Hogy fényt derítsen a kagyló titkára, fogott egy csipet gyapjút, beleeresztette a kagyló belsejébe, s a gyapjú, akár a kutya álla, vörösre színeződött – vagyis a szín képződésének módját már kitanulta. Akkor fogott néhány követ, köröskörül letördelte a varázsszer falát, és a bíbor szentélyét megnyitva rálelt a kincset érő festékre.

(12) Apám még aznap bemutatta az esküvő előestéjén szokásos áldozatot. Ahogy ezt meghallottam, úgy éreztem, végem van és kerestem a módját, hogyan tudnám az esküvőt odázni. Töprengésem közepett hirtelen zaj támadt házunk férfiszárnyán. A következő történt: apám éppen az áldozattal volt elfoglalva, az áldoznivaló ott hevert az oltáron, mikor fentről lecsapott egy sas és elragadta a szent ajándékot. Próbálták ugyan elriasztani, de sokra nem mentek vele: a sas elrepült és vitte a zsákmányt. Ez szemlátomást nem volt jó jel, aznapra be is rekesztették az esküvői készülődést. Apám jószokat hívott és látnokokat, nekik számolt be a madárról. Ők azt mondták, éjfélkor áldozatot kell bemutatnunk a vendégjogot védő Zeusnak, és áldozni menjünk ki a tengerpartra, mert a madár történetesen arrafelé repült, azzal pedig be is fejeződött a történet, hiszen a tenger irányába felszálló madár végülis nem mutatkozott többé.

Én a dolgok kimeneteléért agyba-főbe dicsértem a sast és kijelentettem, hogy joggal ő minden madarak királya. De nemsokára kiderült, hogy a csodajelnek van folytatása.

(13) Volt egy Kallisthenés nevű bizánci fiatalember, árva és gazdag, de hitvány és tékozló. Ez hallotta, milyen szép Sóstratos leánya, s bár sosem látta, őt szerette volna asszonyává tenni. Hallomásból lett szerelmes, de hát az elvetemült emberekben oly nagy a féktelenség, hogy a fülükkel is szerelmet hajhásznak, a szavak is olyan hatással vannak rájuk, mint amit a vágy sebezte szem a léleknek továbbít. Így aztán, mielőtt még a háború rátört volna a bizánciakra, elment Sóstratoshoz, hogy megkérje a leányát, de az, kicsapongó életmódjától undorodva elutasította. Kallisthenést düh fogta el, mert úgy vélte, Sóstratos megalázta őt, ráadásul csakugyan szerelmes volt, s addig-addig festegette magának a leány szépségét, elképzelve a sosem látottat, míg észrevétlenül igen súlyos lelkiállapotba került. Elhatározta, hogy bosszút áll Sóstratoson dölyfösségeért, sőt saját vágyainak is kielégülést szerez. Van ugyanis a bizánciaknak egy törvénye, miszerint ha valaki elrabol és mindjárt asszonyává is tesz egy lányt, annak büntetése a házasság – ehhez a törvényhez tartotta magát. És leste az alkalmat a cselekvésre. (14) Időközben kitört a háború, a leányt hozzánk menekítették; Kallisthenés minden részletről tájékozva volt ugyan, de nem kevésbé ragaszkodott a tervéhez. És egy körülmény a kezére játszott. A bizánciak ugyanis jóslatot kaptak:

Egy sziget és város, fa-nevű nép lakja a földjét,
tengerparti vidék, de van ott földnyelv s kikötő is,
ott Héphaistos örül, mert társ vele Pallas Athéné:
hát oda vígy most áldozatot neki, Héraklésnek.³⁸

A bizánciak tanácstalanok voltak, mit parancsol a jóslat, de Sóstratos (ahogy említettem,³⁹ ő volt vezérük a háborúban) tudta:

– Ideje áldozatot küldenünk Tyrosba Héraklésnek, a jóslat minden részlete erre utal. „Fa-nevű” a népe, mondja az isten, a sziget a phoinikiaiaké, a phoinix pedig a pálmafa. Verseng érte a föld és a tenger. Húzza a tenger, húzza a föld, mindkettőhöz odasimul. A tengerben is ül, de a földet sem eresztette el, mert egy vékony földnyelv, mintha a sziget nyaka volna, összeköti a szárazfölddel. Nem gyökerezik a tengerben, alant mégis víz folyja körül, a tengerszorosban viszont alant átjáró létesült, úgyhogy a keletkező látvány szokatlan: város a tengerben, sziget a szárazföldön... Héphaistosnak társa Athéné: a rejtvény

³⁸ A homályos jóslatot az *Anthologia Palatina*-ban is megtalálni (14, 34), igaz, ott a 2. és 3. sor közé még egy sor ékelődik.

³⁹ A szerző téved, vagy a szöveg hagyományozódott hibásan; a ránk maradt szövegben (vö. 1, 3) Sóstratos katonai szerepéről nem esik szó.

az olajfára és a tűzre vonatkozik – (nálunk ugyanis ők ketten lakótársak.)⁴⁰ – A földdarab megszentelt és fallal övezett: olajfa növekszik ott csillogó ágaival, vele együtt sarjad a tűz, gazdagon szórva hajtásai köré lángokat: a tűzből származó korom pedig földművese a növénynek.⁴¹ A tűz és a növény⁴² szerelme ez; itt nem menekül Héphaistos elől Athéna...⁴³

Chairephón Sóstratos vezértársa volt, de rangban idősebb, mert apáról tyrosi származású. Ő lelkesen helyeselt Sóstratosnak:

– Az egész jóslatot gyönyörűen elmagyaráztad, de ne csak a tűz, hanem a víz természetét is illesd csodálattal! Én láttam ilyesfajta misztériumot. Egy szicíliai forrás vizében például a tűz a vízzel keveredik: ha lenézel rá, a vízből fölfelé lobog; ha hozzá érsz, a víz hideg, mint a hó, de sem a tüzet nem oltja ki a víz, sem a víz nem kap lángra a tüztől, mert a tűz és a víz a forrásban szövetségesek... Aztán ott van az ibériai folyó. Ha csak futólag ránézel, semmiben sem különb, mint más folyók, ha azonban hallani akarod a folyó beszédét, nyisd ki a füled és várj egy kicsit, mert valahányszor egy kis szél csap az örvényeire, a víz megpendített húrrá alakul, a fuvallat a víz pengetőjévé válik, s a víz lantként szólal meg. Az afrikai tó meg az ind földet utánozza, s az afrikai lányok tudják a titkát: hogy a vize kincset rejt. A kincstár a tó fenekén van, a víz iszapjába temetve, valószínű aranyforrás. Vízbe merítenek hát egy szurokkal bekent csákyt és megnyitják az ott hullámozó víz zárait. A csáky azt teszi az arannyal, mint hallal a horog: zsákmányul ejti, a szurok pedig csali a vadászathoz, mert ami arany nemű anyag beleütközik, az – és csak az – hozzátapad, aztán a szurok a szárazföldre lopja a zsákmányt. Afrikai folyóból így bányásszák az aranyat...

(15) Így szólt, helyeselve az áldozat Tyrosba küldését, amivel persze a nép is egyetértett. Ámde Kallisthenés kimódolta, hogy a küldöttség tagja lehessen; hamarosan Tyrosba hajózott, ott kifürkészte, hol van apám háza, s leskelődni kezdett az asszonyok után. Azok elmentek megnézni az áldozatot, ami csakugyan szemképrázatos volt. Garmadával kerültek oda az illat- s füstölőszerek, tarkállott a számtalan virágcsokor – illat- s füstölő, sáfrány, tömjén, fahéj, aztán virágok, nárcisz, rózsák, mirtuszok –, a virágok illata versenyre kelt a füstölőszerekével, s a légbe lengő, illatokat vegyítő fuvalom a gyönyörűség szelletét árasztotta. Áldozati állat szintén sok és többféle volt, de kiemelkedtek közülük a Nílus tehenei. Az egyiptomi tehén nemcsak termetével,

⁴⁰ A zárójelbe zárt magyarázatot az elbeszélő, Kleitophón iktatja Chairephón szó szerint idézett fejtegetéseibe.

⁴¹ Achilleus Tatios merész képalkotása a vulkanikus eredetű föld tulajdonságait érzékelteti.

⁴² A „növény” az olajfa, mely itt Athénát jelképezi.

⁴³ Héphaistos ugyanis egy ízben erőszakot is elkövetett volna Athénán.

de színével is jól járt. Hatalmas termet, vaskos nyak, széles váll, terebélyes has, szarva nem satnya, mint a szicíliai tehéné, nem is torz, mint a kyprosié, a halántékából emelkedik fölfelé, mindkét oldalon enyhén görbülve, úgy-hogy a két szarv olyan közel kerül egymáshoz csúcsaival, amennyire a halántéknál voltak, s azt a látszatot keltik, mint a telőben lévő holdkaréj. A színük meg? Az, amiért Homéros a thrák⁴⁴ lovait magasztalja. A hímállat nyakát fölvetve lépdél, mintegy mutatva, hogy ő a gulya királya. Ha Európé története igaz, Zeus egyiptomi bika formáját öltötte.

(16) Anyám éppen gyengélkedett, rosszulletére hivatkozva otthon maradt Leukippé is (sokan mentek az áldozatra, mi tehát bizalmas együttlétet tervezünk), ennél fogva Leukippé anyja a féltestvérem kíséretében indult útnak. Kallisthenés, aki sosem látta Leukippét, a nővéremet, Kalligonét hitte Leukippének, Sóstratos feleségét ugyanis felismerte; s mert rabul ejtette a látvány, nem faggatódzott, hanem megmutatta Kalligonét egyik, iránta rendületlenül hűséges szolgájának, azzal az utasítással, hogy toborozzon elrablására kalózokat, s részletesen elmagyarázta neki, hogyan hajtsa végre a rablást. Éjszakai ünnep közeledett – úgy hallotta – mikor valamennyi lány kimegy a tengerpartra. Kallisthenés ezek után eleget tett küldöttségével járó vallási feladatának és távozott Tyrosból. (17) Saját hajója volt, azt már otthon készenlétben tartotta, hogy terveit alkalomadtán kivitelezhesse. A küldöttség többi tagja elhajózott, egy ideig a part mentén haladt ő is, látszólag polgártársai nyomában, de azért is, hogy – közel lévén hajója Tyroshoz – le ne leplezhessék a rablás után. Mikor a tyrosi tengerparton fekvő Sarapta falu tájára ért,⁴⁵ kerített egy csónakot és odaadta Zénónnak (ez volt a szolga neve, akit a rablással megbízott). Az pedig, egyébként robusztus testű és kalózzlelkű ember, sebtében kiszemelt a rablásra, ugyancsak Saraptából, néhány helybeli halászt, s velük csónakra is szállt Tyros felé. Van egy apró szigetekcske, ugrásnyira Tyrostól, rajta kis kikötő (Rhodopé sírjának mondja a tyrosi szóbeszéd): ott állt lesbe a csónak.

(18) Az éjszakai ünnep előtt, melyet Kallisthenés számításba vett, lezajlott a sas- és a látnokok-epizód folytatása. Mi éjszaka készültünk fel másnapra, hogy majd áldozatot mutatunk be az istennek. Mindebből semmi sem maradt rejtve Zénón előtt, mikor tehát, késő éjszakára járván az idő, megindultunk előre, ő követett bennünket, s alig értünk el a tenger széléig, ő magasra emelte a megbeszélt jelet. A csónak nyomban nekivágott a víznek, aztán ahogy közeledett,

⁴⁴ A thrák: a trójaiak segítségére érkezett király, vö. *Ilias* 10, 434–437: ...itt legszélén a nemrégjött thrákok hada nyugszik, / és a király köztük Rhésos, fia Éioneusnak. / Láttam az ő nagytermetű és gyönyörű paripáit: / hónál szebbszíniűek, s úgy futnak, mint a sebes szél (ford. Devecseri Gábor).

⁴⁵ Kb. 20 kilométerre Tyrostól északra.

tíz fiatalember vált benne láthatóvá. Nyolc másikat viszont már korábban lesbe állítottak a parton, azok női öltözékben voltak, simára borotválták az állukat és mindegyikük ruhájának redői alatt kard lapult; mindamellett ők is áldozati ajándékokat cipeltek, hogy semmiképpen ne váljanak gyanúsakká – mi azonban csak asszonyokat láttunk bennük. De minekutána összeraktuk a máglyát, ordítózva rontottak ránk, fáklyáinkat kioltották, miközben pedig mi megdöbbenésünkben szanaszét futottunk, kardjukat kirántva elrabolták a nővéremet, belökték a csónakba, beszálltak és máris úgy eltűntek, mint a madár. Egyesek közülünk menekültek, sem nem tudva, sem nem látva semmit, mások tudták is, kiáltották is:

– Rablók kezében Kalligoné!

A csónak már messze szelte a tengert. Mikor Saraptához értek, Kallisthenés, a messzeségből jelüket megpillantva odahajózott hozzájuk, átvette a leányt, aztán nyomban folytatta útját a nyílt tenger felé... Én fellélegeztem, hogy esküvőm ezzel a váratlan fordulattal meghiúsult, egyúttal azonban fájlaltam, hogy nővérem ilyen borzasztó helyzetbe került.

(19) Néhány nap elteltével így beszéltem Leukippéhez:

– Meddig állunk meg a csókoknál, drága? Szép-szép a bevezetés; toldjuk meg már egy kis igazi szerelemmel! Rajta, vessük egymásra a hűség kötelékét! Ha Aphrodité avat be minket misztériumaiba, nála hatalmasabb istenünk nem lehet!

Ezt többször elismételtem neki, végül rá is vettem a leányt, hogy éjszaka beengedjen a szobájába, ebben szobalánya, Kleió majd segítségünkre lesz. Szobája a következőképpen helyezkedett el. Volt egy nagy épületszárnny, benne négy szoba, kettő jobbról, kettő balról, középpütt a szobákat vékony folyosó választotta el, ezt pedig a folyosó elején egyetlen ajtó zárta. Itt laktak a nők. Az ajtótól távolabb eső, egymással szemben lévő két szobán a leány és anyja osztoztak, a bejárathoz közeli szobák egyikét, a leány szobájával szomszédosat Kleió lakta, a másik ruhatár volt. Mikor Leukippé aludni tért, anyja belülről mindig bezárta a folyosó ajtaját, kívülről másvalaki ugyancsak bezárta, a kulcsot egy nyíláson át bedobta neki, ő fölvette és magánál tartotta, hajnaltájt pedig, odaszólítva az arra rendelt szolgát, annak dobta vissza a kulcsot, hogy az ajtót kinyithassa. Satyros ezeknek a kulcsoknak pontos mását ügyeskedte össze, megpróbálkozott nyitni velük, s mikor úgy találta, hogy működképesek, meggyőzte Kleiót – Leukippé tudtával –, hogy nem tiltakozik a furfangos megoldás ellen. Idáig jutottunk előzetesen.

(20) Volt nekünk egy minden lében kanál, fecsegő, torkos és nevezhetné az ember bármi rossznak szolgálónk, név szerint Kónóps. Ez, úgy láttam, távolról

árgus szemmel figyelte, mit művelünk, s mintha kiváltképp arra gyanakodott volna – teljes joggal! – hogy az éj leple alatt készülünk valamire, ott rostokolt késő estig, szobája ajtaját kitárva, tehát nehézséget okozott túljárni az eszén. Satyros igyekezett megnyerni a bizalmát, gyakran tréfált vele, szűnyognak szólította,⁴⁶ és nevetve viccelődött a nevével. Kónóps átlátott Satyros mesterkedésén, mindamellet megjátszotta, hogy tréfával vág vissza, csak hogy a tréfában a maga engesztelhetetlen lényének is szerepet adott. Így szólt Satyroshoz:

– Ha már a nevemmel is mókázol, hát figyelj, elmondok neked egy történetet a szűnyogról...! (21) Az oroszlán többször felhánytorgatta Prométheusnak, hogy jóllehet nagynak és szépnek formálta, állkapcsát fogakkal fegyverezte, lábait körmökkel erősítette, és a többi állatnál izmosabbá tette őt, „hiába vagyok ilyen –, mondogatta –, félek a kakastól.” Prométheus tiltakozott: „Miért vádolsz engem alaptalanul? – kérdezte. – Mindent megkaptál, amit hatalmamban állt létrehozni, a lelki erőd is mindössze a kakassal szemben hagy el!” De az oroszlán csak siratta magát, kárhoztatta gyávaságát, végül már halni akart. Ilyen lelkiállapotban találkozott az elefánttal: megszólította és beszédbe elegyedett vele. S mert látta, hogy az állandóan a fülét mozgatja, megkérdezte: „Mi bajod? Mi az oka, hogy a füled egy pillanatra sem marad nyugton?” Az elefánt pedig, minthogy éppen akkor szállt el mellette egy szűnyog, bevallotta: „Látod ezt a kis zümmögő valamit? Ha ez utat talál a fülembé, nekem végem!” Mire az oroszlán felkiáltott: „Miért kellene akkor meghalnom? Hiszen annyival szerencsésebb vagyok az elefántnál, amennyivel a kakas is nagyobb a szűnyognál! Lám, akkora ereje van a szűnyognak, hogy még az elefánt is fél tőle!”

Satyros elérte a Kónóps történetében megbúvó célzást, és csendesen mosolygva így szólt:

– Nos, hallgasd meg az én mesémet is, a szűnyogról és az oroszlánról, egy filozófustól hallottam – a te mesebeli elefántodat neked ajándékozom... (22) Szóval a szűnyog egyszer hetvenkedve azt mondta az oroszlánnak: „Azt hiszed, rajtam is uralkodsz, mint a többi állat fölött? De hiszen sem szebb, sem bátrabb nem vagy nálam, még nagyobb sem! Mert mi ad neked főképpen merszet: hogy marcangolsz a körmöddel és harapsz a fogaddal – nem ezt csinálja egy civakodó asszony is? És miféle nagyság és szépség tüntet ki? A széles mell, az izmos váll, meg nyakadon a dús sörény. Hátsó feled bezzeg szégyelnivaló, hát nem látod be...? Az én nagyságom viszont az egész levegőé, mert szárnyam bárhol csapkodhatja, szépségem pedig a virágszirmok, mert úgyszólván azok a ruháim: valahányszor röptömet be akarom fejezni,

⁴⁶ A szolga neve valóban beszélő név, 'kónóps' = 'szűnyog'. A szolgálakat egyébként sokszor fizikai vagy egyéb tulajdonságuk alapján nevezték el.

beléjük bújok... A bátorságomat szinte nevetséges volna részletesen bizonygatnom: egész mivoltom harci eszköz. Egy sorban vagyok én a trombitával, de trombita és egyben hajító eszköz a szám, vagyis zenész vagyok és íjász is, meg aztán önmagamnak válok nyilává és íjává: nyílként röpit a levegőn át a szárnyam, és célba érve hajítófegyver módjára ütök sebet, mire az érintett tüstént felkiált és megsebzőjét keresi. Én azonban ott vagyok és mégsem vagyok ott, menekülök és egyszersmind maradok, körbevágatom az illetőt és nevetem, hogyan ugrabugrál a sebei miatt. De mire való a beszéd? Kezdjünk harcolni!” Azzal nekirentott az oroszlánnak, ott sétafikált a szemén és – ahol csak nem borította szőr – az arcán, közben körül-körülröpülte és idegesítően zümmögött. Az oroszlán bosszankodva forgolódott mindenfelé és csapkodta a levegőt, de ingerültségéből a szúnyog csak még inkább gúnyt űzött azzal, hogy egyenest a száján ejtett sebet. Az oroszlán a fájdalom irányába fordult, a seb okozója felé kapva, a szúnyog azonban, mint fogás ellen felkészült testű birkózó, kisiklott az oroszlán fogai közül, s épp mielőtt az áll összezárt volna, átröppent közöttük. A fogak zsákmány híján egymásra kattantak. Az oroszlán most már belefáradt abba, hogy árnyékharcot folytasson fogaival a levegő ellen; csak állt, erejét vette az indulat, a szúnyog viszont ott röpdösött a sörénye körül és győzelmi éneket zümmögött rá. Ámde mikor túltengő modortalanságában röptének körét szélesebbre szabta, véletlenül beleakadt egy pók hálójába, ami a pók figyelmét sem kerülte el. S hogy többé már nem szabadulhatott, a szúnyog nekikeseredve mondta: „Micsoda ostobaság! Oroszlánt hívtam ki, és egy pók lenge háló-öltönye ejtett zsákmányul!” – Meséje végeztével Satyros még hozzáfűzte: – „Ideje, hogy te is óvakodj a pókoktól!” – és nevetett hozzá.

(23) Néhány nap múlva, tudván, mennyire rabja a hasának, Satyros mély álmot előidéző szert vásárolt és lakomára hívta Kónópsot. Az valami cselfogást gyanítva eleinte hímezett-hámozott, de mert imádott hasa ösztökelte, elfogadta a meghívást. Mikor aztán elment Satyroshoz, és a vacsora végeztével távozni készült, Satyros töltött búcúpoharába az altatóból. Kónóps kiitta, s alig telt el kis idő, éppen csak eljutott a szobájáig, máris roskadtan hevert ott, az altató-keltette álomba merülve. Satyros futott hozzám és jelentette:

– Fekszik és alszik a Kónóps, rajtad a sor, hogy jó Odysseus legyél!⁴⁷

Mondta és már oda is értünk szerelmem ajtajához. Satyros hátramaradt, én bementem (Kleió engedett be, teljes csendben); remegtem, kétszeresen is, örömben és egyszersmind félelmemben. A kockázat miatt érzett félelem felkavarta reménykedő lelkemet, a siker reménye viszont félelmemet burkolta

⁴⁷ Satyros a névhasonlóság okán (Kónóps – Kyklóps) az *Odysseia* híres jelenetére céloz, melyben a hős az emberevő Kyklóps barlangjából menti ki magát és társait (9, 106 kk.).

gyönyörűségbe, vagyis bennem a reménykedés félt és az aggasztó okozott örömet... Alighogy bejutottam Leukippé szobájába, a leány anyját illetően a következő történt: úgy esett, hogy megfélemlítette őt egy álom. Látni vélte, hogy leányát foglyul ejti és meztelen törrel a kezében elhurcolja valami rabló, aztán hanyatt fekteti, és letről, egészen a szemérmétől kezdve, középujt felmetszi a hasát. Az iszonyú látomás hatására Pantheia rémülten riadt fel álmából, és amúgy hálóköntösben a leánya szobájához rohant (közel volt amúgyis), ahol én éppen az előbb feküdtem le. Az ajtónyitás zaja azonban, mihelyt meghallottam, tüstént felriasztott, ott volt Pantheia, az ággal szemközt, mire én, a helyzet súlyosságát átlátva, rohanvást igyekeztem, át az ajtón, kifelé. Satyros fogadott, feldúlt voltam és remegtem; így menekültünk a sötétben és éreztünk meg szobánkhoz.

(24) Pantheia eleinte alélt volt a felháborodástól; amint magához tért, belemarkolt Kleió hajába és ott püfölte Kleió fejét, ahol érte, közben pedig keserűen panaszkodott leányának:

– Semmivé tetted a reményeimet, Leukippé...! Jaj nekem, Sóstratos: te Byzantionban mások házasságának védelmében háborúzol, Tyrosban viszont csatát vesztettél, mert valaki a leányod esküvőjétől fosztott meg! Én szerencsétlen, eszembe sem jutott, hogy így látlak majd egybekelni valakivel! Jobb lett volna Byzantionban maradnod, jobb lett volna, ha a háború törvényei szerint szenvedsz erőszakot, jobb lett volna, ha a győztes thrák tesz erőszakot rajtad! A kényszerű balsors nem terem gyalázatot... Csakhogy te, elvetemült lány, éppen balsorsodban leszel hírhedt! Az álomlátás képei félre is vezettek: a való igazat nem láttam álomban. Itt szégyenletesebben metszették fel a hasadat, ez a kés kárhozatosabban vágott beléd...! Nem láttam, ki gyalázott meg, nem tudom, hogyan esett a szörnyűség... Csak nem egy szolga volt...?

(25) Leukippét felbátorította, hogy én elmenekültem.

– Ne pocskondiázd, anyám – mondta – az én lányságomat. Semmi olyan dolog nem esett rajtam, ami ilyen szavakat érdemelne. Nem tudom, ki volt ez, isten-e, hős-e, rabló-e. Csak feküdtem, megrettenve, mukkanni sem tudtam félelmemben – a nyelvet bilincsbe veri a félelem. Mindössze egyet tudok: senki a lányságomat meg nem gyalázta!

Pantheia erre megint összeseroskadt és sóhajtozott... Én és Satyros, végre kettesben, azon kezdünk tanakodni, mit tegyünk, a leghelyesebbnek pedig az látszott, ha elmenekülünk, mielőtt beköszönt a hajnal és a kínzásnak alávetett Kleió mindent kitálal. (26) Ebben megállapodva mindjárt munkához is láttunk, s a kapust azzal áltatva, hogy a szeretőmhöz megyünk, elindultunk Kleinias háza felé – de hovatovább éjfére járt, úgyhogy a kapus csak vonakodva nyitott

nekünk ajtót. Kleinias, akinek hálószozája az emeleten volt, beszélgetésünk hallatára döbbsenten sietett le hozzánk, eközen vettük mi észre, hogy Kleió lélekszakadva rohan utánunk; ő is a menekülés mellett döntött. Együtt lévén, Kleinias megtudta, mi történt velünk, mi Kleiótól, hogyan menekült el, Kleió meg tölünk, mit szándékozunk tenni. Azzal a kapu elöl bementünk a házba, ahol aztán Kleiniasnak részletesen elbeszéltük a történeteket, és hogy a menekülés mellett döntöttünk.

– Veletek megyek én is – szölt közbe Kleió. – Ha a hajnalt bevárom, már csak a halált választhatom, az jobb a kínzásoknál.

(27) Kleinias kézen fogott és jó messzire vitt Kleiótól.

– Azt hiszem – mondta – kitűnő ötletem támadt. Kleiót eltüntetjük innen, mi meg várunk néhány napot, s ha jónak tartjátok, utána összeszedelődünk és közösen megyünk el. Most úgy áll a helyzet, hogy Leukippé anya, ahogy mondjátok, nem tudja, kit ért tetten, de olyan sincs, aki elárulhatná, ha egyszer Kleió eltűnik a színről. Így talán meggyőzhetitek Leukippét, hogy tartson velünk.

Ezzel Kleinias kimondta, hogy maga is részese lesz szökésünknek. Terve tetszett. Kleiót egy szolgájára bízta, meghagyva neki, hogy tegye fel egy hajóra, mi viszont maradtunk nála és azon töprengtünk, mi legyen ezután. Végül elhatároztuk, hogy puhatolódzunk Leukippénél: ha aztán hajlandó velünk együtt menekülni, azt csináljuk, ha meg nem, helyben maradunk és a sorsra bízunk magunkat. Így feküdtünk le arra a kis időre, ami még hátra volt az éjszakából, hajnal felé pedig hazatértünk megint.

(28) Mihelyt összeszedte magát, Pantheia előkészületeket tett Kleió kínvalatására és megparancsolta, hogy szólítsák be. S mert a lány eltűnt, megint nekiesett Leukippének:

– Azonnal mondd meg – kiáltotta – mi ez az egész színjáték! Lám, Kleió is elszökött!

– Mi többet mondjak neked? – mondta még inkább felbátorodva Leukippé. – Milyen más és súlyosabb bizonyítékot hozzak fel az igazam mellett? Ha a lányságot ellenőrizni lehet, hát tarts ellenőrzést!

– Még csak az hiányzik – fortyant fel Pantheia –, hogy szerencsétlenségünknek tanúi is legyenek! – és kirohant a szobából.

(29) Leukippé magára maradt, torkig tele anya szavaival. Csak úgy kavargott benne a különféle érzelmek: bosszankodott, szégyenkezett, haragudott: bosszankodott, hogy rajtakapták, szégyenkezett, hogy szidalmazták, haragudott, hogy nem hittek neki. A szégyenkezés, a bánat és a harag három hullámban önti el a lelket. A szégyen a szemem keresztül áramlik és a látás

szabadságát veszi el, a bánat a mellkasban oszlik szét és a lélek lángjait emészteti, a szívet körülugató harag pedig a józan gondolkodásra özöníti a téboly tajtékját. És mindhárom szülőatyja a szó, mely célba vesz, lő és talál, s amely a lélekbe meneszti lövedékeit és sokféle nyilait. Egyik lövedéke a szidalom, az általa ütött seb a harag, másik a tévedésekre lecsapó ítélet, ebből a sebből fakad a bánat, a harmadik a bűnnel velejáró gyalázat, más szóval a szégyen keltette seb. Mind az összes lövedék sajátja, hogy talál és mélyen megül, de úgy üt, hogy vért nem fakaszt, és mind valamennyinek egy az orvossága, a lövedékeket ugyanolyan lövedékekkel viszonzni, mert a nyelvi lövedék ütötte seb a másik nyelv lövedékétől gyógyul, így szűnik a szív háborgása, így oszlik a lélek búslakodása. Ha valakit az erősebb hallgatásra kényszerít és nem védekezik, hallgatásával csak fájdalmasabbá teszi sebeit, a szavak hullámverésében keletkezett sebek ugyanis, ha hegeiket le nem vetik, megdagadnak és eltérbélyesednek... A bajok áradatába keveredett Leukippé nehezen viselte a megpróbáltatást.

(30) Történetesen éppen ilyen körülmények között menesztettem a leányhoz Satyrost, tudakolja meg véleményét a szökésről. De Leukippé, ahelyett hogy meghallgatta volna, elébe vágott:

– A külhoni és helybéli istenekre kérlek benneteket, vigyetek engem az anyám szeme elől, ahová tetszik! Ha elmentek és itt hagytok, kötelet fonok, úgy lehelem ki a lelkem!

Ennek hallatára gondjaim java részét levethettem, így két nappal később – apám éppen távol volt – felkészültünk a szökésre. (31) Satyrosnak maradt még abból a szerből, amivel Kónópsot elaltatta. Miközben tehát körülöttünk sürgött-forgott, titkon töltött belőle abba a pohárba, melyet utoljára szolgált fel Pantheiának, aki aztán fölkel, a hálósobájába tért és nyomban el is aludt. Ugyanazzal a szerrel itatta meg Satyros Leukippé másik szobalányát (mert amióta betette a lábát Leukippé szobájába, iránta is szerelmet színlelt), harmadjára pedig a kapust cserkészte be: ugyanazzal az itallal ütötte ki őt is. A kapu előtt felszerelten várt bennünket egy kocsi, melyről Kleinias gondoskodott, abban várt ránk egy ideje ő maga is. Mikor már mindenki aludt, az első éjszakai őrség idején teljes csendben nekiindultunk, Leukippét Satyros kézen fogva vezette – szerencsére Kónóps, aki folyton leselkedett utánunk, aznap szintén távol volt, hogy úrnőjének szolgálatára lehessen. Satyros nyitogatta az ajtókat, így haladtunk előre, s a kapuhoz érve beszálltunk a kocsiba. Hatan voltunk összesen, mi, Kleinias és két szolgálója. A Sidón⁴⁸ felé vezető útra tértünk rá, és a második éjszakai őrség folyamán⁴⁹ meg is közelítettük a várost, onnan

⁴⁸ Ma Saida Libanonban, Tyrostól északi irányban kb. 30 kilométernyire.

⁴⁹ Nagyjából éjfélutánban; pontosan meg nem határozható, a források hol három, hol öt éjszakai őrseget ismernek.

azonban tüstént folytattuk utunkat Bérytos⁵⁰ felé, abban a reményben, hogy ott majdcsak találunk veszteglő hajót. Nem is csalódtunk: ahogy a bérytosi kikötőbe értünk, rábukkantunk egy éppen indulóban lévő bárkára, mely már készült eloldani a tatköteleket. Mi akkor, meg sem kérdezve, hová hajózik, a földről a tengerre hurcolkodtunk át – az idő nem sokkal hajnal előttre járt.

És a hajó Alexandraia, a Nílus nagy városa felé tartott.

(32) Eleinte boldogan néztem a tengert, bár hajónk még nem a sík tengert szelte, csak a kikötő vizén himbálódzott. Mikor aztán éreznivaló volt, hogy úti célunk felé kedvező a széljárás, nagy nyüzsgés támadt a fedélzeten, a matrózok erre-arra futkostak, a kormányos osztotta az utasításokat, megfeszültek a kötelek, a vitorlarúd fordult, a vitorla kibomlott, a hajó meglódult, a horgonyt felszedték, elmaradt mögöttünk a kikötő, láttuk a hajóról, ahogyan a szárazföld, mintha úszna, lassan-lassan távolodik. Felcsendült a paian, hangosan szólt az ima, a megmentő isteneket szólították, áhítatos szóval szerencsés hajóútért könyörögve; megerősödött a szél, dagadtak a vitorlák és röpítették a hajót...

(33) Mellettünk történetesen egy fiatalember telepedett le, aki, mikor eljött a reggeli ideje, barátságosan meghívott minket, reggelizzünk együtt. Nekünk Satyros éppen hozta, úgyhogy középre tettük a mi reggelinket és közösen étkeztük, sőt már szót is közösen ejtettünk. Én kezdtem:

- Honnan, fiatalember? És hogyan szólíthatunk?
- Menelaos a nevem – mondta ő – nemzetségre egyiptomi. És a tiétek?
- Az enyém Kleitophón, az övé Kleinias, mindketten Phoinikiából.
- És akkor milyen meggondolásból utaztatok el onnan?
- Ha kezdetnek te mondd el magadról, tőlünk is meghallod majd.

(34) – Nos – fogott bele Menelaos – az én utazásom legfőbb indoka egy rosszcsillagzatú szerelem és egy balul sikerült vadászat... Szerelmes voltam egy szépséges fiúba – csakhogy ez a fiú a vadászat megszállottja volt. Kifogásoltam ugyan sokszor, de leszoktatni nem tudtam róla. S ha már a meggyőzés nem sikerült, hát én is követtem a vadászatain. Mindketten lóháton vadásztunk és eleinte, míg csak az apróvadakat üldöztük, sikerrel is jártunk. Csakhogy hirtelen egy vaddisznó bukkant elő a bozótból, a fiú azt vette üldözőbe. A disznó azonban, agyaráat fordítva, egyenest feléje iramodott, a fiú pedig nem tért ki előle, hiába kiabáltam és ordítottam, hogy „fékezd a lovat, hátra a gyeplőt, rosszindulatú állat!” A disznó nagyot ugorva dühödten rontott neki, egymásnak estek, engem meg ennek láttára elfogott a rettegés, mert attól tartottam, a vadállat pillanatokon belül halálos sebet ejt a lován, odakaptam hát a vadászgerelyemhez, s mielőtt még pontosan célozhattam volna, elhajítottam a fegyvert.

⁵⁰ Ma Bejrút, Libanon fővárosa, Sidóntól északi irányban kb. 40 kilométerre.

És azt egy hirtelen mozdulat miatt a fiú teste fogta fel... Mit gondolsz, milyen lelkiállapotban voltam? Ha éltem egyáltalán, mint valami idegen, valóságos élő halott. S ami még inkább sírnivaló: alig lélegzett, de felém tárta a kezét, körém fonta, gonosztevő létemre, életétől tőlem megfosztva, haláltusájában sem gyűlölt, úgy lehelte ki a lelkét, hogy jobbával engem, a gyilkosát ölelte... A fiú szülei persze bíróság elé állítottak – nem tiltakoztam, mentségemre a bíróság előtt szavam sem volt, önmagamát ítélttem halálra. A bírák könnyörültek meg rajtam, ők pedig három éves száműzetést szabtak ki rám. Ez most telt le, megint hazatérhetek.

Kleinias megkönnyezte a beszámolóját („látszólag Patroklost”⁵¹), közben Chariklésre emlékezve. Rá is kérdezett Menelaos:

– Az én esetemen könnyezel? Vagy téged is valami hasonló hozott ide?

Kleinias fölsóhajtott, aztán elbeszélte neki Chariklést és a lovat, én meg a magam történetét. (35) Láttam, Menelaos egészen búskomorra vált saját emlékeitől, Kleinias is sírással küszködve gondolt Chariklésre. Búfeledtetőül beszélgetni kezdtem velük, témát a szerelem tárgyköréből választva, hogy az majd figyelmüket másra terelje – Leukippé amúgy sem volt köztünk, éppen aludt a hajó valamelyik zugában. Szerényen mosolyogva így szólaltam meg:

– Mennyivel alkalmasabban szólna nálam Kleinias! Ő helyemben szokása szerint a nők ellen vádaskodnék, és annál is felszabadultabban beszélne most, mert a szerelem dolgában hasonló ízlésűre akadt... Én azt sem tudom, hogyan válhatott manapság divatossá a férfiakhoz fűződő szerelem!

– Hát nem sokkal jobb az – kérdezte Menelaos – mint a másik? A fiúk őszintébbek a nőknél, ráadásul a szépségük is tartósabb gyönyört ígér!

– Hogy-hogy tartósabbat? – vettem ellene. – Hiszen éppen csak kivirul és már vége, szerelme voltaképpen nem élvezheti! Tantalos italához hasonlatos: gyakorta ivás közben apad el és a szerelmes tovább állhat, mert több italra nem lel, vagy a még iható tűnik a semmibe, mielőtt az ivót kielégítette volna. Lehetetlen, hogy egy fiútól felhőtlen öröm birtokában távozzék szerelme – bizony szomjasan távozik!

(36) – Akkor nem ismered a gyönyör lényegét, Kleitophón – mondta Menelaos. – Vágyat mindig a kielégítetlenség kelt. A hosszabb használatra szánt élvezet unalmassá szürkül, az időről-időre szakajtott viszont mindig friss és szebben viruló, az általa okozott élvezet pedig nem vénül; s amennyire szépsége

⁵¹ A regényíró az *Ilias* egyik jelenetére céloz, ahol a fogoly trójai nők az elesett Patroklost siratják, ld. 19, 301–302: ...sírtak az asszonyok is mind, / s mintha a hősért sírnának, magukért keseregtek; a „látszólag Patroklost” kifejezés az eredeti pontos fordítása, ehelyett áll Devescéri fordításában a „mintha a hősért” fordulat.

idővel csökken, annnyival inkább növeli a vágy. A rózsza is azért legszebb a növények között, mert a szépsége rövidéletű... Szerintem kétféle szépség van forgalomban az emberek között, az égi és a közönséges, amilyenek a szépség karvezető istennői⁵² is. Az égi azonban nehezen viseli a szépség földi bilincseit és mihamarább az égbe menekülne, a közönséges viszont alant szóródott szét és testközelen rostokol. S ha költői bizonyítékot akarsz a szépség égbeszállására, hallgasd, mit mond Homéros:

őt⁵³ pedig isteneink elorozták, hogy legyen ott fönn nagy szépsége miatt köztük Zeus töltögetője.⁵⁴

Soha, egyetlen nő sem jutott szépsége miatt az égbe, s noha Zeusnak volt kapcsolata nőkkel is, Alkméné jutalmul a bánatot és a számkivetést kapta,⁵⁵ Danaé a ládát és a tengert,⁵⁶ Semelé pedig a tűz martaléka lett.⁵⁷ A phryg fiúnak ellenben,⁵⁸ mikor belészeretett, az eget juttatta, hogy együtt éljen vele és még nektárjának is töltögetője legyen, a tiszt korábbi betöltőjét pedig kidobta – gondolom azért, mert nő volt.⁵⁹

(37) – Márpedig – vettem át szót – a női szépség szemléltetőmást égi természetű, mindenesetre nem enyészik gyorsan, a nem pusztuló pedig az istenihez van közel. Ami azonban változik és pusztulásában a mi halandó voltunkat majmolja, nem égi, hanem közönséges... Beleszeretett a phryg fiúba? Fölvitte a phryget az égbe? A nők szépsége magát Zeust hozta le az égből. Nő miatt

⁵² Ti. az „égi” és a „közönséges” Aphrodité.

⁵³ Ti. a trójai királyfit, Ganymédést, akit a monda ismertebb változata szerint sas képében maga Zeus ragadott el és vitt fel az Olymposra.

⁵⁴ *Ilias* 20, 234–235 (Devecseri Gábor fordítása, elején a regény szövegéhez igazítva).

⁵⁵ Amphitryón király felesége, akivel Zeus a király képében nemzette Héraklést, a szerelmes éjszakát azzal növelve, hogy háromszor egymás után nem engedte felkelni a napot. Alkméné szenvedéseit Zeus felesége, a Héraklés miatt féltékeny Héra okozta.

⁵⁶ Danaét apja, Akrisios egy fenyegető jóslat hatására zárt helyen tartotta, a szerelmes Zeus a kéményen keresztül, aranyeső formájában hatolt be hozzá; mikor a nászból megszületett Perseus, a görög mondavilág egyik legnagyobb hőse, Akrisios büntetésül anyát és fiát egy ládában a tengerbe dobatta.

⁵⁷ Semelé – a féltékeny Héra tanácsára – megígértette Zeusszal, hogy egy kívánságát teljesíti, s a beleegyező válasza az kérte, jöjjön el hozzá hatalmi jelvényeivel, teljes isteni pompájában. Zeus tehát a történet szerint a villámmal együtt kényszerült megjelenni előtte, ami Semelének a halálát okozta. (Semelé Zeustól nemzett fia volt Dionysos.)

⁵⁸ Ganymédész (ld. 53. jegyz.); phryg = trójai.

⁵⁹ Név szerint Hébé, a fiatalság istennője.

bőgött Zeus bika képében,⁶⁰ nő miatt táncolt szatírmódra,⁶¹ megint más nő kedvéért⁶² arannyá változtatta magát. Hadd legyen pohárnok Ganymédész, Héra csak igyék az istenek sorában, így lesz nő létére fiúszolgája. Akinek egyébként az elrablása is szánakozásra indít: ragadozó madár csapott le rá, rablósákmány lett, megvetés tárgya, egy zsarnok játékszerének nézhetnek – szörnyű látvány a karmok közül lecsüngő fiútest...! Semelét nem ragadozó madár vitte az égbe, hanem tűz, és ne ámuldozz, hogy valaki a tűz segítségével juthat fel az égbe, hiszen így jutott oda Héraklész is!⁶³ Ha Danaé ládáját neveded, Perseust miért feleded?⁶⁴ Alkménének önmagában is busás ajándék, hogy Zeus miatta három teljes nappalt csent el... Ha azonban a mondákat félretolva a valóságos gyönyörörről kell beszélünk, hát én kezdő vagyok a nőknél, csak az Aphrodité dolgára pénzért vállalkozókkal ismerkedtem úgy ahogy, másvalaki, egy beavatott, bizonyára többet mondhatna. Mégis szólni fogok, bármily soványak a tapasztalataim... Nos, a női test hajlékony és ölelésre teremtett, a női ajak lágy-puha a csókra. Éppen ezért ölelkezésben teste és húsos ajka utolsó porcikáig szorosan simul, párjuk gyönyörrel zárhatja őket karjai közé. Csókjával pecsétként zárja ajkadat, de értően szeret és csókjait megédesíti. Mert szeretkezni nem csupán ajkával vágyik, ő fogait is társítja, szeretője szája körül legelteti – neki harapás a csókja... Keble érintése szintén valami sajátos gyönyörűséget nyújt, ha pedig Aphrodité dolga csúcspontra jut, megittasul a gyönyörtől, teli szájjal csókol, szinte önkívületben cselekszik. Ilyenkor a két nyelv egymás társaságát keresi, tőlük telhetően ők is szeretkeznek – az ember azzal szerzi magának legnagyobb gyönyörűséget, hogy úgyszintén megnyílik a csókra... Ha pedig Aphrodité dolga befejezéshez közelít, a nő természet adta sajátsága, hogy a gyönyör lázában zihálni kezd, a zihálás a szerelmes pihegéssel együtt a szájig és az ajkakig tolul, ott bolyongó, lefelé utat kereső csókra talál, aztán fordul a zihálás, a csók elegyül vele és követi, mígnem a szívbe ütközik, amitől az felajzottan dobban meg, s ha a belső szervek nem bilincselnék, nyomába szegődnék, maga erejéből húzódkodnék fel a csókokig... A fiúk csókjában viszont semmi szellem, ölelésükben nincsen kellem, szeretkezésük lanyha, gyönyörre semmi haszna!

(38) – Hát én úgy vélem – jegyezte meg erre Menelaos –, nem kezdő vagyok te Aphrodité dolgaiban, hanem öreg róka, olyan folyékonyan beszéltél a női

⁶⁰ Így rabolta el és vitte Kréta szigetére a phoinikiai királylány Európét.

⁶¹ Antiopé thébai királylányt Zeus szatír képében csábította el.

⁶² Ld. 56. jegyz.

⁶³ Miután holttestét máglyán elégették.

⁶⁴ Ld. 56. jegyz.

praktikákról. Viszont most hallgasd meg cserébe, mi a helyzet a fiúkkal. A nőben ugyanis minden mesterkelt, mind a szavai, mind a viselkedése; ha szépnek látod, az csak a különféle kenőcsök szélhámossága, az ő szépsége az arcápolókrém, a festett haj, az illatszerek; ha mindettől a csalafintaságtól megfosztod, a szárnyától megfosztott mesebeli csókához hasonlít...⁶⁵ A fiúszepséget ellenben nem a szépítőszerek illata meg az ármányos és idegen szagok táplálják: a fiúveríték minden asszonyi kenceficénél édesebben illatozik. Amellett a fiúknak, mielőtt összefonódtak volna Aphroditében, lehetőségük van a tornacsarnokban versenyre kelni és nyilvánosan összeakaszkodni egymással, ráadásul ez az ölekezés még szégyent sem hoz rájuk; és testi hajlékonyságuk aphroditéi ölekezésüket sem puhítja el, inkább mindkettőjüket kölcsönösen megacélozza egymás iránt – ők a gyönyörért versenyeznek. Csókjukban pedig nincs asszonyi furfang, ajkuk nem szajhafogásokkal ámít, ahogy éreznek, úgy szeretnek, csókjaikat nem mesterségbeli tudás, hanem az anyatermészet formálja. Képletesen szólva olyan a fiúk csókja, mintha nektár szilárdulna, ajakká az válna, a csókot attól kapnád. Ilyen szeretkezésbe bele nem unhat, bármennyig tart, szomjasan szeretkezni tovább, a szádat is csak azért vonnád vissza, mert a gyönyör a csókjaidat is abba hagyatja.

⁶⁵ Achilleus Tatios egy aiséposi mesére céloz: „Zeus királyt akart állítani a madarak élére, és határnapot tűzött ki számukra, hogy azon valamennyien jelenjenek meg előtte, és ő valamennyiük közül a legrátermettebbet tegye meg királyuknak. A madarak egy folyó mellé gyűltek össze, és megfürödtek benne. A csóka belátva, hogy rút, elment és összeszedte a madarak elhullatott tollait, s magára ragasztotta azokat. Így történt azután, hogy ő lett a legszebb valamennyi közül. Elérkezett a kitűzött határnap, és a madarak mind Zeus színe elé járultak. A cifrává lett csóka is odament. Zeus már éppen úgy akart dönteni, hogy szépségeért a csóka legyen a király, amikor a madarak felbosszankodtak, és mindenki letépte róla a maga tollát. Így esett azután, hogy megkopasztvá ismét csókává lett.” (Ford. Bodor András.)

III. KÖNYV

(1) Harmadnapja hajóztunk már, addig felhőtlen volt az ég, de egyszeriben ködbe keveredtünk, a napvilág is elborult. Lentről, a tenger felszínéről fel-támadt a szél, szembe a hajóorral, mire a kormányos parancsot adott, hogy fordítsák el a vitorlát. A legénység el is fordította mindjárt; az egyik vitorla esetében csak a vitorlavásznat tekerték fel a vitorlarúdra (minden erejüket megfeszítve, mert a rázúduló heves szél akadályozta a munkát) a másiknál viszont az elfordítás mértékére ügyeltek, s így a szél, mint eddig, előre vitte a hajót.⁶⁶ Az öblös hajótest most megingott, egyik oldalán egészen meredeken a magasba lendült, sokan közülünk úgy vélték, hogy bármikor felborulhat, ha teljes erővel rázúdul a szél. Áthurcolkodtunk hát mindannyian a megemelkedett hajórészbe, hogy a merülni készülő másik részt könnyebbé tegyük és a többletterheléssel lassanként egyensúlyba hozzuk. Hiába, nem mentünk vele semmire: minket emelt meg a magasba lendült fedélzet, nem-hogy mi nyomtuk volna lejjebb. Egy ideig mégis ilyen módon igyekeztünk a hullámokon bukdácsoló hajót egyensúlyban tartani. Csakhogy egyszerre megváltozott a szél és a másik oldalról érte a hajót, a hajótest kis híján elmerült, az eddig hullámokra hajló része vad rándulással magasba szökött, a másik pedig, a meredeken ágaskodó, a tengerbe csapódott. Nagy kiáltozás kerekedett erre a fedélzeten, megint költözés és lármás futás régi helyünkre. És ugyanez ismétlődött harmadszor és negyedszer és sokadszor, így tévelyegtünk közösen a fedélzeten. Mert mielőtt az egyik költözésünk befejeződött, már folytatódott is a második futással.

(2) Holminkat egész nap a hajón hurcolva ezernyi ilyen hosszú távú futást kínlódtunk végig, folytonosan a halálra készülve – s attól nyilvánvalóan nem is jártunk messze. Késő dél tájban ugyanis teljesen eltűnik a nap, mint holdvilágnál, úgy látjuk egymást. Fénylő villám csapkod, dörögve morajlik az ég, tompa dübörgéssel teli a levegő, szembedübörög vele a hullámok tombolása, az égbolt és a tenger között a civakodó szelek süvöltése hallszik. A levegőnek harsonahangja volt, a vitorlára zuhanó kötelek egymással versengve csattognak,

⁶⁶ A görög szöveg ezen a helyen jelenlegi formájában nem értelmezhető, s így minden bizonnyal romlott, noha ennek lehetőségére Vilborg sem szövegében, sem kommentárjában nem utal; a másolók – a romlás oka alighanem ez lehet – valószínűleg nem értették meg, hogy a kormányos rendelkezése a menetirány megtartására irányuló manőver, illetve annak egy része volt (a másíkról, a kormánylapát elfordításáról Achilleus Tatios nem tesz említést). Azt ugyanis, hogy ellenszélben is lehet előre haladni, már Aristotelész is tudta, a *Mechanikai problémákban* kifejti, mit kell tenni, ha valaki „hátszélben akarja folytatni az útját, mikor a szél nem hátulról fúj” (*Mechanica* 851 a38–b5).

a repedező hajódeszkák azzal fenyegettek, hogy a szögecselés lazulásával rövidesen az egész alkotmány darabokra esik szét. A fedélzetet végig a hajón víz borította, mert ráadásul az eső is zuhogott, mi tehát a fedélzet alá bújtunk, s mint valami barlangban, ott húztuk meg magunkat, a sorsra hagyatkozva, reményeinkről lemondva. Hullámhegy hullámhegyet ért mindenünnen, egyik a hajóorr, másik a tat felől, egyik a másikat csapkodta, a hajótest hol a magasba lódult a tornyosuló tengervízen, hol meg lebukott a már megtérő és mélybe zúduló habokon – a hullámok mozgása egyszer hegycsúcsot, másszor szakadékot formázott. De ugyancsak félelmetesek voltak a minket mindkétfelől oldalvást érő hullámok is, mert a hajónak tartó tengerár a fedélzeten gördült át és az egész hajótestet elborította. A magasba törő, fellegekig érő hullám távolról nézvést a hajóhoz képest <hegy>nagyságúnak⁶⁷ látszott, de ha közeledni látta az ember, biztosra vehette, hogy el fog minket nyelni. Egyszóval a szelek és a habok csatája zajlott, nem is tudtunk a helyünkön maradni, annyira rázkódott a hajó. Valamennyien kiáltozni kezdtünk össze-vissza, a hullám harsogott, zúgott a szél, sikoltoztak az asszonyok, átkozódtak a férfiak, intézkedtek a matrózok – más sem hangzott ott, mint panasz és jajveszékelés. A kormányos akkor kiadta az utasítást, hogy szórjuk holminkat a tengerbe. És az arany és az ezüst nem különbözött a többi olcsó holmitól, mert mindent válogatás nélkül kihajigáltunk a hajóból. Sőt több kereskedő is maga sietett összekapkodni és vízbe dobni saját árucikkeit, melyekből hasznot remélt. A hajó most már megszabadult rakományától. De a vihar nem békült meg.

(3) Végül a kormányos feladta. Kilökve a kormányt kezéből, kiszolgáltatta a hajót a tengernek, máris előkészíteti a mentőcsónakot, parancsot ad a legénységnek a beszállásra. Maga indult le elsőként a létrán, azok pedig tüstént egymást követve ugrottak utána. Ekkor visszataszító jelenet következett: ekkor kézitusa alakult ki! Akik a mentőcsónakba jutottak, már azon voltak, hogy elvágják a kötelet, mely a csónakot a hajóhoz köti, az utasok viszont egy emberként igyekeztek átjutni oda, ahol a kötelet kezében tartó kormányost látták. A csónakban lévők azonban nem engedték őket átszállni. Nekik voltak bárdjaik és késeik, s azzal fenyegetőztek, hogy leszúrák-levágják, aki beszáll. De a hajón lévők sokan szintén felfegyverkeztek, már amivel lehetett: az egyik régi, tört evezőt, a másik evezőpad-darabot emelt, úgy küzdöttek. Tenger törvénye az erőszak: a hajócsaták újfajta változata kezdődött. A mentőcsónak legénysége, abbeli félelmében, hogy a beszállók sokasága miatt elsüllyednek, ütötte-verte a fentről leugrókat, azok pedig ugrás közben deszkabotjukkal és evezőcsonkjukkal mértek ütéseket rájuk. Sokan a csónak peremét épp csak

⁶⁷ A „hegy” szó az eredetiben található lacuna leginkább logikus kitöltése.

érintve elmerültek, néhányan viszont immár a csónakban lévőkkal szembe-szállva harcoltak. Barátság és illem nem volt törvény többé, ki-ki egyedül saját biztonságát tartotta szem előtt, s esze ágába sem jutott a mások iránt kötelező jóindulat – a nagy veszélyek a tisztesség törvényeit is semmissé teszik.

(4) Egyszer csak a hajóról egy jól megtermett fiatalember megragadja a kötelet és elkezd húzni a mentőcsónakot maga felé. Mikor az már közeledett a hajóhoz, mindenki nekikészült, hogy mihelyt odaér, abba szállnak át. Kettőnek-háromnak, bár nem sebesülés híján, sikerült is ez, sokan viszont, miközben átszállni igyekeztek, a hajóról belezuhantak a tengerbe. A matrózok ugyanis, bárdjukkal a kötelet gyorsan átvágva, szabaddá tették a csónakot és távolodtak vele, már amerre a szél hajtotta – mert az utasok már nekifogtak, hogy elsüllyesztik őket. A hajó ide-oda forgolódva bukdácsolt a hullámokon, mígnem egy felszín alatt megbúvó sziklához csapódott és dirib-darabra tört. Az ütközés következtében hátrabilenő árboc egyrészt kitört, egy része pedig belebukott a tengerbe. Akik közülünk mármost a habokba fulladva hamar végezték, azoknak – legalábbis az iszonyatos körülményeket tekintve – az elviselhetőbb sors jutott: nem kellett halálfélelemben élniük tovább. A tengeren elszenvedett lassú halál ugyanis előbb öl meg, mielőtt bekövetkeznék, a tengerrel tútelített szem pedig határtalanná tágitja a félelmet, s mindezek miatt a halál elszenvedése nehezebb. Mert amilyen mérhetetlen a tenger, akkora a haláltól való félelem... Egyesek úszással próbálkoztak, de a hullámveréstől sziklához csapódva veszték a vízbe, sokan deszkacsonkuktól átdöfve, halak módján felnyársalva végezték, mások viszont még félholtan is igyekeztek felszínen maradni.

(5) Miután a hajó szétroncsolódott, egy jóindulatú isten odamentette nekünk az orr egy részét, én és Leukippé tehát azon ülvé sodródtunk a tengerárban, Menelaos és Satyros pedig más utasokkal együtt rábukkantak az árbocra, és azt megragadva tartották fenn magukat a vízen. A közelben láttuk Kleiniast is, ő a vitorlarudat markolva úszott, s a kiáltását is hallottuk:

– Kapaszkodj a fába, Kleitophón!

Még be sem fejezte, mikor hátulról elborította egy hullám, mi feljajdultunk, de felénk hasonlóképpen hullám közeledett. Szerencsére közelünkbe érve alattunk hömpölygött tovább, úgyhogy csak a deszka emelkedett magasra a hullám hátán, és újra megpillantottuk Kleiniast. Nekikeseredve mondtam:

– Kegyelem, urunk Poseidón! Tiéd a hajótörés, könyörülj rajtunk, a maradékan! Félelmünkben már sok halált szenvedtünk el, ha meg akarsz ölni bennünket, ne késleltesd a véget! Egy hullám borítson minket, s ha az a végzetünk, hogy állatok eledelévé váljunk, egy hal emésszen el, egy bendő fogadjon be mindkettőnket, még a halak között is közös legyen a sírunk!

Nem sokkal fohászom után alábbhagyott a vihar dühe, a hullámok tomlása csillapodott. A tenger holttetemekkel volt teli. Menelaosékat hamarabb sodorták szárazföldre a habok: ez Egyiptom tengerparti övezete volt, s az egész vidéket akkortájt rablók tartották uralmuk alatt. Mi viszont este felé történetesen Pélusionba⁶⁸ vetődtünk, és a földet érés fölött érzett örömünkben az isteneknek adtunk hálát, aztán elsirattuk Kleiniast és Satyrost, mindkettőjüket holtaknak véelve.

(6) Van Pélusionban a Kasios-hegyi⁶⁹ Zeusnak egy – templomot ékesítő – szobra. Fiatal férfit ábrázol a szobor, korra olyan, hogy inkább Apollónhoz hasonlít. Karja kiterjesztve, gránátalmát tart benne, márpedig a gránátalma titokzatos értelmű.⁷⁰ Miután tehát imádkoztunk az istenhez és jelet kértünk tőle Kleiniasra és Satyrosra vonatkozóan – merthogy Zeus állítólag jóisten is –, körüljártuk a templomot. Az épület hátulsó részén kettős kép ötlük a szemünkbe, odaírva még a festő neve is: a festő Euanthés, a képeken pedig Andromeda és Prométheus, mindketten bilincsbe verten (ezért is hozta őket együvé, gondolom, a művész). De testvér a két alak más sorsfordulataik miatt is: mindkettőjüknek szikla a börtöne, mindkettőjükre állatok fenekednek, az egyikre a levegőből, a másikra a tenger felől, segítőjük pedig két rokon⁷¹ argosi, emennek Héraklés, amannak Perseus, az egyik nyíllát röpítve Zeus madarára, a másik a Poseidón-küldte szörnyel kelve birokra – csak éppen egyik két lábbal a földön feszíti az íját, a másik szárnyas sarujával⁷² a levegőbe függeszkedve.

(7) Andromeda szikláján a leány természetéhez szabott vájat van, de a vájat azt akarja kifejezni, hogy nem emberkéz, hanem a természet műve, a kő öblösödését ugyanis durva ecsetvonásokkal olyannak festette a művész, amilyennek a föld megszülte. A leány lepelben áll ott, s a látvány, ha szépségét veszded tekintetbe, különös szoborra, ha meg a bilincseit és a szörnyeteget, rögtönzött temetésre⁷³ emlékeztethet. Arcán szépség keveredik a félelemmel: vonásain a félelem lakozik, szemeiben virul a szépség. Mindamellett sem vonásainak

⁶⁸ Város a Nílus-delta keleti szélén, ma Tell Farama; a hajótörés tehát már a Nílus-delta nyugati szélén épült Alexandria közelében következett be, onnan sodródtak a regényhősök kelet felé.

⁶⁹ A Kasios-hegy Hérodotosz szerint Egyiptomot választotta el Szíriától (2, 158).

⁷⁰ A „titokzatos értelem” kifejezés alighanem arra utal, hogy a gyümölcs magvai a termékenységet szimbolizálták.

⁷¹ Mert Perseus fia, Élektryón volt apja Alkménának, aki Prométheust szülte Zeustól.

⁷² Perseus Zeus és Danaé fia volt; Seriphos sziget királya, az őt elveszejtetni kívánó Polydektés azt a parancsot adta neki, hogy ölje meg a tekintetével mindenkit kővé változtatni tudó, kígyófürtű Gorgót – az életveszélyes feladat végrehajtásához kapta Pallas Athéna közbenjárásával egyebek közt a szárnyas sarukat, s így sikerült is levágnia Gorgó fejét (ld. 56. jegyz. is).

⁷³ A kép azért emlékeztethetett temetésre, mert Andromedát szülei a haragvó Poseidón kien-gesztelésére, tehát kényszerűen, mintegy áldozat gyanánt dobták oda a szörnynek.

sápadtsága nem nélkülozi teljesen a pírt, mert azt finom rózsaszín árnyalja, sem a szemeiben viruló szépség az aggodalmat, mert az hervadásnak indult ibolyához hasonlít – így ékesítette őt a művész, ezzel a széppé gyúrt félelemmel. Karjai széttárva a sziklán, rajtuk bilincs, mely fönt mindkettőt a sziklához szorítja, kezei szőlőfürtökként csüngenek; és a leány karjainak hótiszta fehérsége megfakult, ujjai haldokolni látszanak. Ilyenképpen odaláncolva várja a halált, és menyasszonyi ruhában áll ott, mint az alvilág urának felékesített menyasszony. Ruhája bokáig ér és fehér ruha, anyaga finom, pókhálóhoz hasonló, fonalat hozzá nem a birkagyapjú ad, hanem olyan légbeli termék,⁷⁴ amit fákról szedve szőnek meg az indus nők. A szörny a leánnyal szemközt, letről bukkan fel, megnyitva a tengert, teste nagy részét köröskörül hullám csapkodja, egyedül fejét emeli ki a vízből. A habzó hullám alól azonban – úgy van megfestve – árnyszerűen áttetszik a háta, pikkelyeinek domborulata, nyakának hajlata, a tuskés sörték, a csapkodó farok. Öblös és hatalmas állkapcsa tágra nyitva, egészen a vállak vonaláig, mindjárt mögöttük a has... A szörny és a leány között van megfestve Perseus, leereszkedőben a levegőből: az állatot megtámadni ereszkedik le, teljesen mezítelenül, csupán a vállai körül takarja köpeny és a lábán van saru, rajta a szárnyak. Fejét kalap fedi – kalap, mely Hadés sapkájára⁷⁵ utal. Baljában Gorgó fejét fogja és tartja pajzs gyanánt maga elé. A fej még festetten is félelmetes, a szemek tágra nyitva, a haj a halántékon fölborzolva, a kígyók éberek, így aztán képen is fenyegető hatású. Baljában ez a fegyvere Perseusnak, a jobbját pedig kettős természetű, sarlóra és kardra tagolt vasszerszám fegyverzi. Az eleje markolat, mindkettő ebből az egy pontból indul ki, de a penge alsó fele kard, utána viszont kettéválík, s egyik fele hegyet kap, a másik meggömbül: a hegyesített rész kard marad, aminek indult, a görbített pedig sarlóvá alakul, hogy az egyik hatalmasat vághasson, a másik súlyosan sebezessen. Ilyen a képen Andromeda drámája.

(8) A következőn Prométheusé bontakozik ki. Őt vasbilincs köti a sziklához, Héraklés fegyvere pedig íj és lándzsa. A madár Prométheus hasán dőzsöl, ott áll, hogy felbontsa, de már fel is bontotta, mindenesetre horgas csőre a sebhelyben ül, alighanem mélyíti a vágatot és a májat keresi (ami csak annyira látható, amennyire a festő a seb nyílását kitágította), s hegyes karmaival Prométheus combjába kapaszkodik. Annak a fájdalomtól egész teste összegörnyed, mellkasa ide-oda rándul, combját felhúzza – a maga kárára, mert csak közelebb segíti májához a madarat –, másik lábát pedig a fölfelé feszülő comb ellentételeképpen

⁷⁴ Az eredetiben meglehetősen homályos fogalmazású és téves értelmezéseken alapuló mondat alighanem selyemhernyókra és a selyemre utal.

⁷⁵ Az alvilág urának volt egy láthatatlanná tevő sapkája, Perseus a szárnyas sarukkal együtt azt is megkapta (ld. 72. jegyz.).

kiegyenesíti, le egészen a lábujjakig. A kép többi részlete Prométheus erőlködését mutatja: szemöldöke összevonva, ajka legörbült, fogai kilátszanak – akár a festmény fájdalmán is sajnálkozhatnánk. De segítséget hoz a szenvedőnek Héraklés: ott áll, hogy nyilát Prométheus hóhérjára löje, az íján már ráillesztve a nyílveaszó, balja lendületesen feszíti előre az íjkarokat, jobbát a melléig vonja hátra, s úgy húzza az ideget, hogy hátul görbül a könyöke – minden ível tehát, az íj, a húr, a jobb kéz, hiszen ideg öblösíti az íjat, kéztől feszül az ideg, mell felé hajlik a kéz. Prométheust remény és egyúttal félelem tölti el, hol a sebre, hol Héraklésre néz, s őt akarja ugyan mindkét szemével egyedül látni, de pillantásait felerészben a fájdalom vonja el.

(9) Nos, miután két napot itt időztünk és kihevertük szörnyű élményeinket, egyiptomi bárkát béreltünk (volt valamelyes pénzünk, azt szerencsére magunkra övezve hordtuk), s a Níluson Alexandriába készültünk utazni, kivált mert elhatároztuk, egy ideig ott maradunk, arra is gondolva, hogy talán föllelhetjük oda vetődött barátainkat. Egy város közelébe érve, hirtelen nagy kiabálást hallunk. „A marhapásztorok”⁷⁶ – mondta hajósunk, azzal megfor-

⁷⁶ Az itt szereplő „marhapásztorok” (az eredetiben βουκόλοι) valóban léteztek, lakóhelyük évszázadok óta a Nílus-deltában volt; törvényen kívül éltek, az utasokra és a szomszédos településekre folyamatosan veszélyt jelentve. Tevékenységük a Kr. u. 2. században megélenkül, olyannyira, hogy egy ideig súlyos politikai következményeket idézhetett volna elő: 172-ben ugyanis föllázadtak, s ahogyan a 2/3. század fordulóján élt történetíró, Dio Cassius írja (71, 4), „a többi egyiptomit is elpártolásra bírva egy Isidóros nevű pap vezetésével előbb női ruhába öltözve becsapták a római századost, mondván, hogy ők a marhapásztorok feleségei, meg hogy fizetni szándékoznak neki a férjeikért, de mikor a százados odament hozzájuk, kísérőjével együtt áldozati állatként lemészárolták őt, belső részeit pedig, esküt téve rájuk, elfogyasztották...; utóbb legyőzték az Egyiptomban állomásozó római különítményt, sőt kis híján Alexandriát is bevették volna, ha a Szíriából ellenük vezényelt Cassius [azaz a császártól különleges hatalommal felruházott Avidius Cassius] úgy nem intézi a hadműveletet, hogy megbontja a köztük lévő egyetértést, szembe állítja őket egymással..., s így a pártoskodókon arat diadalt.” Ez az eseménysor a történetírókon kívül valósággal kínálhatta magát a regényíróknak is, hogy hőseik kalandjainak és megpróbáltatásainak láncolatából a „pásztorokat” se hagyják ki. Példa lehet akár Achilleus Tatios: az ő „pásztorai” egyfelől mutatnak be emberáldozatot, és tesznek esküt az áldozat megsütött belső részeire (3, 15), másfelől képesek az ellenük küldött katonai alakulatokat – parancsnokukkal együtt – törbe csalni és megsemmisíteni (4, 13–14). Az őt utánzó regényíró társ Héliodórosnál ugyancsak jelentős szerepet kapnak a „pásztorok”: vezérik történetesen szintén pap (mindössze a neve Isidóros helyett Thyamis), aki fegyveres összecsapás előtt maga is bemutat emberáldozatot (és megölni vélt áldozata, mint Achilleusnál, a regény főhősnője), aztán embereivel maga is hadba indul, ha nem is Alexandria, hanem Memphis ellen. Dio történeti feljegyzéseinek részleteit fedezhetjük fel egy nemrégiben publikált töredékes regényben is, melynek címe *Phoinikika*, szerzője pedig a neves rétor, a – megint csak a 2. században élt! – Lollianos: nála valakik (a „pásztor” név nem hangzik el) embert áldoznak és annak szívét, kölcsönös hűségüküket szentesítendő, megeszik, aztán elindulnak valahová, álruhában, tehát nyilván valamiféle fondorlatos akciót végrehajtani (Achilleus Tatiosnál szintén álruhás, nőnek öltözött férfiak rabolják el Kleitophón féltestvérét, Kalligonét, ld. 2, 18).

dítja a bárkát, mint aki majd visszafelé hajózik. De a part egyszeriben megtelt félelmetes és vad küllemű emberekkel, mind jól megtermettek voltak, a bőrük fekete (nem tisztán fekete, mint az indusoké, hanem amilyennek egy félvér aithiops születik), fejük kopasz, lábuk vékony, testük erőből duzzadó. És mind idegen nyelven beszéltek. „Végünk” – mondta a kormányos, és megállította a bárkát, itt lévén legszűkebb a folyó medre. A négy beszálló rabló a bárka egész rakományát birtokba veszi, elviszi a pénzünket, s miután minket megkötöztek és egy viskóba zártak, távoztak onnan, öröket hagyva mellettünk, azzal, hogy másnap majd a királyuk elé vezetnek – mert ezen a néven nevezték a rablók főnökét. Az odaút két nap, ahogyan a velünk együtt fogságba esettektől hallottuk.

(10) Aztán eljött az éjszaka, mi ott hevertünk azonmód megkötözötten, az örök aludtak. Akkor én, most már lehetett, elkezdtem siratni Leukippét, és számításba véve, mennyi bajt okoztam neki, lélekben mélyen sóhajtoztam, de tudatom elcsente a sóhajtozás neszét:

– Istenek és szellemek – mondtam – ha léteztek és hallotok, milyen égbekiáltó bűnt követtünk el, hogy rövid néhány nap leforgása alatt a szörnyűségek özöne zúdult ránk? Most ráadásul egyiptomi rablók kezére juttattatok, hogy könnyörületre se számíthassunk! Egy görög rablót megindítana a hang, ellágyítana a könnyörgés, hiszen a beszéd sokszor a könnyörület szálláscsinálója: a lelki gyötrelmet kérelmezéshez segítő nyelv lecsillapítja a megszólítottak haragvó lelkét... De mi milyen nyelven esedezzünk? Miféle fogadalmakat terjesszünk elő? Legyen bár az ember meggyőzőbb a sziréneknél, a gyilkos meg sem hallja. Egyedül bólogatásokkal leszek kénytelen könnyörögni, és kézmozdulatokkal nyilvánítani a kérést... Micsoda balsors! Mindjárt táncra perdülök⁷⁷ siralmamhoz...! Mert a magam sorsát, még ha módfelett sanyarú is, kevésbé fájlalom. De a tiédet, Leukippé, vajon képes lesz-e ajkam fölpanaszolni, képes lesz-e szemem elsiratni...? Ó te, hűséges a szerelem kötelmeihez, csupa jószág szerencsétlen szerelmed iránt, szépségesek a te menyegzői ékességeid: nászi szobád börtön, nászi ágyad a csupasz föld, nyakláncod és karkötőd kötél és hurok, vőlegényként egy rabló⁷⁸ ül melletted, nász dal helyett valaki panasz dalt énekel...! Főlöskéges volt, ó tenger, hogy hálaánkról biztosítsunk! Gyűlölöm emberséges voltodat, többet használtál volna nekünk, ha megölsz! De te megmentettél, aztán kétszeresen is megöltél minket! Irigyltetd tőlünk, hogy rablók híján haljunk meg...?!

(11) Így keseregtem csendesen, sírni azonban nem tudtam – de hát ez a szem sajátsága komoly megrázkódtatások közepett. Szokványosabb viszontagságok

⁷⁷ Kleitophón tudja, hogy görögül hiába próbálna rabtartóikra hatni, ezért jut eszébe, hogy panaszait majd a mindent egyedül táncra kikejező pantomimusra bízta.

⁷⁸ „Rabló”: Kleitophón természetesen magára, mint leányszóktetőre gondol.

esetén ugyanis bőven ömlenek a könnyek, a szenvedő fél ezekkel szokta megkérlelni a baj előidézőjét, ami fájdalmát, mint sebről a duzzanatot, el is távolítja. Túltengő gyötrelmekről viszont a könnyek is menekülnek és cserben hagyják a szemet, mert mikor feltolulnak, a bánat rájuk telepszik, kibuggyanasukat megakadályozza, és alászálltában őket is magával viszi lefelé; azok pedig, a szemhez vezető úttól eltérítve, a lélekbe özömlenek és csak súlyosbítják a bánat verte sebet... Megszólítottam hát a hallgatagságba merült Leukippét:

– Miért hallgatsz, kedvesem? Miért, hogy szavad sincs hozzám?

– Azért, Kleitophón – válaszolta –, mert előbb, mint én magam, meghalt hangom!

(12) Ekként beszélgettünk, észre sem véve, hogy hajnalodik. Akkor vágatató lovon érkezik egy torzonborz, hosszú hajú férfi. Hosszú sörénye volt lovának is, viszont csupasz volt, nyereg és fejdísz híján, már amilyenek a rablók lovai. A férfi a rablók főnökétől jött.

– Ha van a foglyok között hajadon – mondta –, azt elviszem, ő az istené, ő lesz a seregért bemutatott engesztelő áldozat!

Az örök tüstént Leukippé felé fordultak, aki hozzám simult és sikoltva kapaszkodott a nyakamba. A rablók egyik része vonszolt, másik része ütött: vonszolták Leukippét, ütöttek engem. Őt aztán magasba emelve viszik el, de minket is vittek, csak ráérősen, megkötözve. (13) A falutól két stadionnyit⁷⁹ haladtunk előre, mikor harsány csatakiáltás és trombitaszó hangzik, és egy csapat katona tűnik fel, csupa jól felfegyverzett gyalogos. Mihelyt a rablók megpillantották őket, minket maguk közé fogva helyben várták a közeledőket, hogy majd szembeszállnak velük. Nemsokára ott is voltak, számra ötvenen, egyeseknél bokáig érő, másoknál kerek pajzs. A rablók, jelentős túlerőben lévén, a földről fölmarkolt rögekkel dobálni kezdték a katonákat. Minden kőnél veszedelmesebb az egyiptomi rög, nehéz, érdes és egyenetlen – egyenlőtlensége pedig a hegyes köveké, úgyhogy elhajítva egyszerre kettős sérülést okoz: daganatot idéz elő, mint a kő, és sebet ejt, mint a hajítófegyver. A katonák azonban, minthogy pajzsuk a követ is felfogja, vajmi kevésbe vették a röghajigálókat. Mikor tehát a rablók belefáradtak a dobálásba, a katonák megnyitják csatarendjüket, s a pajzsok vonalától könnyűfegyverzetű harcosok rohannak előre, kezében ki-ki lándzsával és karddal, közben már vetik is a lándzsát, s egy sem akadt, amelyik ne talált volna célba. Azután a nehézfegyverzetűek indultak rohamra. A küzdelem heves volt, csapások mindkétfelől, sebek és öldöklés. A katonák oldalán azonban a tapasztalat pótolta a létszámbeli hiányt. Mi, ahányan csak foglyok voltunk, kifigyeltük a rabló-arcvonal megingását, aztán egy csoportba verődve

⁷⁹ Azaz kb. 350 métert, ld. 99. jegyz.

áttörtük arcvonalukat és ellenfeleik felé futottunk. A tájékozatlan katonák eleinte velünk is végezni akartak, de mikor észrevették, hogy nincs fegyverünk és meg vagyunk kötözve, az igazságot sejtve fegyvereik védelmébe fogadnak; aztán pedig hátraküldtek a hátvédhez és hagytak bennünket pihenni. Ezalatt több lovas vágatott felénk. Mikor közelünkbe értek, arcvonalukat mindkét szárnyon kiterjesztve körbevették, a körön belül szűk helyre szorították a rablókat, úgy kezdték őket kaszabolni. Azok részben holtan heverték, részben félholtan is harcoltak, a többit élve fogták el.

(14) Késő délutánra járt az idő. Átvéve bennünket, a parancsnok mindegyikünkötől megtudakolta, kik vagyunk és hogyan kerültünk fogságba. Mondta is ki-ki a magáét, én is beszámoltam magamról. Mikor mindenről tudomást szerzett, arra kért, hogy kövessük, mert ő – ígérte – fegyvert fog adni nekünk. Elhatározta ugyanis, hogy bevárva csapatait, támadást intéz a legnépesebb rablófészek ellen, ahol számuk állítólag tízezer körül van. Én lovat kértem, mert igen jól tudtam lovagolni, volt gyakorlatom benne. Mikor aztán előkerült egy ló, azon körbenyargalva szabatosan bemutattam a lovas harc jellegzetességeit, úgyhogy a parancsnok őszinte elismerését fejezte ki. Meg is tett engem még aznap asztaltársának, ebéd közben a körülményeimet tudakolta és szánakozott a hallottakon. De hát hajlamos is szájalomra az ember, ha mások keserveit hallja, a szájalom pedig gyakorta a barátság szálláscsinálója. Mert a lélek ellágyul, ugyanazt a bánatot érzi, mint akiket hallgat, azok keservét hallgatva pedig lassanként érzelmileg azonosul velük, s a panaszkodásból barátságot, a bánatból szájalmat szüretel. Én legalábbis előadásommal annyira meghatóttam a parancsnokot, hogy maga is könnyekre fakadt. Többet nem tehetünk, hiszen Leukippé a rablók hatalmában volt; de adott mellém egy egyiptomi szolgát, hogy gondomat viselje.

(15) Másnap az átkelésre készülődött, és igyekezett feltölteni azt a mélyedést, mely utunkat szegte. A rablókat láttuk, jókora hadoszlopuk állt fegyverben a bemélyedés másik oldalán. Volt valamiféle hevenyészett, sárból tákolt oltáruk is, az oltár mellett koporsó. Hát ehhez valakik ketten odavezetnek egy hátrakötözött kezű leányt – hogy ki volt ez a kettő, nem vehettem ki, mert fegyverzetben voltak, de a leányt felismertem: Leukippé volt! Azok ketten, Leukippé fejét italáldozattal körbelocsolva, megkerülik vele az oltárt, kíséretül valaki fuvolán játszott, a pap meg kántált, alighanem valami egyiptomi éneket, legalábbis a saájforma és a megnyúlt arc kántálás látszatát keltette. Most adott jelre mindenki visszahúzódik az oltártól, jó messzire, a két fiatalember egyike pedig hanyatt fekteti és földbe vert ékekkel leszorítja a leányt, ahogyan a fazekasok

a fához kötözött Marsyast⁸⁰ ábrázolják. Aztán kardot ragad, a szívébe mártja, és kardját kirántva lentebb a hasát metszi fel. A belső részek nyomban kibugygyantak, azokat a rablók kézzel kihuzigálva az oltárra rakosgatják – s ahogy megsültek, feldarabolták és valamennyien ettek belőlük...! A történeket figyelő katonák és a parancsnok minden újabb fejleménynél felkiáltottak és elfordították szemüket a látványtól, én meg döbbenetemben ülve néztem – rettenetes volt, villámcsapásként ért a mérhetetlen gáztett. Talán Niobé története nem is hazugság: gyermekei pusztulása miatt ő is valami hasonlót szenvedett el, s mozdulatlansága adott alapot annak a hiedelemnek, hogy kővé változott...⁸¹ Mikor a szörnyűség – ahogyan én hittem – véget ért, koporsóba betéve otthagyták a testet, és fedelet rátéve, az oltárt ledöntve elfutottak, vissza sem néztek: nyilván a jövődőlátó pap hagyta meg nekik, hogy így cselekedjenek.

(16) Mire elérkezett az este, a mélyedést teljesen feltöltötték, a katonák átmentek, kissé a bemélyedésen túl felverték a tábort és éppen vacsoráztak. A parancsnok vigasztalni próbált – iszonyú állapotban voltam. Az első éjszakai őrség idején, kívárvá, míg mindenki elalszik, karddal a kezemben elindulok, hogy végezzek magammal a koporsónál. Mikor odaértem mellé, a kardot felemelve így kezdek beszélni:

– Leukippé, te szegény, minden ember közül a legszerencsétlenebb, nem a halálad keserít el csupán, nem is az, hogy idegenben haltál meg, vagy hogy gyilkos erőszak végzett veled, inkább, hogy balsorsodban mindez csak gyerekjáték, inkább, hogy tisztító áldozata lettél tisztátlan lényeknek és elevenen boncoltak föl, ó jaj, végig is nézted az egész boncolást, inkább, hogy hasadnak rejtelmes titkait feldarabolták, aztán meg temetésed ezen az átkozott oltáron és koporsóban... És tested ebben fekszik ugyan, de belső részeid hol...? Ha tűzben emésztődnek el, enyhébb a sorsod, csak hogy belső részeidnek temetése a rablóknak volt étkezése... Ó, iszonyatos oltár és tűz! Ó, étkezés újszerű rejtelsei...! És ilyen áldozatokra tekintenek le az istenek, és nem lobbant el a tűz, hanem tisztátalanná válva is lobogott, vitte föl az istenekhez a zsíros illatot...! Fogadd hát tőlem, Leukippé, az illó italáldozatot!

(17) E szavakkal magasra emelem a kardot, hogy majd halálos csapást mérjek magamra. De látom ám (holdfényes éjszaka volt), hogy szemből két alak

⁸⁰ A szatir Marsyas zenei versenyre hívta ki Apollónt, azzal, hogy a győztes azt teheti a vesztesrel, amit akar. A győztes Apollón fára akasztotta és elevenen megnyúzta ellenfelét. A kispasztika művelői Marsyast bizonyára nem fára akasztva, hanem fához közve ábrázolták.

⁸¹ Niobének hét fia és hét leánya született, de mert egyszer Létó elé helyezte magát, akinek csak két gyermeke volt, Apollón és Artemis, a két isten büntetésül valamennyi gyermekét lenyilazta, s Niobé mozdulatlan gyászában kővé vált.

közeledik sebesen futva felém. Rablóknak gondoltam őket, vártam hát egy kicsit, hadd haljak meg az ő kezüktől. Ezalatt a közelembbe értek és mindkettő felkiáltott: Menelaos volt és Satyros! Mikor megláttam a két férfit, nem remélt módon életben, a barátaimat, sem meg nem öleltem őket, sem az öröm nem hatott át, annyira eltompított a sorsomon érzett bánat. Azok viszont megragadják jobbomat és igyekeznek a kardot elvenni tőlem.

– Az istenekre – mondtam erre én – ne irigyeljétek tőlem a szép halált, vagyis inkább bajaim orvosszerét, nem tudok én élni tovább, hiába kényszerítetek most, ha Leukippé így pusztult el! Mert ezt a kardot ám vegyétek el tőlem, de bánatom kardja a bensőmbé hatolt és hamarosan végez velem. Soha nem hegedő sebbe haljak bele, azt akarjátok?!

– Nos – mondta Menelaos –, ha ezért akarsz meghalni, ideje pihentetned a kardot. A te Leukippéd hamarosan föltámad!

– Te csúfot űzol belőlem – mondtam rá tekintve –, még ebben a helyzetben is...? Jól van, Menelaos, emlékezz a vendégeket oltalmazó Zeusra!⁸²

– Minthogy Kleitophón kételkedik – mondta ő, megkocogtatva a koporsót – te légy a tanúm, Leukippé, vajon életben vagy-e!

Miközben beszélt, kétszer vagy háromszor ráütött a koporsóra. Én lentről, igen halkán, hangot hallok. Tüstént remegés fog el; Menelaosra pillantottam, varázslónak sejtve. Ő pedig kinyitotta a koporsót, és annak fenekéről ugyanakkor fölemelkedett Leukippé, riasztó látvány, ő istenek, és végtelenül megdöbbenő! Egész hasa nyitva volt, de belül üres; hozzám simult, a nyakamba kapaszkodott – összeöleleztünk és mindketten lerogytunk a földre.

(18) Nagy nehezen magamhoz térve azt mondom Menelaosnak:

– Nem mondanád el, mi ez? Nem Leukippét látom? Nem őt tartom karomban és hallom beszélni? Akkor az, amit tegnap láttam, mi volt? Mert vagy ez, vagy amaz álom csupán! Csakhogy lám, a csók igazi és eleven, és édes, mint Leukippé csókja!

– Akkor hát – mondta Menelaos – most vissza fogja kapni belső részeit, összeforr a mellkasa, sebektől mentesen látod őt majd. Hanem az arcodat takard el, mert Hekatét⁸³ szólítom mindezt megtenni.

Én hittem neki és betakartam magam, ő meg elkezdett színészkedni és mondani valamiket, de beszéd közben a Leukippé hasára szerelt ármányos

⁸² A „vendéget oltalmazó” (ξενόφιος) Zeus egyik kultuszneve volt a sok közül. Minthogy a tyrosi születésű Kleitophón Egyiptomban vendég, célzása az egyiptomi Menelaost figyelmezteti házigazdai kötelmeire.

⁸³ Hekaté itt mint félelmetes, éjszaka és fekete kutyák kíséretében megjelenő, halottak lelkeivel együtt bolyongó alvilági istennő kerül szóba, aki mellesleg a varázslásnak is úrnője.

elmeszüleményt távolította el, azaz visszasegítette őt régi külleméhez. Aztán odaszólt nekem:

– Takarózz ki!

Én erre nagy nehezen és szorongva ugyan (hiszen azt gondoltam, Hekaté valóban jelen van), mégis csak elhúgom szemem elől a kezemet és mit látok: Leukippét teljes épségben! Most még inkább megdöbbenve könyörögtem Menelaoshoz:

– Drága Menelaos, ha az istenek egyik követe vagy, könyörgök, miféle ország ez, és tulajdonképpen mit látok?

Itt közbeszólt Leukippé:

– Hagyd abba, Menelaos, ne ijesztgesd őt, inkább azt mondd el, a rablókat hogyan csaptad be!

(19) Menelaos tehát hozzákezdett.

– Tudod, hogy származásra egyiptomi vagyok, ezt már korábban, a hajón elmondtam neked. Nos, vagyonom túlnyomó része ennek a falunak környékén volt, a falu vezetői ismerőseim. Mikor a hajótörésnek áldozatául estünk, s engem aztán a habok az egyiptomi tengerpartra vetettek, foglyul ejtenek engem Satyrosszal együtt az ott ólálkodó rablók. Ahogy a rablófőnökhöz vezetnek, hamarosan felismer néhány rablót, eloldják kötelekeimet, bátorítva és arra buzdítva, működjem együtt velük, hiszen földijük vagyok. Én kikönyörgöm tőlük Satyrost is, mint aki hozzám tartozik. Ők azonban kijelentették: „csakhogya előbb mutasd meg nekünk, milyen bátor vagy...” Egyébként ez idő tájt jóslatot kapnak, áldozzanak fel egy hajadont, tisztítsák meg a rablók közösségét, kószoljanak bele megsütött májába, teste többi részét pedig egy koporsónak adva vonuljanak vissza, hadd szállja meg az ellenséges sereg az áldozat helyszínét... A többit mondd el te, Satyros, innentől tiéd a szó.

(20) És Satyros hozzákezdett.

– A rablók táborába menetelve sírtam, gazdám, ugyanakkor pedig, a Leukippére váró sorsról értesülve, keseregtem is, és könyörögtem Menelaosnak, hogy mindenképpen mentsük meg a leányt. Valami jó szándékú isten a kezünkre játszott. Úgy esett, hogy az áldozatot megelőző napon a tengerparton üldögtünk, szomorúan és a lehetőségeket latolgatva. Egyszer csak néhány rabló észrevett egy helyismeret híján ott tévelygő hajót, neki is indultak, hogy megtámadják. A hajón tartózkodók, felfogva kik lehetnek, próbáltak visszafelé fordulni, de mert a rablók hamarabb értek oda, védekezni készültek. Köztük az egyik azok közé való volt, akik szavalva mutatják be Homéros műveit a színházakban; ő ekkor felöltötte homérosi jelmezét, maga is, de társaira is hasonló jelmezt adott, úgy próbált harcba bocsátkozni. Az első benyomulókkal

szemben igen határozott ellenállást fejtettek ki, mikor azonban a rablóknak további bárkái érkeztek oda, a támadók elsüllyesztették a hajót, a vízbe ugró utasokat pedig lemészárolták... Senki nem vette észre, hogy pusztulásakor kifordult a hajóból egy ládika, mely az árban hozzánk sodródott. Menelaos fölveszi onnan, és kissé visszahúzódva kinyitja a ládikát (én is együtt voltam vele, arra számítva, hogy valami értékes dolog van benne): és látjuk, egy köpeny az, illetve egy köpeny meg egy kard: markolata négy tenyérnyi, de a beléfogott penge egészen rövid, nem haladja meg a három hüvelyket.⁸⁴ Menelaos felvette a kardot, s mikor történetesen lefelé fordította a penge-részt, az a kicsike penge, mintegy a markolat barlangjából, annyit siklott alá, amekkora a markolat terjedelme, mikor meg ellenkező irányba fordította, a penge lent megint a markolatba bujt vissza. Szerencsétlen gazdája nyilvánvalóan ezt használta színpadon a látszat-gyilkosságokhoz... (21) Erre én azt mondom Menelaosnak: „Ha hajlandó vagy bátran cselekedni, isten is segítségünkre lesz: meg tudjuk menteni a leányt, és a rablókat is kijátszhatjuk...! Hallgass ide, miképpen. Szerzünk egy birkabőrt, a lehető legfinomabbat, abból erszényformát varrunk, de emberi hasra méretezve, aztán a mesterséges hasat állati belsőségekkel és vérrel megtöltve elszegjük, hogy a belső részek egykönnyen ki ne bujjanak belőle, miután pedig ily módon felkészítettük a leányt, ruhát kerekítünk rá, ahhoz szalagokat és pántlikákat kötünk, hogy a mű has rejtve maradjon... A jóslat mindenképpen kapóra jön nekünk: azt mondja ugyanis a jóslat, hogy bokáig érő ruhában és a ruháján keresztül érje a csapás... Látod, hogyan működik ez a kard: bármilyen testhez nyomja az ember, mint hüvelybe, úgy menekül a markolatba. A nézők azt hiszik, mártózik a penge a sebben, holott csak a markolat barlangjába ugrott vissza, mindössze a hegye marad kívül, elég ahhoz, hogy a mű hasat felvágja, a markolat viszont használat közben csupán érinti a megölni kiszemeltet. Ha meg a pengét kihúzza valaki a sebből, újra leszökken barlangjából a kard, amennyire fönt a markolat kiereszti, s ezzel szintúgy megtéveszti a nézőket, hiszen furfangos szerkezete révén látszólag ugyanakkora, mikor sebet üt, mint amikor kibukkan belőle... Ilyen körülmények között a rablók nem vehetik észre a szemfényvesztést, elvégre a bőr elrejtí a belső részeket, a kardcsapás hatására előbukkannak, mi meg kiszedjük és az oltáron áldozatként mindet elégetjük; ettől kezdve a rablók nem közelítenek többé a testhez, mi viszont majd elhelyezzük a koporsóban... Nemrég hallottad, mit mondott a rablófőnök: valami bátor tettet kell elébük tárjunk. Rád vár, hogy elmenj hozzá és megígérd: elébük tárjuk...!” És mondandóm befejezéséül

⁸⁴ 1 tenyérnyi = 4 ujjnyi, 1 ujjnyi = 2,54 cm, a penge tehát nem érte el a nyolc, a markolat viszont meghaladta a harminc centimétert.

kérlelni kezdtem, a vendégeket védő Zeust szólítva, meg közös életünkre és közös hajótörésünkre hivatkozva. (22) „Nehéz ugyan a feladat – mondta ez a derék ember –, de barát érdekében, még ha halni kell is, szép a veszély, édes a halál!” „Én úgy vélem – mondtam erre –, Kleitophón is él. A leány ugyanis tudakozásomra azt felelte, hogy megkötözve, a rablók foglyai közt hagyta el őt, viszont a rablófőnökhöz menekült rablók elbeszélése szerint valamennyi foglyuk átmenekült a katonákhoz – ennél fogva biztosított számodra Kleitophón halála, egyúttal pedig könyörületesség a szerencsétlen leányt is iszonyú helyzetből menti ki...!” Szavaim meggyőzték Menelaost, és a véletlen is segítségünkre jött. Magam éppen a megtévesztés előkészítésén ügyködtem, Menelaos éppen menni készült a rablókhoz, hogy az áldozatot megbeszéljék, mikor isten rendeléséből megelőzte őt a rablók főnöke. „Nálunk az a törvény – mondta –, hogy a szertartást egy frissen beavatandó végzi, főként ha emberáldozatra van szükség. Itt az idő, készülj a holnapi áldozatra – veled együtt a szolgálodat is be kell majd avatni!” „Nagyon fogunk igyekezni – válaszolta Menelaos –, hogy egyikötöknél se legyünk alábbvalóak. A leányt azonban mi magunknak kell a felmetszéshez illő módon beöltöztetnünk!” És a rablófőnök: „Az áldozat a tiétek.” Felöltöztetjük tehát a leányt, magunkra maradva, a fent említett módon; igyekszünk bátorítani, mindent részletesen elmagyarázunk neki, meg hogy maradnia kell a koporsóban, s ha az álom netán korábban hagyja el, benne várja ki a hajnalt. „Ha pedig mi valami akadályba ütköznénk, menekülj egyedül a sereghez!” És e szavakkal kivezetjük őt az oltárhoz – a többit már tudod.

(23) Ennek hallatára teljesen összezavarodtam, fogalmam sem volt, mit tehetnék méltó viszonzásul Menelaosért. Maradt a leginkább szokványos: elébe borultam, megcsókoltam, mint isten előtt, úgy hódoltam előtte, és végtelen öröm töltötte el a lelkemet. Minthogy pedig Leukippé biztonságban volt, megkérdeztem:

– Mi történt Kleiniasszal?

– Nem tudom – válaszolta Menelaos. – Közvetlenül a hajótörés után még láttam őt a vitorlarúdúba kapaszkodva, de hogy hová sodródott, nem tudom.

Feljajdultam a jókedv kellős közepén: meglehet egy isten irigyelte el tőlem a tiszta boldogságot. Mert miattam nincs többé ő, Leukippé után második parancsolóm, és minden ember közül éppen őt nyelte el a tenger, hogy ne csak az élettől legyen megfosztva, hanem a sírtól is!

– Érzéketlen tenger, irigyelted tőlünk emberszereteted tragikus teljességét...?!

Ezután közösen a táborba mentünk, és sátramba térve az éjszaka hátralévő részét ott töltöttük; ami pedig velünk történt, sokak előtt nem maradt ismeretlen.

(24) Reggel a parancsnokhoz vezetem Menelaost és mindenről beszámolok. Ő együtt örült velünk, Menelaost barátjává fogadja, s az iránt érdeklődik, mekkora az ellenfél hadereje. Menelaos elmondta, hogy telidesteli a szomszédos falu nekibőszült emberekkel, nagyszámú rabló is odagyűlt, lehetnek vagy tízezen. Erre a parancsnok megjegyzi:

– De a mi öteZRÜNK húszezer ellenséges katonával fölér, akikhez – bármi-kor várható –, további kétezer csatlakozik majd, azok közül, akiket a Delta és Héliopolis városa körül a barbárok ellen vezényeltek.

Még be sem fejezte, futva jön egy szolga és jelenti, hogy a Delta felől futár érkezett az ottani seregtesttől a hírrel, miszerint a kétezer újabb öt napig marad még, mert a barbárok betörései megszűntek ugyan, de éppen amikor a csapat-test indulni készült, megérkezett hozzájuk apja koporsójával a szent madár, kénytelenek voltak tehát indulásukat néhány nappal elodázní.

(25) – Ugyan miféle madár ez – kérdeztem –, hogy ilyen tiszteletadásra méltatják? És micsoda koporsót hoz?

– A madár neve főnix, származásra aithiopiai, termetre mint a páva, de színei miatt a páva szépségben csak követi. Szárnyain arany és bíbor vegyül, s hogy büszkén Héliost vallja urának, arról a feje tanúskodik, azt ugyanis kecses korona koszorúzza, márpedig a korona a napkorong jelképe. Ennek a színe sötétkék, rózsához hasonlít, tetszetős formájú, sugárszerűen nőtt – ilyen a tollak napkeltéje... Osztokodnak rajta, az aithiopsoknak az élete, az egyiptomiaknak a halála jut. Mikor ugyanis meghal – ami egyébként huzamos idő elteltével következik be –, fia a Nílushoz viszi, koporsóját is elkészítve: egy göröngy mirrhába, a legillatosabb fajtából, s amekkora madárkoporsónak megteszi, lyukat üt a csőrével és középpütt öblössé vájja, ez az üreg lesz a halott nyughelye, minekutána pedig elhelyezte és eligazgatta a madarat koporsójában és a nyílást sárral betapasztotta, művét magával cipelve a Nílushoz repül. Egy csapatnyi más madár is kíséri, mintegy testőrként, így a fiú távozó királyhoz hasonlít, és el nem téveszti Hélios városát⁸⁵ – így költözik át az elhunyt madár. Odaérve aztán fia megtelepszik a magasban, ott figyel és fogadja az isten szolgáit. Ilyenkor jön egy egyiptomi pap, könyvet hoz a szentélyből, hogy képe alapján azonosítsa a madarat; az viszont tudva, hogy még nincs hitele, feltárja teste legrejtettebb zugait és megmutatja a halottat, azaz ő a temetés szertartásmestere. A papok szolgálai pedig fogják és eltemetik Hélios elhunyt madarát. Aithiopsok nevelik, Egyiptomban temetik.

⁸⁵ Hélios városa a Nílus-delta déli csücskében épült Héliopolis, mely nevének tanúsága szerint is az egyiptomi napisten kultushelye volt.

IV. KÖNYV

(1) A parancsnok ellenségeink felkészültségének és a segédcsoportok késésének tudatában úgy határozott, hogy megint visszatér abba a faluba, ahonnan eljöttünk, mígnem a bajtársak megérkeznek. Nekem is lakást jelöltek ki, együtt Leukippével, nem messze a parancsnok szállásán túl. Mikor tehát beléptem, átöleltem és azon voltam, hogy férfi legyek, ő azonban nem engedte.

– Meddig özvegyeskedünk – kérdeztem – Aphrodité szertartásaitól? Nem látod, milyen kiszámíthatatlan, ami történik: a hajótörés és a rablók, az áldozat és az öldöklés...? Legalább míg szélcsendes a sors, addig használjuk ki a kedvező alkalmat! Mielőtt mostohára fordulva megakadályozná!

– Nem szabad – mondta ő –, hogy ez már most megtörténjen. Artemis istennő tegnap, mikor sírva készültem megöletésemre, megjelent álmomban és azt mondta: „Ne sírj, nem fogsz meghalni, én ott leszek és megmentelek. De hajadon maradsz, míg vőlegényedhez nem vezetlek; feleségül venni pedig nem fog más, mint Kleitophón!” És a halasztásért ugyan fáj bennem a szív, de a remélt jövődő mégis öröme hív!

Álmának hallatára eszembe jut: hasonló jelenést láttam magam is előző éjszaka. Úgy rémlett, Aphrodité szentélyét látom és benne az istennő szobrát: de mikor közelebb mentem, hogy imádkozzam hozzá, becsukódott a kapu. Csalódott voltam, megjelent azonban egy asszony, külleme mint a szoboré, és kijelentette: „Most még nem mehetsz be a szentélybe, ha viszont kis ideig vársz, nemcsak a kaput nyitom ki neked, hanem az istennő papjává is megteszlek...” Mondom is mindjárt Leukippének ezt az álmot; és tovább meg sem próbáltam erőltetni. De azért Leukippé álmán elgondolkodva nem kis aggodalom fogott el.

(2) Közben Charmidész (ez volt a parancsnok neve) szemet vet Leukippére, találkozáskor vele, mégpedig a következő okból. A férfiak történetesen egy figyelemreméltó folyami állatot szemléltek – az egyiptomiak „nílusi ló”-nak nevezték. És csakugyan ló, ahogyan az elnevezés mondja, a hasát és a lábait tekintve, bár patájának fala hasadt. Termete mint a legnagyobb marháé, farka rövid és szőrtelen, de hát egész teste ilyen. Feje kerekded, füle kicsi, ábrázata lóéhoz hasonló, orra szélesre tárgult és tüzes párát lehel, mint valami tűzforrás. Állkapcsa széles, ahogyan ábrázata is, szája egészen a halántékig tárul; és görbe szemfogai vannak, külsőre és helyzetükre olyanok, mint a disznóé, csak háromszor nagyobbak... (3) Erre a látványosságra hívott bennünket a parancsnok – ott volt Leukippé is. Mi az állatra szegeztük a tekintetünket, a parancsnok Leukippére. És tüstént rabja lett! Azon igyekezett, mennél tovább maradjunk, hadd legeltethesse rajta a szemeit, ennél fogva kereste az ürügyet a beszélgetésre,

előbb az állat természetéről tartott előadást, aztán hogy hogyan vadásszák, meg hogy rendkívül falánk, képes egész tábla veteményt fölfalni, levadászni pedig csak cselfogással hagyja magát. Kifigyelik ugyanis élete módját, gödört ásnak, fönről náddal és homokréteggel elfedik, a nád alatt pedig, a gödör alján ott áll a kelepce, egy fából készült ketrec, a gödör pereme felé nyitott fődéllel, mintegy az állat esését lesve. Ha aztán az rálép, már zuhan is, a ketrec csapda módjára befogadja, s az előrohanó vadászok azon nyomban becsukják a láda fődélét – így van meg a zsákmány, erővel senki sem tudna úrrá lenni rajta.

– És más tekintetben is fölöttébb keménykötésű állat, ahogyan láthatjátok, vastag bőrt visel, mely nem enged sebet ütni a fegyvernek, tehát mondhatni ő az egyiptomi elefánt, erőben látnivalóan mindjárt az ind elefánt után következik.

(4) Meneaos közbeszólt:

– Akkor hát elefántot is láttál már?

– Hát hogye – válaszolt Charmidész –, és szakértőktől hallottam, milyen különös módon jön világra.

– Mi azonban – mondtam én – mind a mai napig nem láttunk elefántot, legfeljebb képen.

– Beszélhetek nektek róla – mondta Charmidész –, időnk amúgy is van hozzá... Az anyaelefánt terhessége szerfölött hosszú, hiszen tíz éven keresztül formálja magzatát, s az ennyi esztendő leforgása után születik meg, amikor már öreg csecsemő. Innen van, gondolom, hogy testileg óriás, szelleme bátor, élete hosszú, messze a holta – életkorra ugyanis állítólag túlszsz Hésiodosz varjúján...⁸⁶ Az elefánt állkapcsa oly nagy, mint a marhák feje. Ha látod, azt mondhatnád, kettős szarv van a szájában; ezek azonban az elefánt görbült agyarak. Az agyarak közt ormány emelkedik, s bár külsőre és nagyságra mint a trombita, engedelmes kiszolgálója az elefánt igényeinek: az szedi össze számára az élelmiszereket és minden ehetőt, ami csak út közben található; ha elefánt-táplálék, nyomban megragadja, és le az állkapocs felé fordulva a szájig szállítja az ételt, ha meg valami nemesebbet lát, odakap hozzá, körülfogja a zsákmányt, aztán az egészet a magasba emeli és ajándékként föl a gazdájának nyújtja – mert hátán egy aithiops férfi ül, furcsa kifejezéssel élve a lovasa. Az állat hízeleg neki, tart tőle, megismeri a hangját, és az ostorát is elviseli, pedig ez az ostor bárd, vasból való... Egyszer különös dolgot láttam: egy görög férfi rátette fejét az elefánt fejének közepére, az elefánt pedig száját kitétvá körbelehelte a hozzá simuló férfit! Kétszeresen is elcsodálkoztam, mind a férfi bátorságán, mint az elefánt

⁸⁶ Az idevágó Hésiodosz-helyet Plutarchosz idézi (*De defectu oraculorum* 415c), eszerint a „károgo varjú” egy nemzedéket harmincöt évvel számítva kilenc nemzedéknyi időt, azaz mintegy három évszázadot él meg.

emberszereteten. És a férfi megemlítette, hogy még fizetséget is adott az állatnak, mert a lehelete, mely szinte indus illatszerrel ér fel, fájó fejnek orvosság. Vagyis az elefánt tud a gyógyító hatásról és ingyen a száját ki nem tátja, hanem rátartí orvos szokása szerint előre kéri a tiszteletdíjat. Ha aztán megadod, szolgálatodra van, szíves hozzád, megnyitja az állkapcsát és türelmesen tartja nyitva, míg csak az ember akarja – tudatában van, a leheletét eladta.

(5) – És honnan lehet – kérdeztem – ilyen ormóttan állatban ennyire gyönyörűséges illat?

– Onnan – válaszolta Charmidész –, hogy ezt eredményezi az étkezése... Az indusok földje szomszédos a nappal, az indusok tehát először pillantják meg a fölkelő napot, rajtuk melegebben ül a fény, testük is őrzi a rájuk áradó tűz nyomait. Mármint a görögöknél van egy aithioipai módra fekete virág; az indusoknál ez nem virág, hanem levél, amilyen nálunk a növények levele, csakhogy az ottani leplezi a lélegzetét és illatos voltát nem mutatja ki, vagy mert vonakodik tetszelegni az értők előtt ezzel a gyönyörűséggel, vagy mert sajnálja a honfitársaitól; ha ellenben honából egy jottányit távozik és túlhalad a határokon, ajtót nyit a leplezett gyönyörűségnek, levélből virág lesz és illatárba öltözik. Ez az indusok fekete rózsája, és ez az elefántok eledele, ahogyan nálunk a teheneknek a fű. Minthogy pedig az elefántnak születése első pillanatától kezdve ez az eledele, étkezése következtében egész teste illatozik, és a lehető legkellemesebb illatot leheli ki onnan, ahol leheletének forrása van.⁸⁷

(6) Mikor a beszélgetés után elváltunk a parancsnoktól, az kiszáratva – mert a sebesült nem tudja elviselni a szerelmi láng okozta gyötrelmet – magához hívja Menelaost, s kezét megragadva így szól:

– Benned van igazi barátság, abból tudom, amit Kleitophónért tettél. Én sem leszek, tapasztalni fogod, nálad alább való. Szívességet kérek tőled, ami neked csekélység, nekem viszont az életemet mented meg veled, ha akarsz... Leukippé engem rabul ejtett – te légy a megmentőm...! Ő neked az életével adósod: a te közreműködésedért ötven arany a fizetség, neki meg annyi, amennyit akar.

Menelaos azonban ezt válaszolta:

– Az aranyaidat tartsd meg és őrizd azoknak, akik a szívességet pénzért adják. Én pusztán mint barát igyekszem majd a javadat szolgálni.

E szavakkal eljön hozzám és mindenről beszámol. Megtanácskoztunk, mi a teendő; úgy határoztunk, hogy áltatni fogjuk. Szembeszegülni vele nem volt

⁸⁷ A történet alapja, miszerint az indiai „levél”, Hellasba jövet átalakult és „virág” lett belőle, egyszerűen az, hogy eredeti nevét a görögök megtartották ugyan, de népetimológiával saját anyanyelvükhöz idomították, s így a virág neve történetesen καρόφυλλον-nak hangzott, benne a = φύλλον, vagyis a „levél” szóval.

veszélytelen, mert erőszakot alkalmazhat, menekülni pedig képtelenség, hiszen köröskörül mindenütt özönével a rablók, őmellette pedig a rengeteg katona. (7) Kis idő elteltével Menelaos visszatért Charmidészhez.

– Az ügy el van intézve – jelentette. – Eleinte hevesen tiltakozott a hölgy, de aztán kérleltem, jótéteményemre is emlékeztettem, így hát beleegyezett. De van egy jogos kérése: légy szíves, adjál neki egy kis haladékat – „míg Alexandreiába érkezem, ez itt falu, bármi történik, szem előtt van, és sokan a tanúk”.

– Messze tolódott – mondta Charmidész – szívességed teljesítése....! Háborúban ki ad a vágynak haladékat? A harcos, ha ütközetre készül, vajon tudja, hogy túléli? Mikor a halálnak annyi útja van...? Kérj számomra biztosítékot a sorstól, akkor várok... Most harcba indulok a „pásztorok” ellen, de bent, a lelkemben, egy másik háború lakozik. Vesztemre tör egy harcos,⁸⁸ kezében íj, kezében nyíl. Legyőzött, testem teli nyilakkal. Hívjad ember, gyorsan az orvost! Súlyos a seb...! Tűzet fogok hajigálni az ellenségre, de más fáklákat meg Erós gyújtott ellenem – először ezt a tüzet oltsd el, Menelaos! Szép gondolat csatakezdés előtt szerelemben egyesülni – Aphrodité vezessen engem Arészhez!

– Csakhogy beláthatod – mondta Menelaos –, nem könnyű észrevétlenül maradnia, hiszen itt van a férje, aki ráadásul szerelmes belé!

– Hát az könnyű dolog – jegyezte meg erre Charmidész –, Kleitophónt eltávolítjuk!

Menelaos látta Charmidész eltökéltségét, miattam is aggódott, tehát sietve meggyőző érveléssel hozakodott elő, mert így szólt:

– Akarod tudni a halasztás igazi okát? Nos, a hölgy tegnap kezdte havi tisztulását, s így férfivel nem szabad együtt lennie.

– Akkor hát – mondta Charmidész – itt maradunk három vagy négy napot, annyi elég lesz. De kérem tőle, amit lehet: látogasson el hozzám, beszélgessen velem, hallani akarom a hangját, kezéhez nyúlni, testét érinteni – ilyesmi a szerelmesek vigasza. És csókolóznia is szabad. Abban nem akadályozza a méhe.

(8) Mikor Menelaos hozzám érkezve elmesélte ezt, én felkiáltottam, hogy inkább meghalok, de nem nézem el, hogy Leukippé csókja másé legyen.

– Mert mi nála édesebb? – mondtam. – Aphrodité ténykedésében van gyönyör és van csömör, de semmiség, ha a csókot kiveszed belőle. A csókban viszont határtalan a gyönyör, ismeretlen a csömör, a csók mindig friss... A szájából három nagyszerű dolog származik, a lélegzet, a hang és a csók: mert ajkunkkal csókoljuk egymást, de a lélekből tör fel a gyönyörűség forrása... Hidd el nekem, ha mondom, Menelaos – hiszen szorult helyzetben adom ki

⁸⁸ Erós, Aphrodité többnyire íjjal-nyíllal ábrázolt fia, aki a nyilaival megsebzett áldozatokban szerelmet tudott ébreszteni.

titkaimat –, Leukippétől én is csupán ennyit kaptam. Változatlanul szűz még, csupán a csókolózásig feleség. Ha ezt is elragadja tőlem valaki, az számomra elviselhetetlen veszteség – a nekem járó csók nem lesz házasságtörő!

– Akkor határoznunk kell – mondta Menelaos –, nagyon körültekintően és nagyon gyorsan. A szerelmes, amíg van remény a sikerre, türelmes, mintegy éppen a siker érdekében fáradozik. De ha lemond róla, a vágyakozás az el-lentétébe csap át, s viszonzásul, amennyire csak lehet, ártani igyekszik a siker akadályozójának. Járuljon hozzá még hatalom is, hogy büntetlenül cseleked-hessék, úgy lelkében a félelem hiánya csak növeli az indulatot... Meg aztán a ki-alakult helyzet súlyosbítja körülményeink kilátástalanságát.

(9) Miközben így töprengtünk, izgatottan fut be valaki a hírrel, hogy Leukippé jártában egyszerre összeesett, szemei is kifordultak. Felugrottunk hát és oda-rohantunk hozzá: ott fekszik, látjuk, a földön. Közelébe lépve azt kérdeztem, mi a baja. Ő azonban, alig hogy megpillantott, felemelkedve és véraláfutásos szemmel az arcomat kezdte ütni, Menelaosba pedig, épp mikor felemelte volna, belérúgott. Megértettük: valamiféle elmeháborodás a baja, ennél fogva megragadtuk, erővel igyekeztünk úrrá lenni fölötte, de Leukippé tusakodott velünk, arra sem ügyelve, hogy elrejtse, amit egy nő látni nem enged. A sátor körül most nagy kiabálás harsan, úgyhogy futva jön be a parancsnok is meg-nézni, mi történt. Eleinte színlelésnek, ellene kieszelt fondorlatnak gyanította a rosszulletet, és sandán pislogott Menelaos felé, de mikor belátta, hogy ez a va-lóság, ő is némi megrendülést és szánakozást mutatott. Aztán szíjakat hoztak be és lekötötték szegény Leukippét. Ahogy megpillantottam kezén a köteléket, rimánkodni kezdtem Menelaoshoz (a többiek addigra már eltávoztak):

– Oldozzátok el, könyörgök, oldozzátok el, finom kezei nem tűrik a köteléket! Hagyjatok engem vele, én hadd legyek köréje fonódva egyetlen köteléke, az én szorításomban legyen háborodott...! De mi szükség akár élnem is? Itt vagyok és Leukippé meg sem ismer! Itt fekszik előttem lekötözve, és, én szégyentelen, bár tudnám, mégsem akarom feloldozni őt...! Ezért mentett meg a sors minket a rablóktól, hogy ő az elmeháborodás játékszere legyen? Ő mi, szerencsétle-nek még a szerencsében is! Az otthoni félelmek közül elmenekültünk, hogy balszerencsénkre hajótöröttek legyünk, túléljük a tengert, a rablók kezéből is élve kerültünk ki – mert ránk az elmeháborodás várt! Én bizony, kedvesem, ha kijózanodnál, megint azon aggódnék, vajon mi rosszat készít számodra az istenség...! Ki lehet balszillagzatúbb nálunk, akik előtt a szerencse is félelme-tes...? De azért csak józanodnál ki, térnél magadhoz, s ám űzze játékát a sors!

(10) Ennyit mondtam. Menelaos emberei vigasztaltak, mondván, hogy az effajta betegségek nem tartanak sokáig, de főként az ifjúkor forró éveiben

gyakran előfordulnak, mert a teljességgel ifjonti és sokféle ösztökéléstől fölpezsdült vér sokszor tolulást idéz elő az erekben, s minthogy belül elárasztja a fejet, a gondolkodásnak is lélegzetét szegi; orvost kell tehát hívni és kezelést alkalmazni. És Menelaos mindjárt oda is megy a parancsnokhoz és arra kéri, hívassa a sereg orvosát. Charmidés szívesen engedett – a szerelmes örömet leli a szerelmével összefüggő intézkedésekben. Az orvos jött és azt mondta:

– Először az alvást igyekezzünk számára kimódolni, hogy a roham erejét csillapítsuk. Az alvás minden betegségre gyógyszer. Majd aztán folytatjuk nála a kezelést.

Azzal ad nekünk egy szem valamiféle gyógyszert, mint bükkönymag, akkorát, s felszólít bennünket, hogy olajban feloldva kenjük azt szét a feje közepén; egy másikat – ígérte – a hasa tisztulására készít majd. Mi tehát megtettük, amit mondott. Leukippé nem sokkal a bekenés után már aludt, az éjszaka hátralévő részén át egészen hajnalig. Én egész éjjel mellette ülve virrasztottam, keseregtem, a béklyót szemlélve panaszkodtam:

– Ó jaj, kedvesem, meg vagy kötözve alvás közben is: még az álmod sem szabad! Miféle látomásaid vannak? Vajon nyugtoddan józan eszednél vagy? Vagy háborodottak az álmaid is...?

Mikor fölébredt, újra csak összefüggéstelenül kiabált, az orvos pedig jött és hozzákezdett a kezelés folytatásához. (11) Eközben érkezik valaki, Egyiptom satrapájától⁸⁹ hozva levelet a parancsnoknak. Valószínűleg támadásra sürgette őt a levél, mert nyomban kiadta a parancsot, hogy mindenki fegyverkezze, indulóban a „pásztorok” ellen. Hozzá is fogott ki-ki azonnal serényen: amilyen gyorsan csak lehetett, rohantak a fegyvereikhez, és már ott is voltak századparancsnokaikkal együtt. Ott Charmidés közölte velük a jelszót, parancsára a katonák lepihentek a táborban, s ő magára maradt: másnap pedig hajnal hasadtával kivezette csapatait a rablók ellen.

Azok falvának helyzete a következő volt. A Nílus fentről, az egyiptomi Thébaitól teljes tömegével folyik Memphisig és még egy kissé lejjebb is (Kerkasóros a neve a teljes folyás végénél lévő falunak⁹⁰), innen viszont a tálajban szétválik és egy folyóból hárommá alakul: két szétvált ága két oldalról delta alakúra⁹¹ formálja a vidéket, egy pedig úgy folyik, ahogyan a szétválás

⁸⁹ A satrapa perzsa főméltóság volt (pontos fordítása „a tartomány védelmezője”), aki a maga tartományában (satrapia) a nagykirályt képviselte. Az Achilleus Tatiostól itt és utóbb (4, 13) használt perzsa kifejezésről bővebben lásd az Utószót.

⁹⁰ A falu neve a Nílus-deltával kapcsolatban már Hérodotosznál feltűnik (2, 97).

⁹¹ Mint földrajzi képződmény, a Nílus-torkolat Hellas felől nézve valóban a görög ábécé nagy deltájához, a Δ-hoz hasonlít.

előtt. De a három folyamágnak egyike sem marad egyben, míg eléri a tengert, hanem melyik így, melyik úgy, egy-egy városnál szintén ágakra szakadnak, bár még ezek a folyamágak is szélesebbek a görög folyóknál. A víz azonban, bár fokozatosan részekre oszlik, posványossá sehol sem lesz, víz marad: alkalmas hajózásra, ivásra, földművelésre. (12) Ahol osztatlan a Nílus, ott minden az ottaniak számára: folyó és föld, tenger és mocsár. És különös is a látvány, hogy együtt hajó és kapa, evező és eke, kormánylapát és sarló, hogy egyszerre lakóhelye hajósoknak és földműveseknek, halaknak és teheneknek. Amin hajóztál, azt veted be, amit bevetsz, az megművelt tenger. Vannak ugyanis a folyónak látogatásai. Az egyiptomi nyugodt, várja őt és számlálgatja a napjait; a Nílus pedig nem csapja be, olyan folyam, mely betartja a szabott határidőt és számon tartja a vizét, olyan folyam, mely nem hagyja magát késésen rajtakapni... Szemmel látható a folyó és a föld vetélkedése. Egyikük verseng a másikkal, a víz minél több földet árasztana el, a föld minél többet nyelne be az édesvizű tengerből. És mindkettő egyformán győztes, legyőzött nincs sehol, a víz együtt nyújtózik a földdel.

Ami a „pásztorok”-nak ezeket a lakóhelyeit illeti, náluk a folyó mindig nagyon is jelen van. Amikor ugyanis az egész vidéket elárasztja, itt mocsaras részeket is alkot, s ezek a mocsarak akkor is megmaradnak, mikor a Nílus visszahúzódott, kevesebb ugyan bennük a víz, több a vízből hátramaradt láp; ők pedig rajta járnak és hajóznak, de más alkotmány itt hajózni nem tud, csak amelyikre egyetlen ember száll fel – a körülményekhez nem illeszkedő fölött úrrá lesz az elébe kerülő láp. Nekik azonban kis és könnyű csónakjaik vannak, azoknak a sekély víz is megteszi, ha aztán nincsen víz, a hajósok fölemelik és vállukon viszik csónakjukat, míg csak vízre nem bukkannak. Az ilyen mocsaras területek között ugyanis elszórtan szigetek alakultak ki. Egyeseken nem lakik senki, papirusznád nő rajtuk. A nádszálak falanxszerűen, olyan sűrűn sorakoznak, hogy egy-egy nád mellett csak egy férfi fér el, s a sűrű sor közeit fentről a papiruszok levélzete tölti ki – hát ide húzódnak vissza tanácskozni, kelepécét állítani és elrejtőzni, a papiruszokat használva védőfalnak. Néhány szigeten viszont kalyibák vannak; ezek rögtönzött városhoz hasonlatosak, melyeket falak helyett a lápvidék véd. Ilyenek a „pásztorok” szálláshelyei. A közeli egyike területe és kalyibáinak nagyobb száma miatt a többinél jelentékenyebb volt (azt hiszem, Nikóchisnak⁹² nevezték): mint leginkább védhető helyre, ide gyűltek össze mind, létszámukban és a helyi adottságokban bizakodva, a hely ugyanis nem volt teljesen sziget, ezt megakadályozta

⁹² Achilles Tatios leírása itt nem (vagy legalábbis nem teljesen) fikció: a „Nikóchis lakója” kifejezés görög változata nemrég két papírszon is előkerült.

egy stadionnyi hosszú, tizenkét öl széles földszoros,⁹³ a várost azonban itt is lát vette körül.

(13) Amikor tehát közeledni látták a parancsnokot, a következő cselfogást eszelik ki. Összegyűjtve mind az öregeket és megrakva őket az oltalmat esdeklők pálmagallyaival, mögéjük odarendelik a legjobb erőben lévő, pajzzsal és lándzsával felfegyverkezett fiatalokat; az öregeknek magasba kellett emelniük az oltalmat kérő ágakat, hogy azok lombja a mögöttük állókat eltakarja, a rájuk következőknek pedig a lándzsájukat kellett dőlve tartaniuk, hogy semmiképpen ne látszódnak. Ha aztán a parancsnokot az öregek könyörgése meggyőzi, a lándzsások ne bocsátkozzanak harcba, ha viszont nem győzi meg, hívják őt a városba, mint akik a halált is vállalják; mikor aztán a katonák a földszoros közepére érnek, az öregek adott jelle fussanak szét és hajítsák el az oltalomesdő ágakat, a fegyveresek pedig vágjanak elébük és tegyék a dolgukat, emennyire csak erejükből telik.

Ott álltak hát ily módon felkészülve, esedeztek a parancsnoknak, legyen tekintettel korukra, legyen tekintettel oltalomkérő ágaikra, könyörüljön a városon; neki személy szerint száz ezüsttalentumot kínáltak, a satrapa székhelyére meg – hogy valami zsákmányt a satrapának is vihessen – küldenek majd száz férfit, aki hajlandó kezeskedni a városért. És szavuk nem is volt hazug: adtak volna, ha hajlandó elfogadni. Mikor azonban a parancsnok kérésüket elutasította, az öregek ezt válaszolták:

– Ha így határozatl, elviseljük sorsunkat. De te nyomorúságunkban légy kegyes: ne a falakon kívül, ne messze a várostól öless meg, hanem vitess őseink földjére, születésünk helyére, tedd sírunkká a várost! Íme, mutatjuk a halálba vezető utat!

Ennek hallatára a parancsnok feloldja a harci készültséget, és békés menetelésre ad parancsot a csapattestnek.

(14) Az eseményeket távolról őrszemek figyelték, akik helyét a „pásztorok” jelölték ki, meghagyva nekik, hogy amikor a katonákat jönni látják, a folyó gátját átvágva az egész víztömeget bocsássák rá az ellenségre. A Nílus vízával ugyanis következő a helyzet. Az egyiptomiaknál minden csatorna mellett gátak vannak, hogy a Nílus, ha a kellő időpont előtt megemelkedik, el ne borítsa a földet, ha ellenben a vidék öntözést igényel, kis helyen megnyitják a töltést, s akkor a víz beáramolhat. Mármost a falu mögött volt a folyónak egy nagy és széles csatornája. Itt a feladatra kirendeltek, mielőtt észrevették közeledni az ellenséget, gyorsan átvágják a folyó gátját. Most aztán egyszerre történik minden: az élen álló öregek hirtelen szétszélednek, a fiatalok lándzsájukat fölemelve

⁹³ Vagyis a földszoros hossza nagyjából 180, szélessége 20 méter volt.

előfutnak, és már ott is van a víz, duzzadva dagad a láp mindenütt, víz borította el a földszorost, olyan volt a környék, mint a tenger. A rohamozó „pásztorok” lándzsáikkal átdöfték az elől haladó katonákat és magát a parancsnokot is, hiszen felkészületlenek voltak és bénultak a meglepetéstől. A többiek halálát számba venni sem lehet. Egyesek mindjárt a roham kezdetén, fegyverüket meg sem mozdítva pusztultak el, másoknak pedig nem maradt idejük védekezni: láttak, de mindjárt buktak is, némelyek viszont buktak, bár mit sem láttak; egyesek döbbenettől dermedten álltak, úgy várták be a halált, mások mozdultak ugyan, csakhogy egyensúlyukat veszítették, mert lábukról döntötte le őket a folyó, ismét mások menekülni indultak, de meghemperedve a láp mélyére zuhantak. A földön állóknak köldökükig ért a víz, pajzsukat magasba nyomva, hasuk sebezni kítárva, a lápban meg a víz mindenütt feje fölé ért az embernek. Voltaképpen nem lehetett eldönteni, hol a mocsár és hol a talaj; aki az úton futott, attól való félelmében, hogy elvéti, csak lassabban menekülhetett, s így könnyen esett áldozatul, aki pedig a lápba tévedt, arra remélve talajt találni, az elsüllyedt... Szokatlan balesetek, megannyi hajótörés, és hajó sehol! Mert szokatlan és újszerű mindkettő, gyalogos harc vízen, hajótörés szárazföldön...! Az eseményeken fellelkessedett rablókat büszkeség töltötte el: bátorságuknak tudták be a győzelmet, és nem az ármányos rajtaütésnek. Az egyiptomi férfi ugyanis, ha fél, rabszolga módra gyáva, ha meg jól megy a dolga, vakmerően harcias – egyikben sem tart mértéket, balszerencséjében megtörtebb, sikerben féktelenebb a kellesténél.

(15) Tíz napja tartott már Leukippé háborodottsága, de a betegség nem enyhült. Egyszer azonban alvás közben lázas hangon ezt nyögdécselte:

– Miattad vagyok háborodott, Gorgias!

Mikor elérkezett a reggel, elmondom Menelaosnak Leukippé szavait és nyomozni kezdtem, van-e a faluban bizonyos Gorgias. Mikor elindultunk, odajött egy fiatalember és így szólít meg:

– Úgy jövök ide, mint a te és asszonyod megmentője!

Én erre meglepetten és isten küldöttjének vélve ezt az embert rákérdezek:

– Csak nem te vagy Gorgias?

– Nem bizony – válaszolja –, hanem Chaireas. Gorgias volt, aki téged elveszejtett!

Most még inkább elbizonytalanodtam.

– Miféle elveszejtés ez – faggattam –, és kicsoda az a Gorgias? Egy isten nevezte meg őt nekem éjszaka – te légy magyarázója az isteni híradásnak!

– Nos – mondta ő – Gorgias egyiptomi katona volt, most már nem él, a „pásztorok” áldozata lett. Beleszeretett a feleségébe, lévén pedig született

méregkeverő, szerelmi varázsszert készít és meggyőzi a nektek szolgáló egyiptomit, vegye a szert és keverje bele Leukippé italába. Csakhogy az gondatlanságból vegyítetlenül használta a szert, s a bájital hatása háborodottságig fokozódott. Ezt nekem tegnap Gorgias szolgája mesélte el, aki történetesen vele együtt indult harcba a „pásztorok” ellen, őt azonban – bizonyára a ti kedvetekért – megmentette a sors. Négy aranyat kér a gyógyításért, mert van neki, úgy mondja, egy másik szere készen, mellyel hatástalaníthatja az előbbit.

– Neked a legjobbakat szolgálatodért – mondtam erre –, azt az embert meg, akiről beszélsz, vezesd hozzánk.

A fiatalember távozott. Én pedig bementem az egyiptomihoz, ököllel az arcába vertem, másodszor és harmadszor is, s közben dühödten kiabálok:

– Mondd meg, mit adtál Leukippének? Mitől háborodott meg?

Az megrettenve bevallja mindazt, amit nekünk Chaireas elbeszért. Őt ennél fogva bezártuk és őrizet alatt tartottuk. (16) Eközben viszont megjött Chaireas, hozva a szolgát. Én a következőket mondom mindkettőjüknek:

– Azt a négy aranyat máris vegyétek, fizetségül nemes lelkű figyelmeztetésetekért. Hallgassátok meg azonban, hogyan vélekedem az ilyen szerekről. Asszonyom jelenlegi bajainak, láthatjátok, szintén valamilyen szer volt az oka. Márpedig nem veszélytelen újabb szert alkalmazni másik szerrel már kezelt belső részekre. Mondjátok meg tehát, ennek a szernek mi a hatása, és jelenlétünkben készítsétek el. Még négy arany a fizetésetek, ha így cselekedtek.

– Jogos a félelmed – mondta a szolga. – De minden hozzávaló ismert és ehető; magam is elfogyasztok majd belőle ugyanannyit, amennyit a hölgy kap.

Azzal utasít valakit, egyenként megnevezve, mit vásároljon és hozzon, s miután hamarosan meghozták, jelenlétünkben mindet egybemorzsolta és kettéosztotta.

– Az egyiket – mondta – megiszom elsőnek én, a másikat a hölgynek adom. Ha magához vette, biztosan alszik majd egész éjjel, hajnaltájt pedig az álommal együtt a betegséget is le fogja tenni.

Először tehát ő vett magához a szerből, a hátramaradó részt pedig, rendelte, estefelé itassuk meg Leukippével.

– Én most megyek aludni – mondta –, ezt kívánja a gyógyszer.

Így szólva távozott, átvéve tőlem négy aranyat.

– A többit is megadom majd – ígértem –, csak épüljön föl a betegségből!

(17) Mikor eljött az idő, hogy Leukippé megigya az orvosságot, kitöltöttem és így könyörögtem hozzá:

– Ó te, Föld szülötte, gyógyszer, Asklépios⁹⁴ ajándéka, váljék valóra, amit rólad ígérték! Légy nálam szerencsésebb, mentsd meg kedvesemet, győzd le azt a másik, barbár és kegyetlen szert!

S minekutána ekként buzdítottam a gyógyszert és megcsókoltam a poharat, megittatom Leukippét. Ő pedig, ahogyan a szolga mondta, nemsokára nyugodtan aludt. Én pedig mellé ülve elkezdtem beszélni hozzá, mintha hallaná:

– Vajon igazán kijózanodsz? Vajon felismersz majd? Vajon vissza fogom kapni drága hangodat...? Adj valami jóslatot most is álmodban! Tegnap Gorgiasról a színigazat jósltad...! Jobban vagy, míg alszol! Mert ha felébredsz, rosszul vagy, háborodott, de álmaid józanok.

Így beszéltem Leukippéhez, mintha hallana, lassan fölfénylett a várva-várt hajnal, s Leukippé megszólalt – azt mondta:

– Kleitophón.

Erre fölugrok, odamegyek hozzá és faggatni kezdem, hogy van. Ő nyilvánvalóan nem emlékezett semmire, ami vele történt, béklyói láttán csodálkozva kérdezte, ugyan ki kötözte őt meg. Látva, hogy kijózanodott, túlradó örömben nagy ujjongás közepett eloldoztam a kötelékeit, aztán pedig máris elbeszéltem neki mindent. Leukippé szegyenkezve hallgatta, úgy irult-pirult, mint aki megint átéli ugyanazt. Én lelkére beszélve megnyugtattam, és szíves-örömost róttam le a gyógyszerért járó fizetséget. Az útiköltségünk ugyanis hiánytalanul megvult, történetesen Satyros hordta az övében, mikor hajótörést szenvedtünk, a rablók pedig sem tőle, sem Menelaostól semmijüket nem vették el.

(18) Ezenközben a fővárosból odaérkező erősebb katonai különítmény úrrá lett a rablókon, és egész városukat a földig lerombolta. Minthogy pedig a folyó megszabadult a „pásztorok” önkényétől, készülődünk Alexandreiába hajózni. Velünk utazott Chaireas is – a varázsital tudomásunkra hozatala óta barátunk lett. Szülőhelye Pharos sziget volt, mesterségre halász; zsoldosként harcolt a „pásztorok” ellen hajókon indított hadműveletekben, úgyhogy a háború befejeztével megvált a seregtől.

Hosszasan szünetelvén a hajóforgalom,⁹⁵ a folyó most mindenütt hajózőkkel volt tele, megannyi gyönyörűség a szemnek, a matrózok éneke, az utasok tapsa, a hajók kartánca – ünnep volt egész folyó, mintha egy ünneplő folyón utaztunk volna... Akkor ittam először a Nílus vizét borhoz nem keverten, mert meg akartam ítélni, mennyire jó ital. A bor elveszi a víz természetes ízét. Merítettem hát belőle egy áttetsző üveg pohárba, s láttam, hogy tisztasága

⁹⁴ Asklépios a gyógyítás istene.

⁹⁵ A „pásztorok” miatt, ld. 76. jegyz.

vetekszik az edényével, sőt az edényé a vízének még alatta is marad. Jóleső ital volt, és az élvezhetőség mértékéig hideg – mert tudom, görög földön néhány folyó vize metszően hideg, ha amazokat ezzel a folyóval hasonlítom össze. Innen van, hogy ebből az egyiptomiak nem haboznak vegyítetlenül inni, nem igénylik hozzá Dionysost. De magán az ivásuk módján is elcsodálkoztam. Amikor ugyanis inni akarnak, nem töltik ki, nem nyúlnak ivóedényhez, saját ivóedényük van: nekik ivóedény a kezük. Ha valamelyikük hajózás közben megszomjaznék, kihajol a hajóból, fejét a folyóvízig dönti, kezét a vízbe mártja, s markát belemerítve és vízzel töltve a szája felé lendíti az italt; célját nem is véti el, mert tátott szája várja és befogadja a dobást, aztán bezárul és nem engedi a vizet visszahullani... (19) Láttam a Nílus egy másik állatát is, melynek harciasságát a vízilóénál többre becsülték: ennek krokodilus volt a neve. Alakra egyaránt különbözik a haltól és a négylábúaktól. Hatalmas termetű fejtől a farkáig, de szélessége nem áll arányban a hosszával. Bőre pikkelyekkel redőzött, háta kőkemény és a színe fekete, hasa viszont fehér. Négy lába van, enyhén oldalra görbülő, mint a szárazföldi teknősnek. Farka nagy és vaskos, afféle megkeményedett testrész. Nem is úgy illeszkedik, mint más állatoknál, nála ez a gerinc, vagyis egy csont végnyúlványa, más szóval a teljes gerinc egy része. Fölül goromba tüskék ágaznak ki belőle, mint amilyenek a fűrész fogai. Ez lesz számára a korbács a vadászatokon, ezzel sújt azokra az állatokra, melyekkel viaskodik, és egyetlen csapása is számos sebet ejt. Feje egybefonódik a törzsével, és egyetlen egyenes testalkatot hoz létre, mert a nyakat is elcsente tőle a természet, azonkívül testének többi részénél is félelmetesebb, mert nagyon, egészen az állkapcsokig szétfeszül és teljes egészében megnyílik. Máskor fej, ameddig az állat ki nem tátja, de mikor vadászatkor tágra nyitja, egyetlen száj lesz belőle. Csak a felső állkapcsát nyitja, az alsó merev; távolságuk tetemes, a szájnyílás a vállakig ér, aztán mindjárt a has következik. Foga sok van és sűrűn egymás mellett; számuk állítólag annyi, ahány nap az isten akaratából egy teljes évben felvirrad. Nem akármilyen kerítés fogja körül állkapcsainak mezejét, de ha kikúszik a partra, lomha teste láttán el nem hinnéd, mekkora ereje van.⁹⁶

⁹⁶ Az utolsó mondatot Vilborg kiadása romlottnak tekinti; a fordítás Garnaud javított szövegén alapul.

V. KÖNYV

(1) Három napos hajóút után Alexandriába érkeztünk. Mikor a Héliosról elnevezett kapunál bementem, tüstént lenyűgözött a város ragyogó szépsége, és szemem megtelt gyönyörűséggel. Két oldalt magasba törő oszlopok sora a Hélios-kaputól a Seléné-kapuig⁹⁷ – ezek az istenek a két kapu őrei – és a kapuk között terül el a város.⁹⁸ A város területét át meg átszeli a rengeteg út: Alexandriában otthon lenni és úton lenni ugyanaz... Miután néhány stadionnyit⁹⁹ haladtam előre a városban, megérkeztem az Alexandrosról elnevezett helyhez.¹⁰⁰

Innen egy másik várost pillantottam meg, annak a szépsége azonban megkettőződött, mert amilyen szép volt az egyenesbe vezető oszlopsor, olyan a másik, a rézsút vezető. Én, valamennyi utcát figyelemben részesítve, telhetetlen szemlélő voltam, de minden szépet nem tudtam megnézni. Az egyiket bámultam, a másikat épp csak kiszemeltem, emezt siettem megnézni, a másikat nem akaródzott otthagyni – a látvány bilincselte a szemlélőt, de vonzotta a várható. Végigvezetve magamat az összes utcákon, reményvesztett szerelmesként ezt mondtam fáradt tekintetemnek: Szemeim, legyőztek minket...! Két újszerű és furcsa dolgot vettem észre: hogy a nagyság versenyez a szépséggel, a lakosság a városon tenne túl, s mindkét fél győz, mert a város földrésznél nagyobb, a lakosság népnél népesebb; ha a várost néztem, nem hittem el, hogy volna nép, mely lakosokkal töltheti meg, ha meg a lakosságot vettem szemügyre, azon csodálkoztam, hogy azt hogyan fogadhatja be a város. Ilyen egyenlőséget mutat a mérleg.

(2) Az égiek akaratából éppen ünnep volt, a nagy istensége, akit a görögök Zeusnak, az egyiptomiak Serapisnak neveznek. Volt fáklyás fölvonulás is: ezt csodáltam a leginkább. Este volt ugyanis, a nap már lebukott, de éjszaka sehol, mert új nap kelt fel, ezer fényforrásból eredő, s akkor ráésszméltem, hogy a város az éggel tart szépségversenyt... Láttam Zeus Meilichioszt, és Zeus

⁹⁷ Hélios a napisten, Seléné a holdistennő; ld. Utószó.

⁹⁸ Achilles Tatios leírását a régészeti leletek is alátámasztják: a két kaput összekötő út, a Dromos („út”) kb. hat km. hosszúságban húzódott. A szövegnek ez a része, kivált benne a $\pi\alpha\delta\iota\omicron\nu$ kifejezés („síkság”), erősen vitatott; szó szerint fordítva „a város $\pi\alpha\delta\iota\omicron\nu$ -ja az oszlopsorok ($\kappa\iota\omicron\nu\omicron\nu$) közepe táján van”. Magam részéről úgy vélem, megnyugtatóbb értelmet kapunk, ha az „oszlopsorok” helyébe a „kapuk” kifejezést iktatjuk.

⁹⁹ Egy stadion = 177, 60 m. Az író kb. tizennégy-tizenöt stadionnyit gyalogoltatja hősét, mire elér oda, ahol „egy másik várost” vél látni.

¹⁰⁰ A hely azonosítását a régészeti feltárások nem tették lehetővé.

Uranios¹⁰¹ templomát; imáinkban azért könyörögtük a nagy istennek, állítsa meg valahára a ránk törő bajokat, úgy mentünk szállásunkra, melyet Menelaos bérelt ki számunkra. Az isten azonban aligha bólintott imáinkra igent. Megint csak az várt ránk, hogy a sorsnak legyünk edzőtere.

(3) Chaireas ugyanis titkon már hosszú ideje szerelmes volt Leukippébe, azért is tett említést a varázsszerről: részint hogy ürügyet vadásszon magának a megismerkedésre, részint hogy magának mentse meg a leányt. Sikert elérnie – tudta – igen körülményes, ezért fondorlatos tervet eszelt ki. Minthogy foglalkozása őt is a tengerhez kötötte, összecsdített egy bandára valót az övével rokon mesterséget űző kalózok közül, megállapodott velük a teendőkben, s minket vendégségbe hívott a Pharos szigetre,¹⁰² színleg születésnapját megünnepelni. Ahogy kiléptünk a kapun, baljós esemény történik: egy fecskét üldöző héja megcsapja szárnyával Leukippé fejét. Erre én meghökkenten, az ég felé nézve mondom:

– Ó Zeus, miféle jósjelet mutatsz nekünk? Ha valóban tiéd ez a madár, adj nekünk más, világosabb jelet!

És megfordulva – éppen egy festőművész műhelye előtt álltam – egy ott heverő képre esik a tekintetem, mely valami hasonlót sejtetett: Philoméla megbecstelenítését, Téreus erőszakátételét, a nyelv kivágását ábrázolta,¹⁰³ de a szörnyű történet minden részletét elbeszélte a festmény, ott volt a köpeny, Téreus, az asztal. A köpenyt kiterítve tartotta egy szolgálány, Philoméla mellette állt, és ujját a köpenyen tartva mutatta a beleszótt képet; Prokné a mutatott ábrázolat fölé hajolt, felháborodottan és haraggal tekintett a képre. A thrák Téreus úgy volt beleszóve, ahogyan Philomélával kel aphroditéi birokra. Az asszony haja szétzilált, öve megoldva, inge szakadt, melle félig meztelen, jobbját Téreus szemének vetette, baljával az ingét igyekezett a mellére zárni. Téreus Philomélát a karjai közt tartja, testét teljes erőből maga felé húzza: igyekszik mind szorosabbra fűzni az ölelést. Ilyennek szötte meg a köpenyen lévő képet a festőművész. És a festmény többi része: a két nő egy kosárban megmutatja Téreusnak lakomája maradványait, a fia fejét és kezét, közben nevetnek is, félnek is; Téreus úgy van megfestve, hogy felugrik a heverőről, s miközben kardot ránt a két nő ellen, lábát az asztalnak löki – az pedig sem nem áll, sem oldalra nem fordul, hanem úgy van megfestve, mint ami hamarosan fölborul.

(4) – Nekem az a véleményem – jegyezte meg Menelaos –, halasszuk el a pharosi utat. Hiszen látod: ez két baljós jel, a madár ránk csapó szárnya és

¹⁰¹ Zeus két, máshonnan is ismert kultuszneve: az előbbi „kegyes”, az utóbbi „égi”.

¹⁰² Ld. 106. jegyz.

¹⁰³ A mítosz egyszer már szóba került a regényben, ld. 11. jegyz.

a festményben rejlő fenyegetés. Márpedig a jósjelek magyarázóí szerint ügyeljünk, mit mondanak a képek, ha éppen akkor tűnnek elénk, amikor valamit végrehajtani indulunk, és dolgunk végkimenetelét vegyük hasonlóknak a képek mondanivalójával. Látod, a festmény telidesteli szörnyűségekkel, törvénytelen szerelem, szégyentelen paráznság, női balsorsok – miért is javaslom, halasszuk el az indulást.

Úgy véltem, helyesen beszél, aznapra tehát elnézését kértem Chaireasnak, aki persze igencsak bosszankodva vált el tőlem, mondván, hogy másnap reggel eljön hozzánk. (5) Ekkor Leukippé így szólt hozzám – mert szereti a történeteket az asszony nép:

– Mit akar elbeszélni a kép? És miféle madarak ezek? És kik a nők? És ki ez az elvetemült férfi?

Mire én hozzákezek a magyarázathoz:

– A csalogány, a fecske, a banka: mindegyikük ember és mindegyikük madár. A banka a férj, a két nő közül Philoméla a fecske, Prokné a csalogány.¹⁰⁴ A nők városa Athén. Téreus a férj, Prokné Téreus felesége. Csakhogy a barbároknek nyilvánvalóan nem elég Aphroditéhez egy asszony, kivált ha az alkalom lehetőséget ad neki féltelenségben tobzódni. Ilyen alkalmat adott ennek a thráknak¹⁰⁵ barbársága kiélésére Prokné testvéri vonzalma: elküldi ugyanis nővéréért férjét, Téreust. Ő el is ment, mint Prokné férje, vissza azonban már úgy tér, mint Philoméla szeretője: az utazás folyamán második Proknét csinált magának Philomélából. De Philoméla nyelvtől fél, nászajándékul tehát azt adja neki, hogy többé ne beszélhessen – elmetszi hangjának virágát... Sokra nem ment vele, mert Philoméla mesteri módon fölfedezte a hallgatag hangot. Köpenyt sző ugyanis hírvivőül, abba szerkeszti bele fonállal a szörnyű történetet, aztán a nyelvet utánozza a kéz, szemei elé tárja Proknének, amit a füleinek szánt, a vetélővel mondja el neki a vele történeteket. Prokné pedig hallja az erőszakot a köpenyről, és szerfölött igyekszik megfizetni férjének. Kétféle harag és két, egy követ fújó, sérelmeiket féltelenséggel vegyítő nő: lakomát gondolnak ki, a házasságnál is vészterhesebbet. A lakoma Téreus fia volt, anyja meg haragra lobbanása előtt Prokné, aki most szülési fájdalmairól is megfeledkezett. Így hát a sérelmeken érzett fájdalom még az anyaölén érzetten is túlszsz. Mert egyedül a szerelmes nők törnek az ágyukat megcsúfoló férfiakra, s ha ennek véghezvitelében nem kisebb rosszat idéznek is elő, úgy

¹⁰⁴ Az ismertebb változat szerint éppen fordítva, Prokné a fecske, és Philoméla a csalogány, ezért lehetett a madár másik magyar neve fülemüle, ami hangalakjában a görög nevet őrzi.

¹⁰⁵ A „thrák” népnév – viselői a Balkán északi vidékeit lakták – görög fül számára gyakorlatilag a „barbár” szó szinonimája volt.

gondolják, az ilyen fordulatot ellensúlyozza a gyönyörűség, amivel megcselekedték... Téreus lakomája az Erinyösök lakomája¹⁰⁶ volt: amazok meg ketten kosárban hozták fia megmaradt testrészeit, félelmükben is nevetve. Téreus látja fia maradványait és gyászolja az ételt – fölismerte, hogy ő a lakoma apja. A fölisméréstől esztét veszt, kardot ránt és ráront az asszonyokra – őket azonban a levegő fogadja, Téreus pedig velük együtt emelkedik és madár lesz. És indulataik hasonlóságát máig őrzik: a csalogány menekül, Téreus üldözi. Így őrizte meg gyűlöletét szárnya hegyéig.

(6) Aznap tehát ily módon menekültünk meg a csapdától, de nem nyertünk mást, csak egyetlen napot. Másnap kora reggel megjelent Chaireas, s mi restelkedésünkben nem tudtunk ellentmondani, bárkába szálltunk és elmentünk a Pharos szigetre. Menelaos otthon maradt, mondván, hogy nem érzi jól magát. Chaireas előbb elvezet bennünket a világítótoronyhoz, és megmutatta az alulról csodálatos, szinte elképzelhetetlen építményt.¹⁰⁷ Hegy az, a tenger közepén elhelyezkedő, egészen a felhőig érő. Az alkotmány alját nyaldossa a víz, maga az alkotmány a tenger fölé függesztve áll. És a hegy fellegvárarában a hajósok kormányosa, egy másik nap kelt fel...¹⁰⁸ Ezután a házához vezetett minket – a sziget legvégén épült, közvetlenül a tenger mellett.

(7) Mikor beesteledett, Chaireas kiment, az emésztését hozva fel ürügyül. Nemsokára hirtelen kiáltozás támadt a bejárat körül, nyomban utána beront sok és jól megtermett férfi, törrel felfegyverkezve, mind egyenest neki a leánynak. Én meg, nem tudván elviselni a látványt, hogy hurcolják el a drágámat, igyekszem áttörni a töreiken, de egyikük sebet ejt fegyverével a combomon, úgyhogy térdre buktam. Már estemben elborított a vér, azok pedig a leányt egy bárkára téve menekültek. Zűrzavar és hangzavar keletkezett, ahogyan kalózok föltűnésekor általában, megjelent a sziget katonai parancsnoka is, aki a katonai szolgálat révén ismerősöm volt. Mutatom a sebet, könnyörögve kérem, vegye üldözőbe a kalózokat. A város mentén számos hajó horgonyzott, a parancsnok azok egyikére szállva a szolgálatban lévő őrséggel együtt megkezdte az üldözést – magam is föl szálltam, hordágyon odavittek. Mikor a kalózok észrevették, hogy hajónk hajócsatára készen közeledik, fedélzetre állítanak egy hátrakötözött kezű leányt, s egyikük, harsányan azt kiáltva, hogy „nesztek a jutalom”,

¹⁰⁶ Mert az Erinyösök a bosszú istennői.

¹⁰⁷ A több mint száz méter magas világítótorony egyike volt az ókor hét csodájának, mely a délnyugati felől vékonyan északkeleti irányban húzódó, Alexandria nyugati felét pajzsszerűen védő Pharos szigetén, közelebből annak északi csücskén épült. A szigetet a várossal mesterségesen épített út kötötte össze.

¹⁰⁸ Achilleus Tatios természetesen a legfelső emeleten égő tűzre gondol.

levágja a fejét, teste maradék részét pedig a tengerbe löki. Ennek láttán keservesen feljajdultam, és készültem utána vetni magamat, de mert az ott lévők visszafogtak, könyörögni kezdtem, állítsák meg a hajót, és ugorjon valaki a tengerbe, hogy visszakaphassam, még ha csak temetni is, a leány testét. A parancsnok hajlik a szóra, megállítja a hajót, már szökell is a hajóról két matróz, megragadják és felhozzák a testet. Ezenközben a kalózok még nagyobb lendülettel haladtak, s mikor megint a közelükbe értünk, a kalózok észrevesznek egy másik hajót, s mert ismerték, azt hívták segítségül: bíborcsigahalászok voltak, mellesleg kalózok is. Az immáron két hajó láttán megrettenő parancsnok hátrálni kezdett, mert a kalózok menekülés helyett megfordultak és ők kezdeményezték az összecsapást... Mikor földet értünk, kiszálltam a bárkából, s a testre borulva jajongtam:

– Most már valóban meghaltál, Leukippé, kétszeres halállal, félig a földön, félig a tengeren! Nekem csak csonka tested maradt, téged elveszítettelek! És nem egyenlően osztozik a tenger és a föld: kisebb részed maradt meg, bár látszatra nagyobb, mert egész lényedet a másik, a kisebb fejezi ki...! De ha arcodat a sors irigysége miatt nem illehetem csókkal, hadd csókoljam meg a sebhelyet...!

(8) Ekként sirattam el, és testét eltemetve megint visszatértem Alexandreiába. Ott akaratom ellenére ugyan, de ápolták sebemet, Menelaos vígasztalt; végül is erőt merítettem az élethez. Így telt el hat hónap, s a gyász emésztő fájdalma kezdett csillapodni, mert az idő a fájdalom gyógyszere, s a lélek sebeit is orvosolja. Hiszen teli a nap gyönyörűséggel; ami fájdalmas, ha mégannyira az is, rövid ideig eleven, csupán amíg a lélek izzik tőle, de a nappal lelki kezelése úrrá lesz fölötte és lehűti.

Egyszer éppen az agorán sétáltam, mikor valaki a hátam mögül hirtelen megragadja a kezemet, maga felé fordít, se szó, se beszéd, átölel és össze-vissza csókol. Én eleinte nem tudtam, ki az, csak álltam meglepetve, s úgy fogadtam a viharos öleléseket, mint a csókok pusztá céltáblája, de mikor ölelése kissé lazult és megpillantottam az arcát, hát Kleinias volt: örömben nagyot kiáltva most én ölelem meg és viszonzásul ugyanúgy megszorongatom. Aztán a szállásomra mentünk, ő elmesélte a maga élményeit, s hogy hogyan élte túl a hajótörést, én meg mindent elmondtam Leukippéről.

(9) – Azután, hogy szétzúzódtott a hajó – mondta –, én mindjárt a vitorlarúd felé törekedtem, nagy nehezen el is kaptam a végét – már egy sereg utas volt ott – mindkét kezemmel átkulcsoltam, és igyekeztem szorosan belécsimpaszkodni. De csak rövid ideig utaztatott a tenger, egy óriási hullámhegy a rudat magasra emelve hozzácsapja egy felszín alatti sziklához, az ellenkező oldalon, mint amibe én kapaszkodtam, azt meg a rázuhogó víztömeg hajítógép módjára hátrafelé lendítette, és engem úgy röpített ki, akár a parittyát. Ettől fogva a nap

hátralevő részében úsztam, bár cseppnyi reményem sem volt a menekülésre. Már belefáradtam, megadtam magamat a sorsnak, mikor megpillantok egy hajót – ott haladt velem szemközt. Kezeimet fölemelve, ahogyan éppen tudtam, a mozdulataimmal kértem segítséget. Azok pedig, akár mert megszántak, akár mert a szél is arra hozta őket, felém jönnek, az egyik matróz, mikor a hajó mellém ért, kötelet dob nekem. Megragadtam, ők fölhúztak – úgyszólván a halál kapujából... A hajó Sidónba tartott, néhány ismerős utas a gondjaiba vett. (10) Két napi hajóút után megérkezünk a városba, s én arra kérem a hajón utazó sidóniakat (Xenodamas volt az, a kereskedő, meg Theophilos, az apósa), ha netán tyrosiakkal akadnak össze, egyiknek se adják hírül, hogy túléltem a hajótörést: ne tudják meg, hogy veletek együtt távoztam. Ami, bíztam benne, nem is fog kiderülni, ha az azóta történeteket nem bolygatják, végtére közben mindössze öt nap telt el, amíg nem láthattak, a házam népének pedig meghagytam, te is tudod, mondják azt az utánam érdeklődőknek, hogy tíz teljes napra vidékre utaztam¹⁰⁹ – és ez az utasítás, úgy találtam, el is terjedt rólam. Ráadásul apád sem érkezett még meg Palesztínából,¹¹⁰ csak két további nap múlva, akkor vette kézhez a Leukippé apjától küldött levelet, melyet egy nappal távozásunk után hoztak, s amelyben Sóstratos eljegyzi veled a leányát. A balszerencse színes változataival szembesült, mikor – tudomást szerezve a ti szökésestről – a levelet elolvasta, részint mert elesett a levélben beígért megtiszteltetéstől, másrészt mert a dolgokat a sors egészen aprócska tévedése intézte így, végtére semmi baj nem lett volna, ha a levelet korábban hozzák meg. A történekről nem gondolta, hogy írnia kellene fivérének, sőt a leány anyját is arra kérte, egyelőre várjon: „Hamarosan megtalálhatjuk őket, nem kell, hogy a szerencsétlen esetről Sóstratos tudomást szerezzen. És bárhol volnának is, mihelyt hírért veszik az eljegyzésnek, örömetst jönnek majd, ha egyszer a nyilvánosság előtt kaphatják meg azt, aminek híján elmenekültek.” Teljes erővel kutakodott, hová mentetek, aztán – csak néhány nappal ezelőtt – megérkezik a tyrosi Diophantos hajón Egyiptomból, és közli vele, hogy téged itt látott; én meg ezt megtudva kaptam magam, nyomban hajóra szálltam, és már nyolcadik napja kereslek, keresztül-kasul járva az egész várost... Mindezt tehát meg kell fontolnod, mert alighanem apád is idejön majd.

¹⁰⁹ Ez az utasítás a távozás körülményeinek leírásában (2, 26–31) nem szerepelt, Kleitophón tehát nem tudhatott róla. Másfelől Kleitophón apjáról lehet ugyan tudni, hogy a szerelmespár szökésekor elutazott valahová (2, 30), azt azonban nem, hogy Palesztínába ment.

¹¹⁰ Ez is kissé elnagyoltnak nevezhető részlet, mert Hippiás elutazásáról tudósít ugyan a regényíró, de arra már nem tér ki, hová megy.

(11) Szavait hallva panaszra fakadtam a sorsnak ezen a játékán.

– Ó istenem – mondtam –, hát Sóstratos feleségül adja hozzám Leukippét, házasságot meneszt nekem a háború kellős közepéről, pontosan úgy számolva a napokat, hogy menekülésünket ne előzze meg! Ó, a nem időben jött szerencse! Ó, egy nap híján boldog én! Halál után házasság, gyászánek után menyegzői dal! Kit ad feleségemül a sors? Akit holtában sem adott nekem teljes testével...?

– Most nincs idő panaszkodásra – mondta Kleinias –, hanem vizsgáljuk meg, mi célszerűbb: szülőföldedre hazatérni, vagy apádat itt bevárni.

– Egyik sem – válaszoltam. – Milyen arccal nézhetnék apám szemébe, kivált- képpen szégyenletes menekülésem után? Aztán meg tulajdon fivére bizományát veszejtettem el!¹¹¹ Marad az, hogy meneküljek innen, mielőtt idejön.

Ekkor megérkezik Menelaos és vele Satyros; összeölelkeznek Kleiniasszal és értesülnek tőlünk az eseményekről.

– De hát neked – vélekedett Satyros – módodban áll jelenlegi helyzetedet is szépen rendbe tenni, amellet pedig megszánni egy érted égő lelket... Hallja csak Kleinias is...! Ennek Aphrodité nagy jót kínál, de ő nem akarja elfogadni. Magába bolondított ugyanis egy igen szép asszonyt – mint a szobor, mondanád, ha látnád –, születésre ephesosi, a neve Melité, vagyona nagy, kora zsenge. Férje nemrég a tengerbe veszett; ezt akarja urául bírni – nem kértem, férjül-e –, és adja magát és egész vagyonát. Őmiatta tölti az időt négy hónapja itt, könnyörögve, hogy mellé szegődhessen... Ez meg, tudom is én, mi baja, semmibe veszi, abban a hitben, hogy Leukippéje majd életre kel megint.

(12) – Azt hiszem – mondta erre Kleinias –, nem meggondolatlanul beszélsz Satyros. Ha szépség, gazdagság és szerelem együtt jön hozzád, nem ülni és elnapolni a feladat, mert a szépség gyönyörűséget, a gazdagság jólétet, a szerelem megbecsülést biztosít. Az isten gyűlöli a rátartikat. Rajta, fogadj szót Satyrosnak és légy hálás az istennek!

Én fölsóhajtva mondtam:

– Vezess engem, ahová akarsz, ha Kleiniasnak is ez a véleménye. Csak aztán az a nőszemély ne zaklasson, ne siettesse a dolgot, míg Ephesosba nem érünk. Már korábban megesküdtem, senkivel egybe nem kelek ott, ahol Leukippét elveszítettem.

Ennek hallatára Satyros elrohan Melitéhez, viszi a jó hírt. És kis idő múlva, mikor újra visszatér, beszámol arról, hogy a hírt hallgató asszony gyönyörűségében

¹¹¹ Ti. Leukippét; ahogyan a regény bevezető lapjain Kleitophón elmesélte (1, 3–4), Leukippét apja, Sóstratos, byzantionai lakóhelyükről a Byzantion városa és a vele szomszédos thrák törzsek között kitört háború idejére anyjával együtt Tyrosba küldte, vagyis – kissé kacifántosan kifejezve – mintegy „bizományként” a fivérére testálta.

kis híján a lelkét is kiadta, de kéri, menjek hozzá lakomára, legyen ez a nap házasságunk bevezetője. Szót fogadtam és elmentem. (13) Mikor meglátott, odaszaladt hozzám, átölelt és egész arcomat csókokkal borította. Valóban szép volt, arcát, azt mondhatnád, tejjel festették be, de a közepébe rózsát ültettek, szeméből ragyogás áradt, aphroditéi ragyogás. Haja dús volt és hosszú, színre aranyszőke, úgyhogy azt hiszem, nem kellett volna tekintetnem az asszonyra. A lakoma pazar volt, ő azonban épp csak hozzányúlt a feltálalt fogásokhoz, hogy az evés látszatát keltse, de alapos étkezésre nem is volt módja, mert végig engem nézett. De hát a szerelmesnek semmi sem kedvére való, egyedül a szeretett lény, az egész lelkét leigázó szerelem még a tápláléknak sem ad helyet. A látvány gyönyörűsége pedig, a szemem keresztül beáramolva megül a mellkasban, szüntelenül vonzza a szeretett lény vonásait, rögzíti a lélek tükrében, és ráformázza az alakját; a láthatatlan sugarakban áradó szépség pedig, melyet a szerető szív vonz, belepecsételi az árnyképét... Ezt fölfogva így szóltam hozzá:

– Hiszen te hozzá sem nyúlsz a magad készített lakomához! Olyan vagy, akár a festett lakomázók!

Mire ő ekként válaszolt:

– Miféle pazar ínycsés, vagy milyen bor volna nekem becsesebb a te látásodnál?

S miközben ezt mondta, megcsókolt – és én nem kellett volna fogadtam a csókját. Aztán hátradőlve hozzátette:

– Ez az én eleségem.

(14) Akkor ennyiben maradtunk. Mikor beesteledett, igyekezett ugyan rávenni, hogy aludjak ott, én azonban elhárítottam, arra hivatkozva, amit korábban Satyrosnak kijelentettem. Nagy nehezen, szomorkodva enged el; abban viszont megállapodtunk, hogy másnap Isis templomába megyünk, ott majd megbeszélünk mindent, és – az istennő lesz tanúnk – hűséget esküszünk egymásnak. Ott voltak velünk Menelaos és Kleinias is, és mi megesküszünk, én arra, hogy őszintén szeretni fogom, ő meg arra, hogy férjévé fogad és minden javának urává nyilvánít.

– De az egyezés érvényessége – mondtam én – Ephesosba érkezésünkkel veszi kezdetét; ott, ahogyan ígértem, te fogod elfoglalni Leukippé helyét.

Aztán pazar lakomát rendeztünk – névleg esküvői lakoma volt, de igazában kölcsönös takarékoskodás. Emlékszem, Melité tréfálkozott is rajta az ünnepség folyamán, mert amikor a jelenlévők minden jót kívántak házasságunkhoz, hozzám hajolt és odasúgta:

– Különös házasság, velem esik meg egyedül, hozzá még olyasmi, amit az eltűnt halottak esetében csinálnak – mert üres koporsót láttam, de üres házasságot nem!¹¹²

Ami nem volt üres tréfálkozás. (15) Másnap az utazáshoz készülődtünk, szerencsére a széljárás is hívogatott. A kikötőbe Menelaos is kijött, elbúcsúzott tőlünk, mondván, hogy ezúttal barátságosabb lesz hozzánk a tenger, aztán visszatért a városba ez az igazán derék, már-már az isteneket idéző fiatalember, szeme könnyekkel teli, minket is mind megkönnyeztetve. Kleinias úgy döntött, nem hagy el, hanem Ephesosig együtt utazik velem, aztán egy időt a városban tölt, s csak akkor tér majd haza, ha már biztosan tudja, hogy körülményeim rendeződtek... Hátszélben haladtunk. Este volt, megvacsoráztunk, és már feküdtünk is, nyugovóra térve – nekem és Melitének közös kalyibánk volt elkerítve a hajón. Akkor Melité átölelt, megcsókolt, és a nászt követelte:

– Most már átjutottunk Leukippé határain, egyezségünk határait pedig elértük – mostantól életbe lépett. Miért kell nekem még Ephesosig várnom? A tengeri út kimenetele bizonytalan, a széljárás szeszélyesen változó. Hidd el nekem, Kleitophón, égek! Bárcsak megmutathatnám ezt a tüzet! Bárcsak a szerelem tüze valóságos tűz volna, hogy köréd áradva meggyújtson! Csak-hogy a többihez képest ez a tűz magányos, önnön maga az anyaga, s bár a szerelmesek ölelkezése közben hevesen szokott lobogni, a mi ölelkezésünket messze kerüli... Ó tűz, titokzatos, tűz, titkon lobogó fáklya, tűz, határai előtt menekülni nem hajlandó! Avassuk be egymást, kedvesem, Aphrodité titkaiba!

(16) Én erre így válaszoltam:

– Ne erőltesd, hogy megszegjem a halottak szent jogait! Annak a szegénynek határait addig nem léptük át, míg egy másik földre nem léptünk. Nem hallottad, hogy a tengeren halt meg? Még Leukippé sírján visz a hajó. Árnya alighanem valahol a hajónk körül kóborol. A vízben pusztultak lelke, úgy mondják, nem száll le véglegesen a Hadésbe, hanem itt, a víz közelében bolyong – az övé, meg lehet, be is állít majd hozzánk, ha ölelkezünk... Aztán meg alkalmasnak tartod a helyet egybekelésre? Egybekelés hullám hátán, egybekelés tengeren utazva?! Azt akarod, hogy nászai ágyunk ne álljon szilárdan?

– Csakhogy te hamisan okoskodsz, kedvesem – mondta Melité. – A szerelmesek számára akármilyen hely nászai ágy lehet! Nincs, ahová be ne léphetne az isten. És nem otthonosabb hely-e a tenger Erós és az aphroditéi titkok számára? Aphrodité a tenger leánya! Járjunk kedvében a házasságkötő istennőnek, és

¹¹² Lefordíthatatlan szójáték a κενοτάφιον (üres koporsó) és a κενογάμιον (üres házasság) szavakkal; az utóbbi a regényíró leleménye.

tiszteljük meg a mi házasságunkkal az anyját!¹¹³ Mert én úgy vélem, jelenlegi helyzetünk csupa házassági jelkép: iga ez, ami fejünk fölé van függesztve, kötelek feszülnek a vitorlarúd körül.¹¹⁴ Szépek, úrnőm, a jóslatok, nászi ágy az iga alatt, a kötelek megkötve. Sőt kormánylapát is van, közel a nászi ágyhoz, mert lásd be, házasságunkat a sors kormányozza, nászi kíséretünk Poseidón és a Néréisek¹¹⁵ kara – Poseidón maga is itt vette feleségül Amphitritét.¹¹⁶ Dallamosan pendül a kötelek körül a szellő, az én fülemnek szinte nászdalt énekel a szelek fuvalma. És látod a vitorlát? Duzzadt, mint a megtermékenyült has. Ez is szerencsét ígérő jóslat: hamarosan apa leszel.

Láttam, makacsul kitart szándéka mellett.

– Csak bölcseledjünk, asszony – mondtam neki –, míg földet nem érünk. Mert magára a tengerre és hajóutunk sikerére esküszöm neked, engem is hajt a vágy. De a tengernek is megvannak a maga törvényei. Többször hallottam, a hajózásban járatosak mondták, a hajó mindenképpen legyen mentes Aphrodité dolgaitól, talán mert ezzel lesz istennek ajánlott, talán hogy senki ilyen kockázatos helyzetben¹¹⁷ ne dőzsöljön. Mi se hozunk gyalázatot a tengerre, kedvesem, ne keverjük a házassággal együvé a félelmet is. Őrizzük meg egymásnak tisztán a gyönyört.

Szavaim és babusgató csókjaim meggyőzték; a továbbiakban is a szokásos módon aludtunk. (17) A következő öt nap folyamán végetért a hajóút, Ephesosba érkezünk. A ház nagy, a helybeliek között az elsőrangúak közé tartozik. Népes a szolgasereg, és a lakás egész berendezése pompás. Melité parancsot ad, készítsenek valami egészen káprázatos ebédet.

– Addig mi – mondta – kimegyünk a birtokra.

A birtok a várostól négy stadionnyira volt.¹¹⁸ Kocsira ültünk hát és kimentünk. Kiértünk nagyon hamar, s amikor ott sétálunk az ültetvény sorok mellett, egyszer csak lábunkhoz borul egy nő, lábán vastag lábbilincs, kezében kapa, feje kopaszra nyírva, teste gondoatlan, nyomorúságos inge magasra övezve, és azt mondja:

¹¹³ A tenger habjaiból született Aphrodité anyja ebben a szövegösszefüggésben maga a tenger.

¹¹⁴ Melité a vitorlarúdban véli felfedezni a házasság „igáját”, és a hajó kötélzetében a házaselek egymás iránti kötelezettségét.

¹¹⁵ Néreus tengeristen és Dóris ötven leánya. Homéros valamennyi Néreis-lány nevét felsorolja (*Ilias* 18, 39–48); egyikük neve Melité.

¹¹⁶ Amphitrité Néreus és Dóris leánya.

¹¹⁷ A regényíró minden bizonnyal a tengeri út – a mainál összehasonlíthatatlanul komolyabb – veszélyeire és kockázataira céloz. Az antik hajózási viszonyokat ismerve egy hajóút akkor bízást volt „kockázatos”-nak nevezhető.

¹¹⁸ Alig egy km., ld. 99. jegyz.

– Könörülj rajtam, úrnőm, mint egyik nő a másikon, aki mikor születtem, még szabad, de szolga most,¹¹⁹ így tetszik a sorsnak!

Azzal elhallgatott. Melité pedig válaszul így szólt:

– Állj fel, asszony. Mondd meg, ki vagy és honnan való, és ki tette rád a vasklyót. Mert termeted megbélyegzésed ellenére kiáltva hirdeti nemes származásodat.

– A te cseléded – válaszolta a nő –, mert szolgálatom nem terjedt ki az ágyáig... Nevem Lakaina, származásra thesszaliai vagyok, és ezt az én mostani sorsomat könnyörögvé tárom eléd: szabadíts ki engem jelenlegi gyötrelmes helyzetemből, biztosíts számomra háborítatlanságot, míg a kétezret visszafizetem – mert ennyiért vásárolt engem Sósthenés a kalózoktól. Meg fogjuk adni, hidd el, nagyon hamarosan, ha pedig mégsem, neked fogok szolgálni... Látod, mennyi ütest mért rám?

Azzal az ingét széthúzza megmutatja a hátát, s rajta a még siralmasabb ütésnyomokat. Miközben mindezt meghallgattunk, én teljesen összezavarodtam: volt ebben a nőben valami Leukippéhez hasonló. Melité így szólt hozzá:

– Bátorság, asszony, méltatlan helyzetedet megszüntetjük, és ingyen küldünk majd vissza hazádba... Valaki hívja elibénk Sósthenést!

A nőt azonnal megszabadították bilincseitől, Sósthenés is jött, megszeppenve. Melité most így szólt:

– Elvetemült ember, láttál te valakit, akár a leghaszontalanabb szolgák közül, akit nálunk ilyen kegyetlenül büntettek...?! Ki ez a nő? Beszélj, és egy szavad se legyen hazug!

– Nem tudom, úrnőm – válaszolta Sósthenés –, azon kívül, hogy egy kereskedő adta el nekem, a neve Kallisthenés, az meg állítólag a kalózoktól vásárolta őt, de szabad születésű. Ami a nevét illeti, a kereskedő Lakainának nevezte.

Melité elmozdította Sósthenést munkaköréből, a jószágkormányzóságból, a nőt pedig rábízta szolgálólányaira, meghagyva nekik, hogy fürdessék meg, adjanak rá tiszta ruhát, és vezessék a városba. Aztán pedig intézkedett bizonyos, a birtokkal kapcsolatos ügyekben – ezért ment ki –, s velem együtt kocsira szállva visszamentünk a városba; következett a lakoma. (18) Évés közben Satyros integetve jelzi nekem, hogy keljek fel, s arcáról ítélve gondterhelt volt. Azzal az ürüggyel, hogy az emésztésemmel van valami, távozom. Mikor kiértem, Satyros szó nélkül odanyújt egy levelet. Át is veszem, de még bele sem olvastam, máris elfog a döbbenet: felismertem Leukippé betűit. Ezt írta:

Leukippé Kleitophónnak, az én uramnak. Így kell téged szólítanom, mert az úrnőm férje vagy. Hogy miattad mi minden történt velem, tudod, de most

¹¹⁹ „Mikor ... most”: idézet egy *Hórai* című színdarabból; szerzőjének kiléte ismeretlen.

kénytelen vagyok erre emlékeztetni téged. Miattad hagytam el anyámat és választottam a bolyongást, miattad szenvedtem hajótörést és túrtem a rablók közt, miattad lettem tisztító áldozat és haltam meg másodszor, miattad adtak el, vertek bilincsbe, hordtam a kapát, törtem a földet és korbácsoltak meg, hogy amiért te más asszonyé lettél, én más emberé legyek – de nem, soha! Én oly sok kényszerű helyzetben kitartottam, te viszont, bár el sem adtak, nem is korbácsoltak, házasságot kötsz. Ha a miattad való buzgólkodásomért él benned valami hála, kérd a feleségedet, küldjön haza, ahogyan megígérte, a kétezret pedig, amit Sóstenés értem kiadott, kölcsönözd nekünk, és légy kezesünk Melité előtt, hogy meg fogjuk küldeni – nincs olyan messze Byzantion. Ha viszont kifizeted, vedd úgy, hogy érted fáradozásaim béréül adtad. Minden jót, leld örömed új házasságodban. Én neked ezt a levelet még szűzen írom.

(19) A nem várt híradásra bennem egyszerre az érzelmek egész raja bolydult fel: pirultam és elsápadtam, csodálkoztam és kételkedtem, örültem és bosszankodtam; aztán odafordultam Satyroshoz:

– Talán a Hadésből jössz? Honnan hozod a levelet? Vagy mit jelentsen ez? Leukippé újra életre kelt?

– Nagyon is – válaszolta Satyros. – Ő az, akit a birtokon láttál, de bárki látja őt akkor, föl nem ismerheti, annyira kamasz fiús formája lett – pedig ezt a változást egyedül hajának levágása okozta.

– És te még itt állsz – mondtam erre – ilyen örömhír ellenére? Csupán a fületem boldogítod, és nem tárod szemem elé a jót?

– Ne nagyon siess – figyelmeztetett Satyros –, hanem eddzed magad némaságra, hogy mindannyinkat el ne veszíts, amíg csak ebben a dologban biztonságosabb megoldást ki nem eszelünk. Látsz egy asszonyt: első az ephesosi nők közül, beléd van bolondulva; és látsz minket: kutyaszorító kellős közepén, remete-magányosan.

– Képtelen vagyok rá – mondtam. – Testem minden eresztékén átjár az öröm... De lám csak, levelében vádol engem!

Azzal megint a levélbe mélyedtem, mintegy azon keresztül is őt nézve, és szót szó után újra elolvasva kimondtam:

– Joggal vádolsz, kedvesem. Mindent miattam szenvedtél el, sok-sok györelmednek én vagyok az oka!

Mikor a korbácsütésekig és a büntetésekig jutottam, melyekkel Sóstenés sanyargatta, úgy sirattam, mintha büntetéseit valóban látnám – mert a gondolat, lelki szemünket az írás mondanivalójára irányítva, az ott látottat

cselekményként mutatja... Annál a résznél pedig igencsak restelkedtem, ahol házasságomat ócsárolta, épp mint egy tetten ért házasságtörő. Ilyen szégyenérzést keltett bennem már a levél is.

(20) – Jaj nekem, mivel védekezzem, Satyros? – kérdeztem. – Rajtavesztettünk. Leukippé elítél minket. Talán már gyűlöl is... De – fejtsd meg te – hogyan menekült meg? És kinek a testét temettük el?!

– Alkalmas időben majd maga fogja elmondani – válaszolta Satyros. – Most azonban az a dolgod, hogy válaszlevelet írj és kiengeszteld a leányt. Egyébként én már megesküdtem neki, hogy akaratod ellenére nősültél meg.

– Azt mondtad – kérdeztem –, hogy megnősültem? Tönkre tettél!

– Micsoda együgyűség! Hát nem tud-e az egész város a házasságról?

– De nem nősültem meg, Satyros, Héraklésre és a szerencsés hírre esküszöm!

– Tréfálsz, jó ember: együtt alszol vele!

– Tudom, hihetetlen dolgot mondok, de a nősülés még nem történt meg: Melitéől Kleitophón a mai napig tiszta...! Hanem mondd, mit írjak? Annyira megdöbbenett ez a fordulat, hogy tanácstalan vagyok.

– Nem vagyok nálad bölcsebb – mondta Satyros. – De majd maga Erós fogja neked sügni a választ. Csak siess!

Erre nekifogtam az írásnak:

Üdvözöllek, úrnőm, Leukippé. Szerencsétlen vagyok szerencsémben is, hogy én, aki itt vagyok, téged, aki szintén itt vagy, csak mint idegenbe távozottat, levélből látlak. Ha az igazságra vársz, előítéletet nem formálva rólam, megtudod majd, hogy utánoztam a te szüzességedet, már ha a férfiakban is van valami féle szüzesség; ha viszont védőbeszéd nélkül máris gyűlölsz, esküszöm a téged megmentő istenekre, ügyemben hamarosan előadom majd neked védőbeszédemet. Minden jót, kedvesem, légy könyörületes.

(21) Odaadom Satyrosnak a levelet, azzal a kéréssel, hogy helyzetünknek megfelelően beszéljen rólam Leukippének. Én visszamentem a lakomára, csordultig telve boldogsággal és győtrelemmel. Tudtam, Melité nem fogja engedni nekem, hogy éjszaka be ne teljesedjék a házasságunk, nekem viszont, miután Leukippét visszakaptam, lehetetlen volt akárcsak rá is nézнем más nőre. Mindamellet erőlködtem, hogy arcom ne mutasson mást, mit előzőleg – de nem tudtam teljesen uralkodni magamon. Mikor végképp alul maradtam, azt találtam ki, hogy borzongás futkos a testemen. Melité rájött ugyan, hogy ez csak ígéretem halogatásának előjátéka, de cáfolni az előjátékomat nem tudta.

Én ekkor, bár falatot sem ettem, fölállok, hogy majd lefekszem, de Melité nyomban utánam: kapja magát és a lakomát félbehagyva szintén fölkel. Mikor hálószobánkba értünk, én még inkább igyekeztem megjátszani a beteget, ő viszont hajthatatlan maradt:

– Miért csinálod ezt? – kérdezte. – Meddig gyilkolsz még engem? Íme, áthajóztunk a tengert! Íme Ephesos, házasságkötésünk előre kitűzött helye! Miféle napra várunk még? Meddig alszunk együtt, mint egy szentélyben? Hömpölygő folyót tettél mellém, de inni nem hagysz! Huzamos ideje van vizem, mégis szomjazom, pedig a forrás mellett alszom! Úgy fekszem én régen, mint Tantalos¹²⁰ – éhen!

Így szólván sírni kezdett, fejét a mellkasomra hajtva, olyan szánnivalóan, hogy lélekben némiképp együtt éreztem vele. Nem tudtam, mitévő legyek, hiszen beláttam, jogosan vádol. Így hát a következőket válaszolom:

– Esküszöm neked a hazai istenekre, kedvesem, hogy magam is erősen igyekszem viszonzni a te hajlandóságodat, de nem tudom – mondtam –, mi van velem, hirtelen betegség szállott meg. Márpedig tudod, hogy egészséggel nélkül nincs Aphrodité.

Így szólván letöröltem a könnyeit és újabb esküvel biztosítottam, hogy hamarosan meg fogja kapni, amit akar. Akkor aztán nagy nehezen engedett.

(22) Másnap hívatta a szolgálányokat, akiket azzal bízott meg, hogy Leukippének gondját viseljék. Először is megkérdezte, ellátták-e figyelmesen, s mikor azok jelentették, hogy semmit, amire szüksége volt, el nem mulasztottak, parancsot adott, vezessék őt elébe. Mikor odaérkezett, így szólt hozzá:

– Hogy milyen emberséges érzülettel vagyok irántad, fölösleges neked mondanom, amúgyis tudod. Jogod van hozzá, de vannak dolgok, melyekben talán képes vagy viszonzásul nekem is szívességet tenni. Hallom, ti thessaliai nők úgy meg tudjátok büvölni azt, akikbe szerelmesek vagytok, hogy az illető férfi többé más nőre nem néz, megbüvölőjével pedig úgy van, hogy azt tartja mindenének. Ezt a szert készítsd el nekem, kedvesem, mert engem éget a vágy... Láttad azt a fiatalembert, aki tegnap velem sétált?

– A férjéről beszélsz? – vágott közbe igen fondorlatosan Leukippé. – A házbeliektől így hallottam.

– Miféle férj? – csattant fel Melité. – Annyi közöm sincs vele, mint a kövekkel! Nálam többre tart egy halott nőt; akár eszik, akár alszik, képtelen megfélekezni

¹²⁰ Tantalost, Zeus fiát, minthogy ellopta az istenektől a halhatatlanságukat megőrző nektárt és ambroziát, hogy a halandókat is részesítse bennük, az istenek (egyebek közt) örökös éhséggel és szomjúsággal büntették. Vízben állott, de valahányszor lehajolt inni, a víz eltűnt; hiába lógtak fölötte a legszebb gyümölcsök, mihelyt utánuk nyúlt volna, a szél eltávolította őket.

erről a Leukippé nevűről – mert így nevezi őt... Én, kedvesem, négy hónapig rostokoltam miatta Alexandriában, kértem, könyörgtem, ígértem, és mit el nem mondtam, mit meg nem tettem, ami tetszésére lehetett volna, de ő mint az acél, vagy a fa, vagy más érzéketlen valami, olyan volt kéréseim iránt. Aztán engedett, nehezen és sokára – engedett, de csak a szememig. Mert magára Aphroditére esküszöm neked, hogy már ötödik napja együtt alszom vele, mégis úgy kelek fel, akár egy eunuch mellől. Mintha szobrot szeretnék: csak a szememig lehet enyém, akit szeretek... Kérlek tehát, mint egyik nő a másikat – ahogyan tegnap te kértél engem –, adj nekem valamit a fennhéjázó ellen. A lelkemet fogod megmenteni, mert az már szétomlóban van!

Ennek hallatára Leukippé, bár nyilvánvalóan megörült annak, hogy köztem és Melité között semmi sem történt, mindamellett azt válaszolva, hogy Melité engedelmeivel keresni fog füveket, mihelyt a birtokra jut, megfordult és távozott. Úgy gondolta, tagadó válasza nem hangoznék hitelesnek – innen van, gondolom, hogy segítséget ígért. Melité pedig a pusztá reménykedés is kezesebbé tette – mert a jó, bár nem miénk, reményként is örömet okoz.

(23) Mindezek tudatában nem keseredtem el, hanem azon töprengtem, hogyan háríthatnám el a következő éjszaka is Melité, és miképpen tudnék találkozni Leukippével. Azt hittem ugyanis, hogy ő ugyanolyan okból buzgódik Melité érdekében kimenni a birtokra és estefelé megint megjönni. Valaki nyilván azon volt, hogy kicsit biztosítson Leukippének, mi pedig áttértünk az ivásatra. Csakhogy alig hevertünk le, a férfilakosztály felől nagy zsvaj és lábdobogás hangzik, aztán berohan az egyik szolgáló és elfulladva adja hírül:

– Thersandros él! Itt van!

Ez a Thersandros férje volt Melitének, de úgy tudta, a tengerbe veszett. A kíséretében lévő néhány szolga ugyanis, akik életben maradtak, mikor a bárka fölborult, Thersandrost halottnak gondolva, jelenteni is ezt találták... A szolga még be sem fejezte, a nyomában berohan Thersandros, mert ide út rólam mindent megtudva sietett mielőbb lecsapni rám. Melité a nem várt eseménytől megdöbbenven ugrott fel, és igyekezett átölelni a férjét, de az szót sem szolt, csak gorombán ellökte, s engem megpillantva „ez a házasságtörő” kiáltással nekem esik, izzó dühvel az arcomba üt, aztán hajamnál fogva a padlóra taszít és mellém térdelve ütést ütés után mér rám. Én viszont, mint valami titokzatos szertartáson, semmit sem értettem, azt sem, ki ez az ember, azt sem, miért ütleget, de mert valami rosszat sejtettem, nem volt merszem védekezni, bár képes lettem volna rá. Mikor belefáradt az ütésekbe, én meg a töprengésbe, fölállva így szólok hozzá:

– Ki vagy te, ember, és miért bántalmazol?!

Ő azonban még inkább haragra gerjedt, hogy egyáltalán megszólaltam: újra ütlegetni kezd, béklyót és lábbilincset hozat be. Megbilincselnek tehát és egy zárkába vezetnek.

(24) Mialatt mindez zajlott, elkerüli a figyelmemet, hogy Leukippé levele a padlóra esik – történetesen a ruhámban hordtam, a szövet bojtjaira erősítve. Melité veszi észrevétlenül magához, attól való féltében, hogy egyik hozzám intézett levele az. Mikor azonban magára maradva beleolvas és felfedezi benne Leukippé nevét, nyomban verni kezd a szíve az ismert névnel: nem gondolta, hogy él még, annyiszor hallott a haláláról. Ahogy tovább haladva a levél többi részéhez is eljutott, és megismerte a teljes igazságot, lelkén több érzelem osztozott, szégyen és harag, szerelem és féltékenység. Restellte magát férje előtt, de méltatlankodott a levélen, a szerelem apasztotta a haragot, a szerelmet lánggra lobbantotta a féltékenység. És végül a szerelem győzedelmeskedett.

(25) Estére járt az idő, és úgy adódott, hogy Thersandros történetesen haragja első hevületében elrohant egyik helybeli barátjához. Megbeszélve a szolgálval, akire az őrizetemet bízta, Melité a többi szolga tudta nélkül bejön hozzám, csak kettőjüket ülteti oda a zárka elé. Földre rogyva talál; mellém állva egyszerre akart elmondani mindent, arckifejezése ugyanoly sokréttű volt, mint a mondanivalója.

– Én szerencsétlen, a magam vesztére láttalak meg téged! Eleve reménytelenül szerettem és egészen eszemet vesztve: gyűlölten a gyűlölőmet szerettem, sebezten a sebzőmet sajnálom, a megalázás sem csökkenti szerelmemet! Micsoda szemfényvesztő páros kelt ellenem, egy férfi és egy nő! Az egyik régóta nevet rajtam, a másik elment nekem bájitalt hozni! Én meg, nyomorult, nem is tudtam, hogy halálos ellenségeimtől kérek magam ellen varázsszert!

Azzal odadobta nekem Leukippé levelét. Mikor megláttam és felismertem, dermedten szegeztem a földre tekintetemet, mint akinek a bűnét olvassák a fejére. De Melité folytatta sirámain:

– Jaj nekem, szánni való, bajba jutott nőnek! A férjemet is elvesztettem miattad, te pedig soha többé nem lehetsz az enyém, pusztán a szememmel sem, hiszen azokon nem tudtál túljutni... Tudom, Thersandros gyűlöl és rád hivatkozva házasságtöréssel vádol – meddő házasságtörés, Aphroditét nélkülöző házasságtörés, melyből az én egyedüli hasznom a megőrzés! A többi nő a gyalázat fizetségül megkapja a vágy gyönyörűségét, én, balsorsú nő ellenben csak gyalázatot arattam, gyönyörűséget sehol...! Te hűtlen, te barbár, képes voltál egy szerelemtől égő nőt emésztődni hagyni? Ámbár magad is Erós szolgája vagy...? Nem féltél a haragjától? Nem méltányoltad a tűzét? Nem éreztél tiszteletet a titkai iránt...? Nem hatottak meg az én könnyes szemeim?

Ó te, kalózkodnál kíméletlenebb: könnyekre még a rabló is tekintettel van...! Semmi sem ösztönzött Aphroditére? Egyszer sem? Sem kérés, sem alkalom, sem kölcsönös ölelés? Hanem – ami a leginkább megalázó – simogattál, csókoltál, aztán úgy keltél föl mellőlem, mint egy másik nő! Miféle árnyékházasság volt ez...? Pedig nem valami vénasszonnyal feküdtél együtt, vagy aki elhárítja az öleléседet, hanem fiatal és szerelmes nővel, más azt mondaná, hogy még széppel is... Te eunuch, nővé korcsosult, szépség rossz szelleme, átkot mondok rád, a legigazságosabb átkot: így viselkedjék Erös veled szemben is...!

Ennyit mondott, és elkezdett sírni. (26) S mert én lehajtott fejjel hallgattam, kis szünet után megváltozott hangon folytatta:

– Amit mondtam, kedvesem, azt az indulat és a harag mondatta; ami most mondok majd, azt a szerelem mondja. Ha haragszom is, égek, ha megalázol is, szeretlek. Legalább most békülj meg, könyörülj rajtam. Már nem a napok sokaságát és a hosszú házasságot kérem, amiről én szerencsétlen veled kapcsolatban álmodoztam. Elég nekem egyetlen ölekezés is – aprócska gyógyszeret kérek egy súlyos betegségre. Oltsd egy kevésbé a tüzet... És ha meggondolatlanul valami sértőt mondtam neked, azt nézd el, kedvesem: a szerencsétlen szerelem egyben eszeveszett is. Tudom, ildomtalanság, de én nem szégyellem kibeszélni Erös titkait. Beavatott férfihez beszélek: tudod, mi a bajom. Más emberek számára láthatatlanok az isten nyilvánvalói, és senki nem tudná bizonyosságát adni fegyverének: csak a szerelmesek ismerik a hozzájuk hasonlók sebeit... Ez az egyetlen napom van még: számon kérem az ígéretedet. Emlékezz Isisre, tartsd tiszteletben az ott tett esküt. Ha hajlandó volnál együtt élni velem, ahogyan megesküdted, ezer Thersandrosszal sem törődnék. De mert rátaláltál Leukippére, s így más nővel házasságot nem köthetsz, ezt én készségesen elismerem neked. Tudom, legyőztek. Nem kívánok többet, mint amennyit megkaphatok. Hiszen minden olyan furcsa módon ellenemre alakult – még halottak is támadtak fel! Ó tenger, megmentetted mint hajóutast, hogy megmentve még keservesebben elveszejts, két halottat menesztve ellenem: mert nem volt elég az egy Leukippé – éljen, hogy Kleitophón ne szomorkodjék –, most még itt van nekünk ez az erőszakos Thersandros is... Ütlegelt téged, szemem láttára, és én szerencsétlen nem tudtam segíteni – erre az arcra zuhogtak az ütései, ó istenek, de hát vak volt Thersandros, vélem én... Egy szóval kérek, uram Kleitophón (mert a lelkemen úr vagy), add nekem magadat ma először és utoljára: ez a kurta idő számomra napok sokasága. Így Leukippét sem veszejtheted el, így még látszólag sem halhat meg. Ne becsüld le a szerelmemet, általa ér a legnagyobb boldogság. Ez adta vissza neked Leukippét, mert ha beléd nem szeretek, ha ide nem hozlak, Leukippéd halott volna számodra...

A sorsnak is vannak ajándékai, Kleitophón. Valaki egyszer kincsre bukkant, és még a lelet helye iránt is tiszteletet tanúsított, oltárt emelt, áldozatot mutatott be, megkoszorúzta a földet; te pedig, bár nálam a szerelem kincstárát találta, jótéteményeimet semmibe veszed? Vedd úgy, hogy Erós mondja általam: „Tegy meg nekem egy szívességet, Kleitophón, nekem, a beavatódnak: ne menj el innen Melitét beavatatlanul hagyva – az ő tüze is az enyém...” És most hallgasd meg, hogyan határoztam felőled. Rövidesen megszabadulsz bilincseidtől, még ha Thersandrosnak nem tetszik is. Lakásra a tejtestvéremnél találsz majd, ahány napra csak akarod. Leukippé pedig, számíts rá, holnap reggelre szintén itt lesz. Azt mondta, a birtokon fog éjszakázni a füvek miatt, hogy azokat holdvilágnál szedhesse. Mert ezzel tett neveltségessé: én tőle, mint thessaliai nőtől, varázsszert kértem – ellened! De hát mit is tehettem volna még annyi kudarc után, mint hogy füveket és varázsszereket kutassak? A szerelemben csalódottak számára ez a menedék... Thersandros pedig – hogy efelől is nyugodt légy – elrohant valamelyik barátjához, elhagyta a házat dühében. Nekem azonban úgy tetszik, valamelyik isten üzte el őt innen, hogy legyen lehetőségem most, az utolsó pillanatban, megkapni téged. Add hát át magad nekem.

(27) És az eszmefuttatás után (mert Erós beszédre is tanít) megoldotta a bilincseimet, kezemet pedig végigcsókolta és a szememhez, aztán a szívéhez vonva így szólt:

– Érzed, hogyan ugrál és dobog, szaporán lüktetve, tele aggodalommal és reménnyel, de majd – úgy legyen! – a gyönyörtől is? Alighanem könnyörög hozzád dobogásával!

Amikor feloldozott és sírva átölelt, nagyon emberi gondolataim támadtak: egyrészt mert valóban féltem Eróstól, és nem akartam célpontjává válni az isten haragjának, aztán meg, hogy visszakaptam Leukippét, hogy mostantól fogva elválok majd Melitétől, s hogy nem beteljesülő házasság többé, ami történik, hanem mondhatni egy beteg lélek gyógyítása. Így tehát elfogadtam az ölelést, s mikor összefonódott velem, összefonódásunk ellen nem tiltakoztam. Megtörtént mindaz, amit Erós akart, sem fekhelyre nem volt szükségünk, sem más aphroditéi kellékekre. Mert maga-képezte mester Erós és magából merítő bölcs, aki titkai számára minden helyet alkalmassá tesz. Márpedig a mesterkéletlen Aphrodité sokkal édesebb, mint a körülményesen előkészített: maga-szülte gyönyörűsége van.

VI. KÖNYV

(1) Minekutána meggyógyítottam Melitét, mondom neki:

– Most aztán teremts nekem lehetőséget a biztonságos menekülésre és a többire, ahogyan Leukippével kapcsolatban ígérted.

– Ne aggódj – válaszolta –, ami az ő részét illeti, máris vedd úgy, hogy veled van. Te most öltözz az én ruhámba, és takard el arcodat a leplével. A kapuig vezető úton Melanthó kísér majd, ott pedig, a kapuban, egy fiatalember vár rád, neki feladata az, hogy innen elvigyen téged abba a házba, ahol Kleiniast és Satyrost találod, s ahová Leukippé is érkezni fog.

E szavakkal saját hasonmásává formált, és megcsókolva ezt mondta:

– Sokkal formásabb lettél ebben a ruhában – ilyennek láttam egy festményen Achilleust...¹²¹ Hát akkor, kedvesem, minden jót, ezt a ruhát őrizd meg emlékül, nekem meg hagyd itt a tiédet, hogy amikor felveszem, mintegy te omolj köribém.

Aztán ad még nekem száz aranyat és beszólítja Melanthót – egyike volt bizalmas szolgálólányainak és őrt állt az ajtó előtt. Mikor bejött, Melité elmondja neki, mi a dolga velem, és meghagyja, térjen megint vissza, miután a kapuhoz kiértünk.

(2) Én tehát ily módon lopakodok ki onnan. A szoba őre az úrnőjének gondolva félreállt, mikor Melanthó biccentett neki; és a ház üres helyiségein keresztül eljutok egy – nem az utcára nyíló – ajtóhoz, ahol átvész engem az, akit Melité ide rendelt. Felszabadított rabszolga volt, együtt utazott velünk a hajón, de különben is kedveltem.

Mikor Melanthó visszatért, azon éri az őrt, hogy bezárta a szoba ajtaját, ráparancsolt hát, nyissa ki megint. Az kinyitotta, Melanthó pedig belépve tájékoztatja Melitét kijutásomról, aztán hívja az őrt. Az döbbszent csendben állt ott, olyan valószínűtlen volt az elébe táruló látvány, mint a közmondásos „szarvas a leány helyett”,¹²² Melité így szól hozzá:

– Nem benned nem bíztam, hogy majd nem engedted elmenni Kleitophónt, s azért volt szükségem erre a megtévesztésre, hanem hogy ez legyen Thersandros előtt a mentséged, ha cinkossággal vádolnának. Itt van neked ajándékba tíz

¹²¹ Achilleust ugyanis anyja, Thetis, aki fia sorsát előre látta, lányruhába öltöztetve rejtette el Lykomédésnél, Skyros királyánál, hogy ne kelljen részt vennie a trójai háborúban; a ravasz Odysseus azonban leleplezte a csalást.

¹²² A regényíró a trójai háború előtörténetének arra a közismert epizódjára céloz, amikor Agamemnón, a sereg indulását elősegítendő, saját leányát, Iphigeneiát akarja föláldozni, akit azonban Artemis istennő egy szarvassal cserél ki.

arany – ajándék Kleitophóntól, ha maradsz, ha pedig jobbnak tartod menekülni, útiköltség.

Mire Pasión (mert ez volt az őr neve) ezt válaszolta:

– Ahogyan te gondolod, úrnőm, az nekem is nagyon megfelel.

Melité úgy látta jónak, hogy egy időre menjen el, s ha majd rendbe tette ügyeit a férjével, és annak dühöngése szélcsendig csillapul, akkor térjen vissza. S az őr így cselekedett.

(3) Ellenem viszont az én szokásos balszerencsém megint új bonyodalmakat talált ki és mozgósított: rám szabadítja Thersandrost: éppen szembe jött velem. Barátja ugyanis, akihez elment, az ő szándékával ellentétben rábeszélte, hogy ne hagyja el a házastársi ágyat, így hát vacsora után elindult hazafelé. Artemis ünnepe volt, mindenütt nyüzsgöttek a kapatos helybeliek, úgyhogy az agora teljes területén egész éjjel tömegesen voltak emberek. És én azt képzeltem, egyedül ez jelenthet veszélyt számomra; nem is sejtettem, hogy más, komiszabb van ellenem készülöben! Sósthenés ugyanis, aki Leukippét megvásárolta, s akit Melité döntése a birtok intézői tisztjéből elmozdított, ura megérkezéséről tudomást szerezve nem hagyta el a birtokot – bosszút akart állni Melitén. Először is sietve beárul engem Thersandrosnak – mert ő volt a rágalmozó –, aztán beszámol neki Leukippéről is, igen meggyőzően adva elő hazugságait, s mert a maga számára nem sikerült őt megszereznie, bujálkodásra csábítja az urát, hogy azt Melitétől eltávolítsa:

– Vásároltam egy leányt, uram, szép, de valami hihetetlenül szép teremtés – hidd el, amilyennek hallod, olyanak fogod látni is... Neked őriztem őt, mert hallottam, életben vagy, és el is hittem, hiszen ezt kívántam. Nyilvánosság elé azonban nem tártam a dolgot, hogy előbb tetten érhesd az úrnőt, s ne tehessen nevetségessé egy semmirekellő és idegen házasságtörő. Mármost őt az úrnő tegnap elvette tőlem és menesztetni akarja innen, de a sors úgy akarta, hogy ragyogó szépsége neked jusson. Most a birtokon van, az úrnő, mit tudom én milyen okból, oda küldte. Mielőtt visszatérne, ha akarod, bezárva őrzöm majd, hogy neked lehessen szolgálatodra.

(4) Thersandros megdicsérte és utasította, hogy tegye ezt. Sósthenés tehát nagy sebbel-lobbal a birtokra megy, szemrevételezi a kalyibát, melyben Leukippé éjszakázni szándékozott, aztán magához hív két munkást, meghagyva nekik, férközzenek ravaszul a Leukippét kísérő szolgálólányok bizalmába, és valami megbeszélnivaló ürügyén hívják el és tartásuk őket mennél távolabb. Más két szolgát viszont maga mellett tart, s mikor észreveszi, hogy Leukippé egyedül van, beront, száját elszorítva fölragadja őt és elindul, az eltávolított lányoktól ellentétes irányban, egy eldugott kis kunyhóba viszi, ott letéve pedig így szól hozzá:

– Űgy jövök hozzád, hogy egész halom jót hozok – csak aztán, ha jó sorba kerülsz, el ne feledkezz rólam... Mert ettől a rablástól ne féj, ne gondold, hogy ártalmadra esett meg: ez fogja az én gazdám szeretődül megszerezni.

A sors kiszámíthatatlanságán elszörnyedt Leukippé csak hallgatott; Sósthenés viszont Thersandroshoz megy és beszámol a történekekről. Thersandros éppen hazamenőben volt. És amikor Sósthenés jelentette neki a Leukippével kapcsolatos fejleményeket, újra dicshimnusz zengve a szépségeről, a beszámoló hatására eltelt a szépség – a természetől szép – valamiféle káprázatával, s mert az ünnep egész éjszaka tartott, a birtok meg csak alig négy stadionra volt, parancsot adott, vigyék – Leukippéhez vágyott menni. (5) Eközben én, Melité ruhájába öltözve, vigyázatlanságból egyenest beléjük botlok. Sósthenés ismert fel először:

– No lám – kiáltotta –, itt a házasságtörő, mint bakcháns jön velünk szembe, rajta a feleségedről szerzett zsákmány!¹²³

Vezetőm némileg előttem haladt, és mindent előre látva elmenekült onnan, félelmében arra sem szakítva időt, hogy figyelmeztessen. Azok pedig, ahogy meglátnak, körbefognak engem, Thersandros kiabál, mire seregestől özönlöttek oda az éjszakai ünneplők. Thersandros most még nagyobb hévvel adta elő sérelmeit, kígyót-békát kiabált rám, hogy házasságtörő, hogy tolvaj – aztán elhurcol a börtönig és átad, a házasságtörés vádját hozva fel ellenem. Engem mindebből semmi sem bántott, sem a megalázó bilincs, sem a gyalázkodó szavak, biztosra vettem, érveléssel bizonyítani tudom majd, hogy nem vagyok házasságtörő, hanem házasságot kötöttem, mégpedig nyilvánosan. Aggódtam azonban Leukippé miatt, végtére ténylegesen még nem kaptam őt vissza – a lelkem született jósai a rossznak, a megjósolt jó viszont igencsak ritkán boldogít. Egyszóval semmi megnyugtatóra nem tudtam gondolni Leukippével kapcsolatban, minden gyanús volt és félelemmel teli. Így voltam tehát én, lelkiállapotomat tekintve zaklatottan. (6) Thersandros pedig, miután börtönbe vetett, meg sem áll, megy Leukippéhez. Mikor a kis kunyhóhoz értek, ott találják őt a földön heverve: az járt a fejében, amit Sósthenés mondott, arca szomorúságot, s egyszersmind félelmet árult el. Mert szerintem nem helyesen mondják, hogy a lélek teljességgel láthatatlan: mint tükörben, világosan megmutakozik az arcon, ha boldog, a szem az öröm képét sugározza, ha baj érte, gyűrött lesz az arc, mintegy láttatva a balszerencsét... Mikor Leukippé meghallotta, hogy nyílik az ajtó – volt bent mécses – egy pillanatra fölnézett

¹²³ Sósthenés gondolkodásában Kleitophón és Melité kapcsolata afféle párviadal; célzása arra vonatkozik, hogy párviadal esetén – már Homérosból tudni lehet – a legyőzött és megölt fél holmija jogosult zsákmányként a győztest illette.

rájuk, aztán megint lesütötte a szemét. Thersandros, bár szépségét csak futólag, tűnékeny villanásként pillantotta meg (mert a szépség leginkább a szemekben honol), figyelmét máris rá összpontosítja, s ott áll, a látványtól lenyűgözötten, arra várva, mikor tekint fel rá megint. Minthogy azonban Leukippé a föld felé hajtotta fejét, így szólt hozzá:

– Miért horgasztod le a fejedet, asszony? Miért árad a szépség szemeidből a földre? Inkább az én szemembe áradjon!

(7) Ennek hallatára Leukippé szemét elborították a könnyek, de még könnyeinek is megvolt a maguk sajátos szépsége. A könny ugyanis felserkenti és áthatóbbá teszi a szemet, s ha a szem formátlan vagy közönséges, csak hozzátesz a formátlanságához, ha viszont tetszetős és fekete színű részét lágyan koszorúzza a fehér, valahányszor könny nedvesíti, mint „viselős forrásnak keble”,¹²⁴ olyanná alakul. Ha a könnyek sós cseppjei elborítják a szemgolyót, az egyik része fénylővé válik, a feketéje pedig bíbor színt kap, amaz ibolyához, emez nárciszhoz lesz hasonlatos, a szem belsejébe szorult könnyek pedig nevetnek. Ilyenek voltak Leukippé könnyei is, bánatán a szépséget tették úrrá, ha lecsöppenve meg tudtak volna szilárdulni, új borostyánja volna a földnek...¹²⁵ Thersandros nézte és bámulta a szépségét, szomorúsága mélyen meghatotta, szeme könnyekkel lett viselős. A könny természeténél fogva a leginkább alkalmas szánalmat kelteni a szemlélőben, kivált a női könnyek, és minél bőségebbek, annál bővöletesebbek. Ha pedig a síró nő még szép is, szemlélője pedig szerelmes belé, az ő szeme sem marad nyugton, a könny látványa utánzásra készíti. A szépség ugyanis a szépek szemében honol, onnan kiáramolva a szemlélők szemén állapotodik meg, és mintegy a könnyek forrását is magával vonja. A szerelmes, mindkettőt befogadva, a szépséget a lelkébe ragadja, a könnyet viszont a szemében tartogatja; hogy lássák is, arra vágyik, s habár volna lehetősége, letörölni nem hajlandó, hanem amíg lehet, elfojtja a könnyet, nehogy az alkalmas pillanatnál korábban buggyanjon ki – ő még szeme pislogását is visszafogja, el ne akarjon csöppenni előbb, semmint a szeretett lény láthatná, mert ezt tekinti szerelme bizonyítékának.

Ilyesmi zajlott le Thersandrosban is: mutatta, hogy sír, s bár érthető módon volt benne valamelyes emberi szánalom, megjátszotta Leukippének, hogy azért sírt, mert ő is sír. Sósthenészhez hajolva pedig ezt mondta:

¹²⁴ Ismeretlen tragédiáról (ld. Kannicht – Snell, frg. 12a) származó idézet, az eredetiben is merész kép: $\pi\eta\gamma\eta\varsigma \square\gamma\kappa\acute{\upsilon}\mu\omicron\nu\iota \mu\alpha\zeta\phi$.

¹²⁵ Az eredeti borostyánkő a mitológiai hagyomány szerint a napisten leányai, a Héliasok földre hullott könnyeiből alakult ki, mikor azok fivérük, Phaethón vesztét siratták.

– Egyelőre viseld gondját – látod, mekkora bánatban van. Így hát én, bár nagyon nem szívesen, csendben odébbállok innen, hogy ne zavarjam. Ha hangulata kedvezőbbre változik, majd akkor beszélgetek vele... Te pedig, asszony, légy nyugodt: hamarosan meggyógyítom ezeket a könnyeket!

És kimenet megint odafordult Sósthenészhez:

– Aztán rólam a helyzetnek megfelelően beszélj, reggel pedig, ha sikerrel jártál, gyere hozzám – mondta, és ezek után távozott.

(8) Mialatt ezek történtek, úgy esett, hogy Melité, közvetlenül a velem való együttlét után, a birtokra menesztett egy fiatalembert Leukippéhez, s sürgesse őt visszatérni, többé már nincs szüksége gyógyszerre. Csakhogy ez a birtokra érkezve csupán a szolgálólányokat leli ott, akik éppen Leukippét keresik, rendkívül feldúltan. De mert sehol sem találták, tüstént futva ment jelenteni az újságot. Melité pedig, mikor hírül vette rólam, hogy börtönbe vetettek, aztán Leukippéről, hogy nyoma sincsen, fellelként borult rá a szomorúság. Hogy mi történt valójában, nem tudta kideríteni, de Sósthenést gyanította mögötte. Mivel pedig Leukippét Thersandros segítségével, nyíltan akarta kerestetni, fondorlatos védőbeszédet eszelt ki, melyben az álságossal a valóság keveredett.

(9) Thersandros ugyanis hazaérkezett, s megint elkezdett kiabálni:

– A házasságtörőt te loptad ki innen, a bilincseit kioldoztad, és kimentetted a házból – ez a te műved...! De akkor miért nem szegődtél melléje? Miért maradsz itthon...? Hát nem mész el a szerelmedhez, hogy lásd őt, jó szoros bilincsekbe verten...?

– Miféle házasságtörő? – vágott vissza Melité. – Mi van veled...? Ha hajlandó vagy, a dühöngést abbahagyva, végighallgatni, könnyen megtudhatod az igazságot... Csak egyet kérek tőled: légy pártatlan bírám, tisztítsd meg füledet a rágalomtól, vedd ki szívedből a haragot, s a józan gondolkodást tedd megvesztegethetetlen bírónak... Halld tehát. Ez a fiatalember sem házasságtörő nem volt, sem pedig a férjem. Phoinikiai születésű, a tyrosiak egyikénél sem alább való. Az ő hajóútja sem volt szerencsés, mert egész árukészlete a tengeré lett. Balszerencséjét hallva megszántam, és rád emlékezve szállást ajánlottam fel neki. „Meglehet – mondtam – Thersandros is így bolyong, meglehet – mondtam – őt is megszánja egy asszony. Ha pedig valóban a tengerbe veszett, ahogyan a hír mondja, hadd legyek úgy részvéttel minden hajótörés iránt, mintha a férjemé volna.” És hány más hajótöröttet vettem gondjaimba! A tengernek hány áldozatát temettem el, ha a partra vetve hajótörésből származó roncsra akadtam, „meglehet, mondván, Thersandros is ezen a hajón utazott...” Egyike a tengerből menekülteknek, a legutolsó, ez a tyrosi volt; irántad voltam figyelmes, mikor résztvevően bántam vele. Hajón utazott, mint te, kedvesem,

részvétem a te balsorsod hasonmásának szólt... S hogy ide hogyan kerültünk együtt? Az igazat mondom. Történetesen a feleségét gyászolta, pedig valójában nem halt meg. Ezt valaki tudtára adja, s hogy itt van nálunk, valamelyik intézőnknél – Sósthenést nevezte meg. És így is volt, hazaérkezve a nőt megtaláltuk... Hát ezért kísért el engem. Sósthenés kéznél van. A nő a birtokon található. És most vizsgál meg elbeszélésem minden pontját. Ha valamiben hazudtam, céda nő vagyok.

(10) Ezt adta elő, megjátszva, hogy Leukippé eltűnéséről mit sem tud. A hírt máskorra tartogatta: ha majd Thersandros hozzákezd az igazság feltárásához, és Leukippé reggelig nem kerül elő, akkor elébe hivatja a szolgálólányokat, akikkel a birtokra ment, hadd mondják el azok – hiszen ez volt a valóság –, hogy a leány nyomtalanul eltűnt. Így majd rá hárul, hogy nyíltan keresesse, egyúttal arra kényszerítve Thersandrost is. S a meggyőző színészi alakítás után még hozzátette:

– Higgy nekem, férjem, együttélésünk ideje alatt, kedvesem, semmi félrelépéssel nem vádolhattál – ilyesmire most se gyanakodj. A Hír elterjedt, a fiatalember iránti részvétem hatására, de a többség nem tudta, mi kapcsolatunk oka. Téged is a Hír mondott halottnak. A Hír és a Rágalom pedig rokonok a rosszban: leánya a Hír a Rágalomnak. Csakhogy a Rágalom törnél élesebb, a tűznél pusztítóbb, a sziréneknél meggyőzőbb, a Hír ellenben víznél folyékonyabb, leheletnél illanóbb, szárnyaknál sebesebb. Valahányszor tehát a Rágalom nyilazza a szót, az lövedék módjára röppen ki és távollétében is megsebzí az, aki a célpontja volt. Aki csak hallja, hamar elhiszi, a benne lévő indulat lángba borul, és a megsebzett ellen kezd tombolni. A nyíllövésből született Hír viszont eleinte bőven árad, elborítja az útjába kerülők fülét, de többnyire szétfolyik, s mielőtt a szó lehelete omlik rá, onnan kiröppen, a nyelv szárnyán a magasba emelkedve... Ez a kettő az én ellenségem, ezek foglalták el a te lelkedet is, elzárva szavaim elől füled kapuit.

(11) Ezt elmondva megragadta Thersandros kezét és meg akarta csókolni. Thersandros békülékenyebb lett, hízelegtek neki Melité meggyőző érvei, s minthogy Sósthenés vele egybehangzóan számolt be Leukippéről, ez gyanakvásának részben élet vette. De azért nem hitt neki teljesen: ha egyszer a féltékenység betör a lélekbe, nehezen távozik onnan. Márpedig őt nyugtalanította, hogy Leukippét a feleségemnek hallotta emlegetni – ennél fogva még inkább meggyűlölt. Akkor azonban csak annyit mondott, hogy megvizsgálja majd, amit elmondott, és ment lefeküdni – egyedül; Melité lelkét viszont az bolygatta fel, hogy nekem tett ígérete teljesítetlen maradt... Sósthenés, miután egy darabon elkísérte Thersandrost, tücsköt-bogarat ígérve neki Leukippével

kapcsolatban, megint visszatért a leányhoz, és boldog mosolyt erőltetve az arcára így szólt hozzá:

– Sikertől nekünk, Lakaina! Thersandros szerelmes beléd, rajong érted, úgyhogy talán feleségévé is megtesz majd. Ez a siker az én érdemem. Én ugyanis sok csodadolgot meséltem neki a szépségedről, és megtöltöttem a lelkét látomásokkal... Miért sírsz? Kelj föl, mutass be jó szerencsédért áldozatot Aphroditének – de rólam se feledkezz meg!

(12) Mire Leukippé:

– Téged érjen olyan jószerecse, mint amelyet most nekem hozol!

Sósthénész, nem értve el az iróniát, abban a hitben, hogy Leukippé komolyan beszél, jóindulatúan folytatta:

– Most pedig szeretném elmondani neked, milyen ember is Thersandros, hogy örömed fokozódjék. Nos, Melité férje, azé, akit a birtokon láttál, származásra minden iónok közül az első, gazdagsága származásánál is kiemelkedőbb, derekassága pedig gazdagságát is fölülmúlja; a korát pedig – láttad, milyen: fiatal és jóvágású, nő számára valóságos vágyálom!

Erre Leukippé már el nem viselhette Sósthénész fecsegését és közbevágott:

– Rusnya állat te, meddig mocskolod még a fületem...? Nekem és Thersandrosnak ugyan mi közünk egymáshoz? Legyen jóvágású Melitének, és gazdag a városnak, legyen derék és nagylelkű azokhoz, akik a segítségét kérik! Engem egyáltalában nem érdekel, vajon Kodrosnál¹²⁶ nemesebb, Kroisosnál¹²⁷ gazdagabb-e... Miért sorolod nekem halomszám a nem ide illő dicsőítéseket? Akkor magasztald Thersandrost jó emberként, ha idegen asszonyokat nem aláz meg!

(13) – Tréfálsz? – kérdezte elkomolyodva Sósthénész.

– Hogy-hogy tréfálok...? – vágott vissza Leukippé. – Hagyj engem, ember, megbarátkozni a sorsommal és az isteni erővel, mely hatalmában tart. Ismerős a helyzet: voltam kalózkod foglya.

– Úgy látom – mondta erre Sósthénész – te bolond vagy, gyógyíthatatlan bolond. A te szemedben mindez csak kalózlét? A gazdagság, a házasság, a jó mód? Hogy olyan férfit kapsz a sorstól, akit nagyon szeretnek az istenek is, hiszen a halál kapujának kellős közepéből hozták ki...?

Aztán elmesélte a hajótörést, Thersandros menekülését isteni közbelépésnek láttatta, és a történetbe még Arión mesebeli delfinjét is beleszötte. S mert elbeszélésére Leukippé nem válaszolt, így folytatta:

¹²⁶ Athéni király, aki ellenséges támadás hírére feláldozta magát, mert a jóslat úgy szólt, hogy a két fél közül az lesz a győztes, amelyiknek a királya meghal.

¹²⁷ Lydia királya (Kr. e. 595–547), a gazdagság egyik ókori mintaképe, a magyar „krózus”.

– Gondolj a magad javára, és semmi effélét Thersandrosnak ne mondj, ne hogy felbőszítsd ezt a derék embert. Mert ha megharagítják, elviselhetetlen... A derekasság ugyanis, ha hálára talál, csak tovább növekszik, de a sérelem haragra ingerli. Aki emberszeretetben túlzó, annak a jelleme bosszúállásban is ugyanilyen.

Így álltak a dolgok Leukippével.

(14) Kleinias és Satyros, mikor megtudták, hogy börtönbe zártak (Melité megüzente nekik), még az éjszaka folyamán egyenest az épülethez siettek. Ott akartak maradni velem, de a börtönőr nem adott rá engedélyt, hanem felszólította őket, hogy mihamarább távozzanak onnan. Ő tehát mindkettőjüket akaratak ellenére elűzte, én viszont meghagytam nekik, hogy amennyiben Leukippé megérkezik, reggel tájt feltétlenül jöjjenek be hozzám, s beszámoltam Melité ígéreteiről is – lelkem a remény és a félelem kettős serpenyőjében lebegett, és félt a reménykedés, reménykedett a félelem.

(15) Mikor kinappalodott, Sósthenés sietve Thersandroshoz ment, Satyrosék pedig hozzám. Sósthenés láttán Thersandros azt tudakolta, hogyan áll a leány az iránta való bizalom dolgában. Sósthenés a valóságot nem vallotta be, de igen meggyőzően köntörfalazott:

– Egyelőre vonakodó – mondta. – De úgy vélem, vonakodása nem egyszerűen vonakodás, szerintem inkább arra gyanakszik, hogy csak egyszer kell neked, aztán otthagyd – tart a megaláztatástól!

– Ami ezt illeti – mondta Thersandros –, legyen nyugodt. Az én érzelmeim olyanok iránta, hogy mondhatni halhatatlanok... Egy dologtól azonban félek – sürgősen meg akarom tudni a leányról, vajon csakugyan felesége lett-e annak a fiatalembernek, ahogyan Melité mesélte nekem.

Ilyen beszélgetés közben érkeztek Leukippé kis kunyhójához. Mikor az ajtó közelébe jutottak, Leukippét hallják feldúltan töprengeni. Erre csendben megálltak az ajtó mögött.

(16) – Jaj nekem, Kleitophón – (ezt többször is ismételte Leukippé) – nem tudod, hová lettem és hol vagyok bezárva, de én sem, mi van most veled – kölcsönös tájékozatlanság a mi közös balszerencsénk... Csak nem lepett meg téged Thersandros a házban? Csak nem ért téged is valami megaláztatás...? Sokszor akartam tudakozódni Sósthenéstől, de nem tudtam, hogyan kérdezzek utánad. Ha mint férjemet említlek, félttem, valami bajt zúdíthatok rád, ellened ingerelhetem Thersandrost. Ha mint valami idegent, az is gyanút kelt – mert mi gondja van egy nőnek olyanokra, akik nem tartoznak hozzá...? Hányszor erőltettem magam, de sehogy sem sikerült beszédre bírni a nyelvemet, csak azt hajtogattam: „Férjem, Kleitophón, egyedül Leukippé férje, te hűséges és

állhatatos, akit együtt aludva sem tett magáévá más nő, még ha én, szívtelen, azt hittem is, és annyi idő után a birtokon megpillantva nem csókoltalak meg...” Ha most megjön Thersandros és tudni szeretné, mit mondjak neki? Talán fedjem fel a dráma szereposztását és mondjam el az igazat, hogy „ne gondolj engem rabszolgának, Thersandros, a byzantioniak hadvezérének a leánya vagyok, egy előkelő tyrosi felesége; nem vagyok thessaliai, és nem Lakaina a nevem – ez a kalózok otrombasága: még a nevemet is elrabolták –, férjem Kleitophón, hazám Byzantion, apám Sóstratos, anyám Pantheia...? De hát nem hinnéd el, Thersandros, ha mondanám; s ha Kleitophónnal kapcsolatban hitelt adnál is nekem, féltő, hogy rosszul időzített őszinteségem a számomra legkedvesebbet vesztesévé el... Rajta hát, öltsem föl a drámától rám szabott szerepet, rajta, vegyem magamra megint a Lakaina-ruhát...

(17) Ennek hallatára Thersandros, kissé távolabb húzódva, így szól Sósthénészhez:

– Hallottad? Hihetetlen mondatok, csordultig tele szerelemmel...! Hogyan beszélt... Hogyan panaszkodott... Mert magát vádolta...! A házasságtörő minden téren megelőz – kalóz ő, azt hiszem, s egyben varázsló is: Melité szereti, Leukippé szereti... Zeusra, Kleitophónnak kellett volna születnem!

– Mégsem szabad visszariadnod a próbálkozástól, uram – mondta neki Sósthénész –, be kell menned a leányhoz. Még ha most szereti is azt az átkozott házasságtörőt, de hát idáig egyedül őt ismerte, mással nem találkozott, a lelkét is rajta legelteti; csak egyszer kerül azonos helyzetbe – és jó küllem tekintetében sokkal különb vagy nála –, teljességgel meg fog róla feledkezni. A régi szerelmet homályba borítja az új; a nő legjobban a jelenlévőt szereti, a távollévőre csak addig emlékszik, míg újat nem talál; de ha másikat szerzett, az előzőt kitörli a lelkéből.

Szavait hallgatva Thersandros felbátorodott: a szerelem sikerét remélni buzdító szó könnyen hitre talál, mert a vágyakozás, ha abban kap szövetséget, amit elérni szeretne, reményt kelt. (18) Mindamellett várt egy keveset, mielőtt Leukippé befejezte magányos elmélkedését, ne az legyen a látszat, mintha valamit is hallott volna az általa elmondottakból, s úgy megy be, olyan arkifejezést erőltetve magára, hogy – szerinte – minél barátságosabbnak lássék. Mikor aztán megpillantotta Leukippét, lángba borult a lelke, mert aznap még szebbnek találta. Egész éjszaka ápolta a tüzet, ameddig csak távol volt a leánytól, s most az egyszeriben fellobogott, a lángokhoz a tápanyagot a látvány szolgáltatta. Thersandros kis híján odarohant és ráborult a leányra, de erőt vett magán, leült melléje, hogy majd beszélgetnek, aztán hol ebbe kapott bele, hol abba, csak fűzte egymáshoz a szavakat, összefüggés nélkül. Mert

ilyenek a szerelmesek, valahányszor a szerelmükkel terveznek beszélgetést: nem rendelik szavaik felügyelőjévé a gondolkodást, mert a lelkük érintkezik szerelmükkel, a nyelvük tehát a gondolkodás gyeplője nélkül ejti a szavakat... Beszélgetés közben Thersandros Leukippé nyakára helyezte kezét és átölelte, hogy megcsókolja. Leukippé azonban, előre látva a kéz útját, lehajolt és fejét az ölébe rejtette. Thersandros, továbbra is átölelve őt, igyekezett az arcát erőszakosan fölfelé feszíteni, de ugyanúgy rejtette-takarta az arcát Leukippé is a csókjai elől. Így birkózott a kezével jó ideig, akkor úrrá lesz Thersandroson a szerelmi vágy, balját le, az arca alá veti, jobbjaival a hajába kap: az egyik visszafelé húzta, az áll alá lőkött másik fölfelé lökte Leukippé fejét. Mikor aztán véget vetett az erőszaknak – mert sikerrel járt? mert nem járt sikerrel? vagy mert belefáradt? –, Leukippé ezt mondja neki:

– Sem szabad, sem nemes emberhez nem méltó a viselkedésed. Te is Sósthénést utánoztad – méltó a szolga a gazdájára! Hagyd abba. Ne tovább. Ne remélj célt érni, csak ha Kleitophónná változol!

(19) Ezt hallva Thersandros nem tudta, mitévő legyen: szerelmes volt és haragos is. Márpedig az indulat és a szerelem két fáklya, ugyanis az indulatnak szintén van, csak másféle tüze, természete gyökeresen eltérő ugyan, hatása azonban hasonló. Ez a tűz gyűlölni készlet, amaz szerelemre kényszerít. Ráadásul a tűz forrása tözsomszédja a másíknak: az egyík a májban székel, a másík a szívet öleli körül. Ha tehát mindkettő úrrá lesz az emberen, serpenyőt a lélek ad alájuk, az mérícskéli mindegyíkük tüzét. És mindkettő a lebillenésért verseng. Győzni többnyire a szerelem szokott, valahányszor vágyainak kedvez a szerencse. Ha viszont a szerelmest szerelme elutasítja, az szövetségeseül szólítja az indulatot, az indulat pedig, szomszéd lévén, engedelmeskedik, mindketten egyesítik tüzüket, s mihelyt egyszer az indulat a szerelmet magánál fogja és mint saját lakhelyéről kénytelenül távozót hatalmába keríti, zabolátlan természetű lévén, már nem baráti szövetségese a vágynak, hanem szolgának tekinti és bilíncsbe verve uralkodik fölötte, akkor sem engedve őt szerelmével megbékélni, ha hajlandó volna rá. Az pedig, az indulattól átítatódva erejét veszti, s hiába akarna saját birodalmába térni, többé már nincs szabadsága rá: gyűlölni kényszerül szerelmét. Ha aztán az indulat megelégesi a tombolást, és lehetőségeivel visszaélve túlrad önmagán, belecsömörlik és elfárad, fáradtan pedig elengedi magát – ilyenkor kezd a szerelem védekezni, felfegyverzi a vágyat, s győzelmet is arat a már szendergő indulat fölött. Már látja a sok sértést, amit kedvese ellen józan esztét veszttve elkövetett, lelkifurdalása van, elnézést kér szerelmétől, találkára hívja, bejelentve, hogy indulatosságát gyönyörűséggel enyhíti majd. És ha megkapja, amit akart, szívélyes lesz, ha visszautasítás

éri, megint az indulathoz folyamodik, az meg álmából fölébredve teszi, amit régtől fogva – mert a visszautasított szerelemnek indulat a szövetségese... (20) Thersandros tehát, bár eleinte abban reménykedett, hogy szerelme célt ér, s szívben-lélekben rabja volt Leukippének, most, reményeiben csalatkozva, indulatának lazított gyeplőt, arcul ütötte a leányt és ezt mondta neki:

– Nyomorult rabszolga te, és valójában szereleméhes is – mert minden szavadat hallottam. Nem tetszik, hogy beszélek veled, saját uradat viszont nagy boldogságnak tartod megcsókolni...?! Alakoskodsz, pimaszul megjátszod magad...? Szerintem bordélyháztöltelék vagy, hiszen szerelmesed is egy házasságtörő...! Nos, miután nem vagy hajlandó kitapasztalni, milyen vagyok szerelmesnek, tapasztald ki, milyen vagyok gazdaként!

Mire Leukippé:

– Ha úgy tetszik, légy zsarnokom, én elfogadom zsarnokságodat – de erőszakkal ne próbálkozzál! – És Sósthenésre pillantva hozzátette: – Tanúsítsd – mondta neki –, hogyan viselem a gyötrelmeket – te sokkal törvénytelenebbül bántál velem.

A megszegyenített és mondhatni leleplezett Sósthenés erre így válaszolt:

– Ezt a nőt, uram, ostorral kell ütlegelni, és ezernyi büntetésnek alávetni, hadd tanulja meg nem lenézni az urát!

(21) – Fogadjál csak szót Sósthenésnek – mondta Leukippé –, mert jót tanácsol, tégy előkészületet a büntetésekre. Hozzanak kereket¹²⁸ – itt a kezem, fessítsék szét! Hozzanak ostorokat is – itt a hátam, üssék! Hozzanak tüzet – itt a testem, égessék! Hozzanak kardot is – itt a nyakam, sújtsanak le rá...! Különös versengést fogtok látni: a sok büntetéssel egyetlen nő veszi fel a küzdelmet, és valamennyin győzedelmeskedik... Hát te nevezed házasságtörőnek Kleitophont? Te vagy házasságtörő! Nem félsz Artemistől, mondd csak, a te Artemisedtől, hanem egy szűzzel erőszakoskodsz itt, a szűz istennő városában...?¹²⁹ Úrnőm, hol az íjad...?¹³⁰

– Szűz? – kérdezte gunyorosan Thersandros. – Nevetséges lódítás: szűz volnál, miután seregnyi kalózzal éjszakáztál együtt? Hát eunuchokká váltak a te kalózkodóid? Csupa bölcselkedő alkotta a kalózkodóidat? Senkinek közülük nem volt szeme?!

¹²⁸ A halálra ítéltet rendszerint szétárt karral-lábbal, fekvő helyzetben a földön fekvő gerendákhoz kötözték vagy bilincselték, azután végtagjait egy nagy kerékkel összetörték, mellét bezúzták, végül pedig az összezúzott testet a kerék küllőihez kötözték, s azt (olykor vaspengéket rászerezve) egy földbeásott gerenda tetejére erősítették.

¹²⁹ Ephesosban volt ugyanis egész Hellas legjelentősebb Artemis-temploma.

¹³⁰ Artemis az ábrázolásokon többnyire íjjal látható.

(22) Leukippé azonban így válaszolt:

– Igenis szűz, még Sósthenés után is – mert érdeklődj csak Sósthenésnél, ő vérbeli kalóz volt hozzám... Azok nálatok méltányosabbak, azoknak egyike sem bánt velem ennyire megalázóan. Ha ti így viselkedtek, ti vagytok az igazi kalózok. De hát nem szégyenkeztek olyasmit csinálni, amire még a kalózok sem vetemedtek...? Nem veszitek észre, hogy éppen szégyentelenségetek csak még több dicséretet szerez nekem? Azt mondja majd valaki, még ha most elvakultságodban megölsz is: „Szűz maradt Leukippé a marhapásztorok után, szűz Chaireas után, szűz Sosthenés után.” De ez még nem sok. Lesz nagyobb dicséret: „Szűz Thersandros után is, aki a kalózoknál is elvetemültebb: ha meggyalázni nem tudja, meg is öli...” Fegyverkezz tehát, alkalmazd ellenem máris az ostorokat, a kereket, a tüzet, a vasat, legyen szövetségesed és tanácsadód Sósthenés... Ruhátlanul, egy szál magam, nő létemre csak egyetlen fegyverem van: szabad voltom, melyet sem veréssel megtörni, sem karddal lekaszabolni, sem tűzzel hamuvá égetni nem lehet. Azt soha nem fogom odaadni – elégetnéd? nem találsz olyan forró tüzet, ami elégethetné...!

VII. KÖNYV

(1) Ezek a szavak teljesen összezilálták Thersandrost, bosszankodott, haragudott, megoldást keresett: haragudott, mert visszautasították, bosszankodott, mert nem ért el sikert, megoldást keresett, mert szerelmes volt. Így hát, teljes lelki megosztottságban lévén, el is ment onnan, Leukippéhez szót sem szólva. Látszólag haraggal rohant el, adott azonban lelkének egy kis időt, hogy a hármass viharban¹³¹ döntést hozzon, tanácskozott Sósthenésszel is, ezután pedig elmegy a börtönparancsnokhoz és arra kéri, végezzen velem méreggel. A parancsnok nem egyezett bele, mert félt a várostól, különben is, egy másik, az őt megelőző parancsok éppen azért halt meg, mert ilyesfajta mérgezés elkövetésén kapták. Thersandros tehát újabb kéréssel áll elő: vessen be valakit abba a zárkába, ahol én voltam megbilincselve, mintha az is egyike volna a foglyoknak; ürügyül azt hozta fel, hogy az illető segítségével az én ügyeimről szeretne tájékozódni. A parancsnok beleegyezett és fogadta ezt az embert. Neki kellett, a Thersandrostól kapott felvilágosítások alapján, nagy ravaszul Leukippére terelni a szót, hogy megölték, s a gyilkosságot Melité hajtotta végre. A körmönfont terv Thersandros agyában született, hogy – ha belenyugszom abba, hogy szerelmem már nem él – még ha a felmentenek is a perben, ne kezdjek többé kutatni utána. És azért hárult a gyilkosság Melitére, hogy – Leukippét halottnak véelve – ne Melitét vegyem feleségül, mint aki szerelmes belém, mert akkor itt maradok a városban, állandó nyugtalanságot keltek benne, és nem engedem őt félelem nélkül birtokolni Leukippét; ellenkezőleg, gyűlöljem Melitét annak rendje és módja szerint, mint szerelmesem gyilkosát, a várost pedig véglegesen hagyjam el.

(2) Amikor az az ember mellém került, elkezdődött a színjáték – nagyot sóhajtván álnokul így szólalt meg:

– Miféle életet élhetünk még? És mitől őrizkedjünk, hogy az életünk ne kerüljön veszélybe? Mert az igaz jellem ehhez nem elég! A ránk zúduló balszerencsés fordulatok eláztatnak bennünket... Megjósolhattam volna, ki az útítársam és mit művelt...!

Mindezt és sok más hasonló magában mondta el, de csak kiindulópontot keresett a velem folytatandó beszélgetéshez, vagyis hogy tudakoljam meg, mi bántja. Engem azonban a magam gondolatai foglalkoztattak, az ő sirámai

¹³¹ Az eredetiben τρικυμία, pontos fordítása „háromszoros hullám”, de mert a „τρι” összetételekben „nagyon sok”-at jelent, többnyire „hatalmas hullám”, „hatalmas hullámváz”; a regényíró azonban az átvitt mellett a szó pontos értelmére is céloz, vagyis Thersandros lelkét nyugtalanító három tényezőre, bosszankodására, haragjára és megoldást keresésére.

kevessé. Egy másik fogoly azonban (lévén a pórul járt ember buzgó hallgatója mások bajának, neki ugyanis az általa elszenvedett keservekre gyógyszer az, ha más szenvedéseinek részese lehet) megkérdezte tőle:

– Mi történt veled? Milyen sorscsapás ért? Nyilvánvaló: ártatlan létedre rosszindulatú erőkre botlottál! Bizonyíték rá az én esetem is!

Azzal előadta a maga ügyét, ami miatt fogoly lett. Én az ő történetére sem figyeltem. (3) Mikor aztán befejezte, kérte a másiktól, beszélje el viszonzásul a maga balszerencsáját:

– Elmondhatnád te is a magad dolgát!

És az hozzákezdett.

– Tegnap kimenőben voltam a városból, utam Smyrnába vitt. Mikor már négy stadionnyit haladtam előre, egy vidéki fiatalember csatlakozott hozzám, köszönt, és kis ideig együtt lépegettünk. Akkor megkérdezte: „Merre visz az utad?” „Smyrnába” – válaszoltam. „Ugyanaz az utam – mondta ő –, járunk jó szerencsével!” Ettől fogva együtt mentünk, s ahogyan természetes, út közben beszélgettünk is. Mikor egy fogadóhoz értünk, együtt kezdtünk el reggelizni. Ezalatt mellénk ült négy ismeretlen. Tettették ugyan, hogy ők is reggeliznének, de sűrűn pislogtak felénk és jeleket adtak egymásnak. Én gyanítottam, hogy ezek az emberek ellenünk terveznek valamit, de képtelen voltam fölfogni, mi az értelme jeleiknek. Útitársam viszont hamarosan krétafehér lett, lassabban nyelte a falatokat, és már a remegés is rázni kezdte. Ahogy ezt ők meglátták, felugrottak, közrefogtak és szíjakkal nyomban megkötöztek bennünket, egyikük arcul is vágta útitársamat. Az meg az ütésre, mintha ezernyi büntetést szenvedett volna, beszélni kezd, bár senki sem kérdezte: „Én öltem meg a leányt, száz aranyat kaptam érte Melitéből, Thersandros feleségétől – mert ő bérelt fel a gyilkosságra. Hát itt van, a száz aranyat elhoztam nektek, úgyhogy ne szánjatok halálra, ne irigyljétek saját hasznodatokat!”

Én, mikor Thersandros és Melité nevét meghallottam, bár mindez ideig nem figyeltem oda, mintha szúnyog csípett volna, ennél a résznél felriadok, és feléje fordulva megkérdezem tőle:

– Miféle Melité?

Mire ő:

– Melité a helybeli asszonyok elseje. Ez beleszeretett valami fiatalemberbe – tyrosinak mondják, úgy hiszem. Annak történetesen volt egy szerelme, akit Melité házában mint eladott rabszolganőt talált meg. Melité, féltékenységtől égve, ezt a nőt csellel elfogatja és átadja annak, akit az imént balsorsomra útitársamnak neveztem, a megölésére adva parancsot. Vagyis ő az istentelen cselekedet végrehajtója, engem meg, szerencsétlent, bár sosem láttam, sosem

tettem vagy terveztem vele közösen semmit, vele együtt megkötözve vezettek el, mint cinkostársát. S ami még súlyosabb, alig hogy a fogadóból útra keltünk, a száz aranyat elveszik tőle és futni hagyják, engem viszont a főtisztviselő elé vezetnek.

(4) Miután meghallgattam az engem sújtó csapás elbeszélését, nem sóhajtoztam, nem sírtam, sem hangom, sem könnyem nem volt, de egész testemet köröskörül tüstént remegés fogta el, a szívem majd megszakadt, kis híján az eszméletemet is elvesztettem. Amint némileg kijózanodtam a történet okozta kábulatból, megkérdeztem tőle:

– És hogyan ölte meg a leányt a bérgyilkos? Mit csinált a testével?

Az azonban csak egyszer eresztette rám a szúnyogot, s mert megtévesztésemre elvégezte a feladatát, ami miatt ott volt, most hallgatott, szava sem volt. Újabb faggatásomra ezt válaszolta:

– Azt hiszed, magam is részt vettem a gyilkosságban...? Én csak annyit halottam a gyilkostól, hogy megölte a leányt. Hogy hol és hogyan, nem mondta.

Most már kibuggyantak a könnyeim, és szememre – hagytam – kiült a fájdalom. Mert ahogyan a testet ért sebeken nem mindjárt keletkezik var, vagyis a sujtás nem fakaszt azonnal virágot, nemsokára azonban felbukkan, egy disznó fogától sebzett ember is hiába keresi azon nyomban a sebet, az még megbújik és el van rejtve, időbe telvén, míg a sujtás a vágást eszközlí, de aztán egyszerre valami fehér rajzolat jelenik meg, a vér előhírnöke, kis idő múlva pedig jön a vér és bőven árad – ugyanígy, ha a fájdalom nyílvesszője, melyet a szó íja röppentett, megsebzí a lelket, már ott van ugyan a vágás, de a gyors lövedék még nem nyitotta meg a sebet, a könnyeket pedig messze űzte a szemekről – mert ami sebnek a vér, az léleknek a könny. Mikor azonban a fájdalom foga rág egy kicsit a szíven, fölszakad a lélek sebe, megnyílik a szemekben a könnyek kapuja, és kevéssel kapunyitás után kibuggyan a könny... Ugyanígy nálam is: a hallottak először nyílvesszőkként zúdultak lelkemre és elhallgattattak, a könnyek forrását pedig bereteselték – csak utóbb kezdtek el áradni, mikor lelkem már törődhetett a csapással... (5) Akkor így beszéltem:

– Melyik gonosz hatalom átlátott engem ilyen kurta örömmel? Melyik mutatta meg nekem Leukippét a balsors újabb fordulatához? Még szemeimet sem lakatta jól, pedig gyönyörűségem egyedül azokban volt, még a látásával sem töltekezhettem el – álom lett számomra a valódi gyönyör... Jaj nekem, Leukippé, hányszor haltál meg nekem? Hát nem szűnhet meg a gyászom? Örökké gyászoljalak, mert egymást követik a halálaid...? De a sors mindaddig csak játszott velem, a mostani már nem a sors játéka többé... Hogyan haltál meg, Leukippé? Annál a két látszat-halálnál volt csekélyke vigaszom, az elsőnél azt

hihettem, nincs meg egész tested, a másodiknál azt, nincs meg a fejed, hogy eltemethessem – most viszont kettős halált haltál, lélekben is, testben is. Kétszer menekültél meg a kalóztól, de a gaz Melité meggyilkolt... És én, amilyen szegyetlen és becselen vagyok, sokszor csókoltam a gyilkosodat, szennyes öleléssel fonódtam össze vele, Aphrodité örömét nyújtottam neki – tehelyetted.

(6) Így panaszkodtam. Közben érkezik Kleinias, én mindent elbeszélék neki, s hogy elhatározott szándékom meghalni. Ő vigasztalt:

– Ki tudja, hátha most is él? Nem halt-e meg többször is? Nem támadt-e fel többször is...? Miért halnál meg elhamarkodottan? Arra lesz még időd, ha biztos tudomást szerzel a haláláról!

– Üres beszéd – mondtam. – Ennél biztosabb tudomást hogyan szerezhetnél róla...? És azt hiszem megtaláltam a halálomhoz vezető legtetszetősebb utat – ezen haladva az istenutált Melité biztosan nem fogja büntetlenül megúszni... Hallgasd meg, mi módon. Felkészültem, mint tudod, mit mondok majd védelmemre a házasságtörési perben, ha majd kisorsolják a bírói testületet. Most viszont éppen ellenkezőleg, úgy határoztam, hogy elismerem a házasságtörést, s hogy én és Melité, kölcsönösen egymást szeretve, közösen öltük meg Leukippét. Ily módon ő is megbűnhődik, és én is itt hagyhatom ezt az átkozott életet.

– Hallgass! – mondta erre Kleinias. – Képes volnál ilyen szegyenletes előzmények után meghalni? Hogy gyilkosnak tartanak? Ráadásul Leukippé gyilkosának?!

– Nem gyalázat az – válaszoltam –, ha megfizet a gaz!

Ez történt velünk. Azt az embert viszont, aki a gyilkosságról szóló hazug történetet előadta, kisvártatva feloldozza a börtönőr, mondván, hogy az eljáró parancsára viszi el, az ellene emelt váddal kapcsolatban kell vallomást tennie. Engem szóval tart Kleinias és Satyros, hátha rávehetnek, hogy a tárgyaláson semmit ne mondjak abból, amit kieszeltem – de nem jutottak semmire. Aznap azonban szállást béreltek és odaköltöztek, hogy ne legyenek tovább Melité tejtestvérénél. (7) Másnap a bíróság elé vezettek. Thersandros alaposan felkészült ellenem, egész csapat – nem kevesebb mint tíz – ügyvédje volt; és Melité ügyvédjei szintén gondosan felkészültek a védelemre. Miután beszédeiket elmondták, magam is szót kértem:

– Ezek – mondtam – valamennyien mellébeszélnek, mind Thersandros, mind Melité ügyvédjei. Én majd elmondom nektek a teljes igazságot. Szerettem egy nőt régebben, byzantioni születésű volt, a neve Leukippé. Halottnak vélve őt – kalózek ejtették foglyul Egyiptomban – összeakadok Melitével, és ettől fogva együtt élve, Ephesosba is kettesben érkezünk, Leukippét pedig itt találjuk, mint szolgátlányt Sósthénésnél, Thersandros birtokainak egy intézőjénél. Hogy

miképpen lehetett egy szabad nő Sósthenés rabszolgája, vagy hogy miféle kapcsolatban lehettek Sósthenésszel a kalózok, annak kivizsgálását rátok hagyom. Miután tehát Melité megtudta, hogy korábbi feleségemet találtam meg, attól tartva, hogy eszembe juthat hozzá pártolnom, a nő megölését fontolgatja. Egyetértettem vele – miért ne mondjam az igazat? – minekutána ígéretet tett, hogy összes javainak urává nyilvánít. Fölbérelek hát valakit a gyilkosságra – száz arany volt a gyilkosság bére. Ez az ember a tett elkövetése után elment, azóta nyoma sincs... Rajtam azonnal bosszút állt Erós: mióta tudom, hogy halott, bűnbánatot érzek és siratom – szerettem és most is szeretem... Azért is vallok magam ellen, hogy ti elküldjete engem a szerelmemhez. Élnem már elviselhetetlen. Gyilkos lettem, bár szeretem, akit megöltem!

(8) Minekutána ezt elmondtam, az ügy szokatlan fordulata mindenkit megdöbbenéssel töltött el, kiváltképpen Melitét. Thersandros ügyvédei diadalittasan kiáltottak fel, akik pedig Melitét védték, azt tudakolták tőle, mit jelentsenek elmondott szavaim. Melité részint feldúlt lelkiállapotára hivatkozott, részint tagadott, részint nagyon határozottan, de kevéssé világosan azt válaszolta, hogy tudott Leukippéről és mindarról, amit én mondtam, de a gyilkosságról nem – s mert többnyire velem egybehangzóan beszélt, ügyvédei bizalmatlanná váltak iránta, és tanácsalanok voltak, hogy védelmére milyen érveket hozzanak fel.

(9) Eközben Kleinias, bár a tárgyalóteremben nagy volt zűrzavar, fellépett a szónoki emelvényre.

– Engedjete szólnom valamit nekem is – kérte. – Egy ember életéről van szó!

S mikor az engedélyt megkapta, könnyes szemmel így beszélt:

– Ephesosi férfiak, ne ítéljete halálra megfontolatlanul olyan embert, aki halni vágyakozik – ez a balszerencsések természetes gyógyszere. Csak koholta maga ellen gaztettei vádját, szenvedhesse aztán minden sorsvert ember bosszúját...¹³² Hogy miben áll a balsorsa, röviden elmondom. Ahogy mondta, volt egy szerelmese. Ez nem hazugság, az sem, hogy kalózok ejtették fogságba. Amit Sósthenésről és a gyilkosságot megelőző eseményekről elbeszélt, az is mind csakugyan úgy zajlott le. De szerelmének egyszer csak nyoma veszett, nem tudom hogyan, sem azt, vajon megölte-e őt valaki, sem azt, vajon él-e, csak elrejtették. Azt az egyet viszont biztosan tudom, hogy Sósthenés epekedett utána, és ezernyi büntetéssel sanyargatta, amiért vágyai nem teljesültek, továbbá hogy barátságban van a kalózokkal. A vádlott tehát meggyilkoltnak hiszi az asszonyt, emiatt nem akar tovább élni, emiatt koholt gyilkosságot maga ellen...

¹³² Ez egyik ékes példája a regényíró szinte képtelenségig feszített (és ezúttal ragrímpárossal is hangsúlyozott) rétorikus ellentéteinek: a sorsüldözött szerinte azzal bosszulhatja meg – egyúttal persze „szenvedheti el” – a balsorsát, ha meghal, tehát annak nem lehet játékszere többé.

Hogy pedig halni vágyik, maga ismerte el, szintűgy, hogy asszonya miatt érzett fájdalma az ok. Mármost vegyétek fontolóra: ha egy ember valóban megöl valakit, vajon utána akar-e halni, vajon fájdalma miatt elviselhetetlen-e az élete. Létezik ilyen szeretőszívű gyilkos? Vagy létezik gyűlölet, ennyire szeretetből fakadó...? Ne –, az istenekre –, ne higgyétek el, és ne öljetek meg egy inkább szájalomra, semmint büntetésre érdemes embert...! Ha pedig maga szervezte meg – ahogyan mondja – a gyilkosságot, nevezze meg, kit bérelt fel, mutassa meg az áldozatot! S ha nincs meg sem a gyilkos, sem az áldozat – ugyan ki hallott valaha is ilyen gyilkosságról...?! „Beleszerettem Melitébe – mondja –, ezért öltem meg Leukippét.” De ugyan miért vádolja gyilkossággal Melitét, ha szerette, miért akar most Leukippének utána halni, akit megölt? Vagyis az ember gyűlölheti, akit szeret, és szeretheti, akit gyűlöl...? Vajon a vádakkal szembesítve sokkal inkább nem tagadnia kellett volna a gyilkosságot, hogy a szeretett Melitét mentse, és ne kelljen a megölt nő miatt okatlanul meghalnia...? S hogy miért vádolta Melitét gyilkossággal, mikor semmi ilyesmit nem követett el? Én ezt is elmondom nektek, csak – az istenekre! – ne gondoljátok, hogy ócsárolni akartam az asszonyt, azért szerkesztettem beszédemet: korántsem azért, hanem hogy elmondjam, miként történt mindez. Nos, Melité érzett bizonyos vonzódást a vádlott iránt, és a házasság is szóba került, mielőtt ez a tengeren veszett halott feltámadt volna; de a vádlott nem így érzett, hanem igen határozottan elutasította a házasságot, és mikor itt, ahogy elmondtam, halottnak hitt feleségét Sósthenésnél életben találta, még inkább eltávolodott Melitétől. Ő egyébként, mielőtt megtudta volna, hogy a Sósthenésnél élő leány a vádlott szerelme, megkönyörült rajta, leoldoztatta bilincseit, melyeket Sósthenés ráveretett, házába fogadta, és minden tekintetben a bajba került szabad embernek kijáró megbecsüléssel bánt vele. Mikor aztán megtudta az igazat,¹³³ birtokára küldte őt, hogy legyen segítségére valamiben – és mint mondják, ezután tűnt el nyomtalanul... Hogy pedig mindez nem hazugság, megerősíti majd Melité és a két szolgálólány, akiket vele küldött ki a birtokra... Egyedül ez az utóbbi esemény vezette a vádlottat arra a gyanúra, hogy Melité netán féltékenységből ölette meg Leukippét, a másik, gyanakvását megerősítő fordulat a börtönben történt, az bősztette őt önmaga és Melité ellen. Az egyik rab, a maga balsorsát fölpanaszolva elbeszélte, hogy út közben csatlakozott hozzá egy férfi, nem is sejtette, hogy éppen a gyilkos, pedig az hajtotta végre bérért egy asszony megölését, és neveket is mondott, Melité bérelte fel, Leukippé az áldozat... Hogy ez így történt-e, nem tudom, nektek viszont módotokban

¹³³ A regényíró itt önmagával kerül ellentmondásba: mikor Melité a birtokra küldi Leukippét, még nem tudja, hogy Kleitophón halottnak hitt választottját küldi, ld. V. 22.

áll majd megtudni. Ott van nektek a rab, ott vannak a szolgálólányok, ott van Sósthenés; ő el fogja mondani, honnan szerezte Leukippét szolgának, amazok meg, hogy miképpen veszett nyoma; a rab pedig vádaskodni fog a felbérelő ellen... Míg ezeket egyenként ki nem vizsgáljátok, nem volna sem erkölcsös, sem jogos elveszejteni egy szerencsétlen fiatalembert, eszeveszett szavainak hitelt adva. Mert a bánattól eszeveszett.

(10) Ezt mondta Kleinias. A többség meggyőzőnek találta beszédét, Thersandros ügyvédei és jelenlévő barátai azonban azt kiáltották, hogy ki kell végezni a gyilkost, aki az isteni gondviselés jóvoltából magát vádolta be. Melité kiszolgáltatta a szolgálólányokat és követelte, adja ki Thersandros is Sósthenést, mert meglehet, hogy ő Leukippé gyilkosa; a mellette felszólalók többnyire ugyanezt a javaslatot terjesztették elő. Thersandros megijedt, és egyik mellette álló hívét titkon a birtokára meneszti Sósthenéshez a paranccsal, hogy tűnjön el a lehető leggyorsabban, mielőtt az érte küldöttek odaérnének. Az lóra kap, sebes-vágtatva jut el hozzá, tájékoztatja a veszélyről, s hogy kínzásoknak fogják alávetni, ha ott érik. Sósthenés Leukippé kis kunyhójában tartózkodott, igyekezett elandalítani a leányt. Mikor az érkező kiáltva és igen izgatottan a nevéen szólította, kimegy, a körülmények hallatára félelem tölti el, úgy gondolja, máris jönnek érte a törvényszolgák – lóra kap hát, és sebes-vágtatva elindul Smyrna felé, a küldönc pedig visszatér Thersandroshoz. Igaz a mondás, úgy látszik, hogy a félelem csapás az emlékezetre: legalábbis a magáért aggódó Sósthenés rettegésében az égvilágon minden szokványos teendőről elfeledkezett – arról is, hogy bezárja Leukippé kis kunyhójának ajtaját. Leginkább a szolgafajzat szokott, valahányszor félnivalója van, nagyon gyáva lenni... (11) Ezenközben előállt Thersandros, miután Melité első javaslatával ennyi történt, és így kezdett beszélni:

– Eleget fecsegett ez az ember, bárki legyen is, dajkamese az egész. Én csodálom a határozatlanságotokat, hogy noha önleplezésen kaptátok a gyilkost (mert a leleplezésnél nagyobb súllyal esik latba, ha valaki magamagát leplezi le), nem utasítjátok a bakót, hanem itt ültök és egy szócsavarót hallgattok, aki meggyőzően játssza szerepét és meggyőzően zokog – gyanítom, ő is cinkos a gyilkosságban és magát félti –, úgyhogy nem tudom, miért volna még szükség kínzásokra¹³⁴ ilyen világosan bizonyított ügyben... Én azonban azt hiszem, elkövettek egy másik gyilkosságot is! Annak a Sósthenésnek ugyanis, akit tőlem követelnek, harmadik napja nyoma sincs, és nem esik messze olyasmire gyanakodni, hogy ez tervüknek része volt – a házasságtörésről mindenestre

¹³⁴ A rabszolgák vallatásánál ugyanis a görög igazságszolgáltatás a kínzást is nemcsak igénybe vette, hanem kötelezővé is tette.

ő számolt be nekem. Szerintem valószínűleg megölték, és tudván, hogy nem tudom majd emberemet előállítani, ravaszul éppen ezt javasolták vele kapcsolatban. De mondjuk ő is megjelenik és nem halt meg: ha itt van, mit lehetne megtudni tőle? Hogy vásárolt-e egy lányt? Nos hát igen, vásárolt. És hogy a lány aztán Melitéhez került? Helyette mondom: igen. És Sósthénést, ha ezt elmondta, elbocsájtják innen. Mostantól kezdve Melitéhez és Kleitophónhoz van szavam: mit tettetek a tőlem elvett szolgálólánnyal? Mert az én szolgálóm volt, ha Sósthénés vásárolta! S ha élne és nem ölitek meg, mindenképpen nekem szolgálna!

Az utóbbi megjegyzést Thersandros fölöttébb körmönfontan, avégett vetette közbe, hogy Leukippét, ha később életben találnák, szolgáljaként vihesse haza. Aztán így folytatta:

– Kleitophón bevallotta a gyilkosságot, tehát bűnös, Melité viszont tagadja. Vele kapcsolatban perdöntő a szolgálólányok megkínzása. Ha ugyanis feltárják, hogy tőle vették át Leukippét, aztán nem kísérték megint vissza – mi történt? Egyáltalán: miért küldte ki? És kihez...? Hát nem nyilvánvaló a dolog? Rábírtak valakiket, hogy megöljék! A szolgálólányok ezeket, magától értetődik, nem ismerték, hogy a tett végrehajtásának ne legyen túlságosan sok tanúja, s ne járasson nagyobb kockázattal. Ők ott hagyták Leukippét, ahol a banditák lesben lapultak, s így lehetővé vált, hogy ne legyenek a tett szemtanúi... A szófacsaró fecsegésében valami rab is szerepelt, hogy az tett említést a gyilkosságról. De ugyan kicsoda ez a rab, aki a főtisztviselőnek semmit sem mondott, neki egyedül viszont a gyilkosság rejtett részleteit is elbeszélte, hacsak nem tettestársát nem ismerte föl benne...? Hagyjátok abba, ne tőrjétek tovább az üres locsogást, és ne alacsonyítsátok ezt az oly igen súlyos ügyet játékká! Gondoljátok, hogy isteni készítés nélkül maga ellen vall?

(12) Beszéde után Thersandros esküt tett, hogy nem tudja, mi történt Sósthénésszel, a bíróság elnöke pedig meghozta a döntést – mint a királyi házból származó férfi, ő ítélkezett a gyilkossági perekben, s a törvénynek megfelelően bírótársai a korosabbak közül kerültek ki, őket kapta szakértőként a vizsgálathoz – ő tehát, ülnöktársaival együtt alaposan megfontolva, úgy döntött, hogy én halált érdemlek, mert a törvény a gyilkosságot bevalló esetében halálbüntetést szab ki, Melitéről a szolgálólányok kihallgatása alapján egy másik per döntsön, Thersandros írásos formában rögzítse az esküt, miszerint csakugyan nem tudta, mi történt Sósthénésszel, engem meg, mint már elítéltet, vessenek kínvallatás alá, volt-e Melitének tudomása a gyilkosságról. Nyomban megkötöztek, meztelenre vetkőztettek, már hurkok emeltek a magasba, egyesek a korbácsokat hozták, mások a tüzet és a kereket, miközben Kleinias sóhajtozott és az isteneket

hívta tanúul – s akkor közeledni látjuk Artemis papját, fején babérágakból font koszorúval. Ez jelzi, hogy közeledik az istennőhöz menesztett ünnepi küldöttség, s valahányszor erre sor kerül, minden büntetést fel kell függeszteni, annyi napon keresztül, amennyi alatt a küldöttek áldozataikat befejezik. Így tehát akkor kötelékeimből feloldoztak. Az ünnepi küldöttséget pedig Sóstratos vezette, Leukippé apja. A byzantioniak ugyanis, minthogy Artemis megjelent nekik a thrákokkal folytatott háborúban, győzelmük után úgy gondolták, illő áldozatot küldeni az istennőnek, szövetséget megillető győzelmi ajándékul. De Sóstratosnak személyesen is megjelent álmában az istennő, s az éjszakai látomás jelezte, hogy Ephesosban meg fogja találni leányát és fivére fiát.

(13) Ugyanez idő tájt Leukippé, látván, hogy kis kunyhójának ajtaja nyitva, s hogy Sósthenés nincs ott, körülnézett, nincs-e az ajtó előtt. S mert nem volt sehol, bátorság költözött belé és a szokásos remény: az emlék, hogy sokszor reménytelen helyzetből is megmenekült, pillanatnyi helyzetének veszélyeivel szemben is reményt nyújtottak arra, hogy szerencsét próbálhat. És mert a birtokhoz közel volt Artemis temploma, futva odamegy és annak oltárához húzódik.¹³⁵ Régen ebbe a szentélybe nőknek tilos volt belépni, csak férfiaknak és szűzeknek volt megengedve. Ha egy nő bement, halállal lakolt érte, kivéve azt a női szolgát, aki gazdáját vádolta. Az ilyen az istennőhöz folyamodhatott segítségért, az ő és gazdája ügyében aztán a tisztviselők ítélték. Ha a gazda történetesen semmi jogtalanságot nem követett el, megint megkapta a szolgálóját, esküvel fogadva, hogy nem fogja szökését megtorolni. Ha viszont úgy ítélték, hogy a szolgáló mond igazat, akkor ott maradt, mint az istennő szolgálója... Sóstratos éppen csatlakozott a paphoz és vonult a törvényszék felé, mintegy beszüntetni az ítélezést, mikor Leukippé a templomhoz ért – kis híja volt, hogy össze nem találkozott apjával.

(14) Amint megszabadultam a kínzásoktól, a törvényszék is feloszlott, körülöttem tömeg és láрма, egyesek szántak, mások az isteneket dicsőítették, megint mások faggattak. Ott állt meg Sóstratos is; néz engem és felismer. Hogy is ne, elbeszélésem elején említettem, volt ő annak idején Tyrosban a Héraklés-ünnepek idején,¹³⁶ és hosszú időt töltött Tyrosban jóval a menekülésünk előtt, úgyhogy gyorsan összerakta magának a külsőmet, és az álomlátás miatt eleve számított is arra, hogy majd megtalál minket. Odalépett hát hozzám:

¹³⁵ A regényíró már a következő mondatban megmagyarázza, miért fut a templomba Leukippé; hozzátehetjük, hogy elvileg minden görög templom vagy oltár sértetlenséget biztosított az oda menekülők számára.

¹³⁶ A regényíró téved; beszél ugyan a tyrosi Héraklés-ünnepekről és az oda érkező byzantioni küldöttségről, de abban Sóstratos nem vesz részt ld. II. 13–14.

– Ez Kleitophón – de hol van Leukippé?

Én akkor, felismerve őt, lehorgasztottam a fejem. Az ott lévőök elbeszélétek neki mindazt, amivel magamat vádoltam, mire ő felnyögve és fejét verve nekem esett, egyenest az arcomnak, és kis híján a szememet vájta ki. Meg sem próbáltam őt gátolni benne, odatartottam dühének az arcom. Kleinias azonban odalépett hozzá, megpróbálta őt visszafogni, és kérlelve így szólt hozzá:

– Ember, mit cselekszel? Miért dühöngsz ok nélkül egy emberre, aki náladnál jobban szereti Leukippét? Hiszen a halált is vállalta elszenvedni, mert azt hitte, hogy meghalt!

És sok mást is mondott lecsillapítására. Sóstratos azonban zokogott, Artemist szólítva:– Hát ezért vezettél ide, úrnőm? Ez volna álombeli jelenésed jóslata...? És én hitelt adtam a tőled küldött álomnak, arra számítottam, hogy nálad találok majd a leányomat. Szép ajándékot adtál nekem: a gyilkosát találtam meg nálad!

Kleinias ujjongó örömmel hallotta, hogy Artemis álmot küldött rá, s így szólt:

– Bátorság, atyám, Artemis nem hazudik: Leukippé él! Higgy a jóslatomnak...! Nem látod, hogyan ragadta el Kleitophónt is most, pedig már lógott a teste, a kínzások elől?

(15) Közben a templomszolgák egyike érkezik lélekszakadva, sebes futással a paphoz, és mindenki füle hallatára jelenti neki:

– Valami idegen lány menekült Artemishez!

Ennek hallatára engem izgalom fog el, szemem kipattan – kezdek feléledni; Kleinias pedig így szólt Sóstratoshoz:

– Atyám, a jóslatom beigazolódt! – És máris a hírhozóhoz fordult:

– Nem szép?

– Artemis kivételével – válaszolta az – sosem láttam ilyen szépet!

Erre én felugrok és azt kiáltom:

– Akkor Leukippéről beszélsz!

– De még mennyire! – mondta ő. – Ez a neve, maga említette, szülőhelye Byzantion, apja meg Sóstratos.

Kleinias diadalittasan verte össze a tenyerét, Sóstratoszt földre döntötte az öröm, én meg amúgy megkötözve felpattanok, és mintha színpadi gép taszítana, iramodom a templom felé; őreim üldözőbe vettek, gondolván, hogy szökni próbálok, még a szembejövőöknek is kiabáltak, hogy fogjanak el. De akkor a lábamnak szárnyai voltak, megszállottként futottam, csak nagy nehezen fogtak le néhányan. Mindjárt ott voltak őreim is, elkezdtek ütlegetni, de én már bátran védekeztem; így hurcoltak a börtön felé. (16) Közben odaért Kleinias és Sóstratos. Kleinias rájuk kiáltott:

– Hová viszitek ezt az embert? Nem gyilkos, ami miatt elítélték!

Sóstratos részben ugyanezt mondta el nekik, s hogy ő az állítólag meggyilkolt leány apja. Az ott lévők, miután a történet egészét megismerték, magasztalták Artemist, engem pedig körülfogtak és nem engedtek visszavezetni a börtönbe. Az örök erősködtek, hogy nem jogosultak elengedni egy halálra ítélt embert, míg nem a pap Sóstratos kérésére felelősséget vállalt, hogy magánál tart és kiad a köznek, ha szükséges. Erre kötelékeimből feloldoznak, s én rohanást igyekszem a templom felé. Sóstratos a nyomomban, nem tudom, vajon az enyémhez hasonló örömmel... De nincs olyan gyors lábú ember, akit a szárnyaló hír meg nem előz. Akkor is előttünk találta meg Leukippét, el is beszélve mindent Sóstratosról is, rólam is. Minket megpillantva tehát kiszaladt a templomból és átölelte az apját, szemét azonban rajtam tartotta. Én csak álltam, Sóstratos iránti tiszteletből tartóztattam magam – bár mindegyre Leukippé arcát néztem –, hogy odarohanjak hozzá. Így egymást csak szemünkkel köszöntöttük.

VIII. KÖNYV

(1) Éppen le akartunk ülni és megbeszélni teendőinket, mikor rohanvást érzek a templomhoz Thersandros, néhány tanút hozva magával, s nagy hangon ezt kiáltja a papnak:

– Előttük, mint tanúk előtt jelentem ki, hogy törvénytelenesen menekítesz bilincseitől és a haláltól olyan embert, akit a törvények alapján halálra ítélték. Nálad van továbbá a szolgálányom, egy feslett életű, férfifaló nő – őt nekem kell őrizned!

A „szolgá”-tól és a „feslett életű nő”-tól lélekben mélyen fölháborodva nem túrtam a sértő szavakat, hanem közbevágtam:

– Te vagy ízig-veéig szolgál, nőfaló és feslett életű...! Ő igenis szabad, szűz és méltó az istennőhöz!

– Még becsméreلس? – kiáltotta ennek hallatára Thersandros. – Börtöntöltelék és elítélt létedre...?

És teljes erőből arcul üt és másodjára is rám sújt; orromból csak úgy patakzott a vér, mert az ütésbe egész indulatát beléadta. Mikor azonban vigyázatlanul harmadszor ütött meg, keze véletlenül a szájamhoz, a fogaimra csapódott, úgyhogy az ujjai megsérültek; csak lassan, fájdalmasan felnyögve húzta vissza a kezét – fogaim megtorolták az orromon esett gyalázatot, sebet ejtenek ütésre használt ujjain: amit elkövetett, a keze bánta... Ő tehát az ütés miatt nagyon nem szívesen és nyögve visszahúzta a kezét, s utána békében maradt, én ellenben, ámbár látam, úgy tettem, mintha nem tudnám, mi a baja, és zsarnoki dölyfétől ihletett panaszszónoklatom teleharsogta a templomot:

(2) – Hová futhatunk még az erőszak elől? Hová menekülünk? Melyik istenhez Artemis után? Az ő szentélyében ütlegetnek bennünket! A sérthetetlenség honában vernek agyba-főbe...! Ez egyedül pusztaságban esik meg, ahol nincs tanú és nincs ember. Te pedig éppen az istenek szeme láttára zsarnokoskodsz! A szentélyek jóállása menedéket nyújt még a gonosztevőknek is, engem pedig, bár bűnt nem követtem el, csak oltalomért folyamodom Artemishez, közvetlenül az oltár mellett bántalmaznak, s mindezt, jaj nekem, az istennő szeme láttára! Az ütések – Artemist érik...! És ez az eszeveszettség nem csupán ütlegetésig megy el: az ember sebeket kaphat az arcán is, mint háborúban, vagy ütközet folyamán, a padlót emberi vér mocskolja. Hát van, aki ilyesmivel áldozik az istennőnek?! Nem barbár szokás ez, a taurosiaké, a skytha Artemisé? Vér egyedül a náluk lévő szentélyt öntözi!¹³⁷ Te Skythiát csináltál Ióniából, Ephesosban taurosi módra vér

¹³⁷ A tauroszok a mai Krím félszigeten laktak, és az oda vetődő idegeneket feláldozták az ókori görögöktől Artemisszel azonosított istennőjüknek. Ezen a vidéken játszódik Euripidész *Iphigeneia a tauroszok közt* című tragédiája. A Fekete-tenger északi partvidékét lakták a regényírótól említett – és a görögöktől ugyancsak barbárnak tekintett – skythák is.

folyik...! Ragadj kardot is ellenem – ámbár miért volna szükség vasra? A kard dolgát elintézi a kéz. Ez a te gyilkos és vértől mocskos jobbod megteszi, amit a pallos szokott!

(3) Dörgő szavaimra seregestül tódultak oda a templomban lévők. Ezek szidalmazták Thersandrost, maga a pap is, hogy nem szégyell ilyesmit művelni nyilvánosan, és ráadásul templomban. Én erre fölbátorodtam:

– Ilyen gyalázat ér, férfiak, bár szabad ember vagyok és nem jelentéktelen város szülötte. Ez az ember az életemre tört, Artemis mentett meg, bizonyosságát adva, hogy vádaskodása merő hazugság. És most ki kell mennem és arcomat megmosnom – odakint. Itt ezt meg nem tenném, nehogy a szent vizet megáláztatásom vére mocskolja!

Erre Thersandrost karon ragadva kihurcolták a templomból, de menet közben még odaszólt nekem:

– Az ítéletedet már meghozták, hamarosan ügyis elveszed büntetésedet; ezen az álszűzön pedig majd a pánsíp fog bosszút állni!

(4) Mikor végre távozott, kimentem és tisztára mostam az arcomat. Ebédidő volt, a pap szíves előzékenységgel fogadott bennünket. Én annak tudatában, mennyit vétettem ellene, Sóstratossal nyíltan szembenézni nem voltam képes, Sóstratos pedig, látva szemeim megtörtségét – éppen miatta változtak ilyenekké –, ugyancsak restellt rám nézni, Leukippé meg többnyire a földet nézte – merő egy szégyenkezés volt az egész lakoma. Az ivászat előrehaladtával azonban, mikor Dionysos lassanként lazítja a szégyent (a szabadság atyja ő), elsőnek a pap szólal meg, Sóstratoshoz fordulva:

– Miért nem mondd el, vendégem, miben áll a ti történetetek? Nekem úgy tetszik, vannak benne korántsem unalmas fordulatok – borhoz ilyenféle beszédek illenek leginkább.

Sóstratos örömet megragadta az alkalmat.

– Az én történetem egyszerű – mondta. – Nevem Sóstratos, szülővárosom Byzantion, ennek a fiúnak nagybátyja, a leánynak apja vagyok – a többit, vagyis a történetet mondd el te, Kleitophón fiam, szégyenkezés nélkül. Még ha hozott is számomra fájdalmat, elsősorban nem te vagy az oka, hanem a sors... Amellett a múlt események elbeszélése a nem kárvallottat inkább gyönyörködteti, semmint szomorítja.

(5) És én most részletesen előadom, hogyan és miért távoztunk Tyrosból, aztán az utazást, a hajótörést, Egyiptomot, a „pásztorok”-at, Leukippé elhurcolását, mesterséges hasát az oltárnál, Menalaos agyafúrt ötletét, a parancsnok szerelmét és Chaireas gyógyszerét, hogyan rabolták el a kalózok Leukippét és ejtettek sebet a combomon – a heget meg is mutattam. Mikor elértem

Melitéhez, a magam dolgain alakítva, a tartózkodásomat emeltem ki, de minden hazugság nélkül, hiszen sem Melité szerelme, sem az én tartózkodásom nem volt az: hányszor könyörgött, hányszor nem ért célt, mennyit ígért, mennyit siránkozott! Elbeszéltem a hajózást, az Ephesosba utazást, miképpen aludtunk ketten együtt, aztán – az ephesosi Artemisre! – asszony mellől mint asszony keltem fel. Csak egy dolgot hagytam el élményeim drámájából, ami ezután történt: a Melité iránt tanúsított megértést. Viszont beszámoltam a lakomáról, a magam ellen beterjesztett hamis vádról, s egészen a küldöttség érkezéséig fűztem a történetet.

– Ennyi az én történetem – mondtam végül. – Leukippée fordulatossabb: megvették, rabszolgáskodott, túrta a földet, feje ékétől megfosztották – csak kopasz fejét láthatod!

És apránként elmagyaráztam, hogyan történt. Közben, Sósthenésre és Thersandrosra rátérve, az ő ténykedésüket jobban kiemeltem, mint a magamét, apja füle hallatára szerelmesen udvarolva Leukippének: hogy minden gyötrelmet elviselt, a testi kínokat és a megaláztatást – egy kivételével, s hogy azt elkerülje, az összes fenytést kiállta.

– És olyan maradt, atyám, egészen a mai napig, ahogyan őt elküldte Byzantionból. De nem engem illet dicséret azért, hogy a menekülést választva sem tettem semmit olyat, aminek megszerzéséért elmenekültem, hanem őt, hogy csupa kalóz között is szűz maradt, s hogy legyőzte a főkalózt is – a szégyentelen, az erőszakos Thersandrosról beszélek. Társalogtunk, atyám, távollétünk folyamán, hajtott ugyan minket a vágy, és menekülésünk egy szerelmes férfi és egy szerelmes nő menekülése volt, de távollétünkben testvérek lettünk. Ha létezik férfi-szüesség, én mostanáig abban vagyok Leukippé iránt – neki már régóta Artemis temploma a vágya. Űrnők, Aphrodité, ne neheztelj ránk, mint akit semmibe vettek. Csak nem akartunk apa nélkül egybekelni. Az apa azonban itt van, jöjj te is, most már légy hozzánk kegyes!

Elbeszélésemet a pap szájátva, az elmondottak minden egyes részletétől elbűvölten hallgatta, Sóstratos pedig még meg is könnyezte, ha a történetben Leukippé jutott szerephez. Befejezésül aztán ezt mondtam:

– Hogy mi történt velünk, hallottátok. Tőled, pap, én csak egyet szeretnék megtudni: mi az, amit végül elmenet Thersandros Leukippét fenyegetve odavetett? Mi az általa említett pánsíp?

A pap erre így szólt:

– Jótól kérdezed. Én tudok a pánsípra vonatkozó dolgokról, s úgy illik, hogy ebben szolgálatára legyek a jelenlévőknek. Meg aztán viszonzom a te történetet is, ha elmondom... (6) Látod a templom mögött azt a ligetet? Van abban

egy barlang, melybe tilos belépni a nőknek, de nem tilos a tiszta szüzeknek. Ott, nem messze a barlang kapujától, el van helyezve egy pánsíp. Ha ez a hangszer használatos nálatok Byzantionban, tudjátok, miről beszélék; de ha valamelyiketek kevésbé járatos az ilyenfajta zenében, nos akkor elmondom, hogy milyen, s hozzá az egész Pan-történetet... A pánsíp tulajdonképpen sok síp, a sípok mindegyike nádszál, de valamennyi nád egy sípként szól. Sorban vannak egymás mellé szerkesztve, külön-külön, egyik a másik után, s a felső rész ugyanúgy egyenes vonalú, mint az alsó.¹³⁸ Ahány nádszál van, kicsit mindig kevésbé rövidek, az adott nádszál tehát mindig nagyobb az utána következőnél: a második helyen lévő ugyanannyival, amennyivel a másodiknál az utána következő harmadik, és ez a rend érvényesül tovább, a nádak egész kórusában, vagyis mindegyik azonos mérték szerint nő, mint az előző, s a legfelső nádszál hossza a két szélső középárányosa. Az elrendezés oka a hangsor szétszótása, mert ahogyan legmagasabb hangot a felső, úgy legmélyebbet a lenti első nádszál adja, és ekként a hangsor két szélső hangja oldalsó két nádnak jutott, ami pedig a két oldalsó közti fokozatos különbségeket illeti, a közbülső nádak mindegyike a szomszédjához képest kevésbé magas hangot ad, el egészen a mély hangú utolsóig... Athéna sípjában a hang belül keletkezik, Panéban az ajak érintésére szól. Emitt az ujjak vezénylik a hangokat, amott viszont a művész ajka utánozza az ujjakat; emitt a zenész a többi nyílást elzárva csak azt az egyet hagyja nyitva, melyen keresztül a lélegzet áramlik, amott pedig szabadon hagyva az összeset, csak ahhoz az egyhez illeszti rá az ajkát, amelyiket meg akar szólaltatni, és hol az egyikre, hol a másikra vált át, ahogy éppen a dallam szerkezetéhez illik – ajka valósággal táncol a nádakon... De a pánsíp kezdetben sem síp nem volt, sem nád, hanem gyönyörűséges, imádnivaló leány. Pan tehát üldözőbe vette, megfuttatta őt a szerelem. A menekülő leányt sűrű bozót fogadta magába, de a nyomában loholó Pan már kinyújtotta a kezét feléje, azt hitte, zsákmánya lett és a haját markolja – és csak nádleveleket tartott a kezében. A leány, ahogy mondják, a földbe bújt, helyette nádist növelt a föld. Erre Pan kivágja a nádat dühében, hogy talán elrejtették a szerelmét, de mert ezután sem sikerült megellelnie, s mert úgy vélte, a leány a nádszálakba oszlott szét, elsiratta kivágásukat. Meg volt győződve arról, hogy a szerelmét darabolta föl. Egybehordta hát a szétvagdalt nádszálakat, s akár a testrészeket, egy testté rakta össze, aztán a levágott nádszálakat kezében tartva úgy csókolgatta, mint a leány sebeit, szerelmes sóhajjal rájuk tapasztotta az ajkát, s fentről belelehelt a nádakba, egyúttal csókot is adva. S lehelete a nádszálak járatán átáramolva hangot adott, vagyis

¹³⁸ Innentől kezdve a pánsíp leírásának szövege többszörösen romlott, a fordítás Vilborg kommentárján alapul (127–130).

megszólalt a pánsíp... Ezt a pánsípót, ahogy mondják, Pan hozta ide, helyéül a barlangot határozva meg, és gyakorta jött el, szokása volt játszani a sípon. Valamivel később aztán a földdarabot Artemisnek ajándékozta, és a vele kötött egyességben kiköti, hogy oda egyetlen asszony sem szállhat le. Ha tehát fölmerül a gyanú, hogy egy leány nem szűz, azt a közösség elkíséri a barlang kapujáig, s a pánsíp mondja ki az ítéletet. Az illető nő a törvény megszabta ruhába öltözve egyedül megy be, másvalaki rázárja a barlang kapuját. Ha aztán valóban szűz, tisztán csengő és ihletett zene hangzik fel, vagy mert a hely töltötte el múzσαι lehelettel a pánsípót, vagy talán mert Pan maga játszik rajta. Kis idő múlva a barlangkapu magától kitárul, és megjelenik a leány, fején fenyőágakból font koszorúval. Ha ellenben szüzességét csak hazudta, hallgat a pánsíp, zene helyett jajgatás árad a barlangból: ilyenkor a közösség képviselői nyomban távoznak, és a leányt a barlangban hagyják. Harmadnapon a hely szűzi papnője megy be, ő a pánsípót a földön találja, a nőnek pedig nyoma sincs... Hát erre készüljetek, annak tudatában, mi az esélyetek. Mert ha Leukippé szűz – és én kívánom, hogy az legyen –, akkor menjetek oda nyugodtan, a pánsíp jóindulattal lesz irántatok, hazug ítéletet ugyanis sohasem hoz; de ha nem, magatok is tudjátok, hányszor lehetett kénytelen, oly sok rosszindulatnak kitéve, persze akaratlanul – (7) itt azonban Leukippé közbevágott, mielőtt a pap kiejtette volna – én legalábbis így képzelem – a soron következő szót:

– Ne mondd ki. Én kész vagyok a pánsíp barlangjába akár idézés nélkül is bezárkózni.

– Derék beszéd – mondta a pap. – Erkölcsi szigorodnak és jó szerencsédnek pedig veled együtt örülök.

Akkor már beesteledett, közülünk ki-ki elment lefeküdni, oda, ahová fekhelyét a pap elkészíttette. Kleinias nem étkezett velünk, hogy vendéglátónk szemében haszonlesőkké ne váljunk, hanem aznap is ugyanott, ahol az előző nap. Sóstratoson azonban láttam, titkon aggódik a pánsípról elmondottak miatt: hogy Leukippé szüzességével kapcsolatban talán előtte szégyenkezve nem az igazat mondtuk. Észre sem vehető biccentéssel jelt adok hát Leukippének, szüntesse meg apja ebbeli félelmét, ahogyan célravezetőnek látja, ő lévén a tudója, mi módon lehet a legjobban meggyőzni. Leukippé, ahogy észrevettem, ugyanarra gyanakodott, amire én, legalábbis gyorsan megértett, nyilván már biccentésem előtt törte a fejét, hogyan lehetne a leginkább illendő módon előhozakodnia a bizonyítékkal. Mielőtt tehát aludni tért volna, elköszönt apjától és odasúgta neki:

– Velem kapcsolatban légy nyugodt, apám, higgy az elmondottaknak. Artemisre esküszöm, egyetlen szavunk sem volt hazug.

Másnap Sóstratost és a papot a küldöttség teendői foglalkoztatták. Megtörténtek az előkészületek az áldozatra, s a tanács is jelen volt, hogy a szent cselekményben részt vegyen. Miután sokan és sokféleképpen magasztalták az istennőt, Thersandros – mert ő is jelen volt – a tanácselnök elé lépve így szólt:

– Rendeld el holnapra a perem tárgyalását, mert akit elítéltél, azt egyesek tegnap már kiszabadították, Sósthenésnek pedig nincs nyoma.

Így aztán másnapra kitűzték a tárgyalást; mi alaposan felkészülve néztünk elébe. (8) Mikor eljött az ideje, Thersandros a következőképpen beszélt:

– Nem tudom, mivel és honnan kezdjem beszédemet, s azt sem, kit vádoljak elsőnek és kit másodjára. Mert sokan és sok vétséget követtek el, ráadásul egyik sem kevésbé súlyos a másikinál, és függetlenek egymástól mind, az összeset tehát nem is érinthetem a vádban, mert a harag nagy úr, s én félek, véget nem érő lesz a beszédem, ha a többi emlékezete nyelvemet egyenként kapatja rá mindegyikre – az igyekezet ugyanis, hogy a még el nem mondott is szóba kerüljön, a már elmondottak egészét igényli... Amikor mások szolgálóit gyilkolják a házasságtörők, és más asszonyaival házasságtörést követnek el a gyilkosok, amikor a hozzánk érkező küldöttséget semmibe veszik a szajhapecérek, és a templomok szentségét mocskolják a szajhák, akik napot tűznek ki ítélethozatalra szolgáló lányok és gazdáik között, ugyan mit tehet az ember még, ha egyszer a törvénytíprás egyszersmind házasságtöréssel, istentelenséggel és gyilkossággal is keveredik...?! Halálra ítéltetek valakit, hogy milyen vádak alapján, most nem számít, bilincsbe verlen a börtönbe vitették, hogy az ítélet végrehajtásáig ott őrizték, s az most elöttetek áll, bilincsek helyett fehér ruha van rajta, s rab létére a szabad emberek térfelén áll. Alighanem lesz melegsége hangját is hallatni és valamit elszónokolni ellenem – vagyis inkább ellenetek és ítéletek ellen... Olvasd is föl a bírák és a tanácsosaik döntését...!¹³⁹ Halljátok, hogyan szavaztatok, s hogy mi állt róla szóló feljelentésemben: és úgy döntöttetek, hogy Kleitophón halált érdemel. Akkor hát hol a bakó? Ragadja meg és vigye! Máris add a bürökpoharat neki! A törvények szerint már halott, kivégzése amúgyis határnapon túl esik...! Mit mondasz te, nagy tisztelendő és gáncstalan pap? Miféle szent törvények írják elő, hogy akiket a tanács és a tisztviselők halálra ítélték és a fogdának adtak át, azokat a végrehajtás előtt kimentsd, bilincseiből feloldozd, és nagyobb hatalmasságnak tedd meg magad a bíráknál és a törvényszéknél...? Állj fel a székedről, bíró, engedd át neki te magad és a törvényszék jogkörét! Nem vagy már ura semminek, nem szabad

¹³⁹ Hagyján, hogy az elbeszélő, azaz Kleitophón, nem idézi szó szerint a dokumentum szövegét, de még átmenetet sem teremt („a határozat felolvasása után”) Thersandros beszédének eddigi és ezután következő része között.

a bűnösök ellen határozatot hoznod, a mai napon hatálytalan, amit határozni fogsz...! Miért állsz itt te pap, velünk együtt, mintha egy volnál sokunk közül? Menj oda, telepedj az elnöki székbe, és ezentúl te bíraskodjál nekünk, vagyis inkább parancsolgass zsarnokmódra, ne olvassanak föl neked sem törvényt, sem törvényszéki határozatot! És egyáltalán: ne is tekintsd magadat embernek, követeld, hogy Artemisszel együtt téged is leborulva tiszteljenek – hiszen az ő rangját is eloroztad! Egyedül neki van joga a hozzá menekülőket menteni, de ezt is csak a törvényszék döntése előtt! Bilincsbbe vert rabot ellenben sosem oldozott föl az istennő, halálnak átadottat sem szabadított meg a büntetéstől! Oltára a bajba jutottaké, nem a jogtipróké, te pedig a börtönlakókat szabadítod, az elítélteket menekíted, ennélfogva kegyességben Artemisen is túteszel...! Hogy ki vert tanyát börtön helyett a szentélyben? Egy gyilkos és házasságtörő – a makulátlan istennőnél! Jaj nekem, egy házasságtörő a szűznél! És vele volt egy zabolátlan, gazdájától szökött nőszemély! Te pedig – láttuk! – azt is befogadtad, egy asztalnál ülhetek veled a közös lakomához – te pap, talán még együtt is aludtál vele...! Lakóhelyé avattad a templomot, Artemis laka házasságtörők és ribancok hálósobája lett – ilyesmi bordélyházban is ritkaság...! Egy javaslatom van tehát kettőjük ellen, s az a következő: úgy vélem, a papnak elvetemültsége miatt büntetést kell kapnia, Kleitophónt illetően pedig parancsot kell adni a halálbüntetés végrehajtására. A másik peres ügyem – házasságtörés vádjával – Melité ellen van, de ellene nem szükséges szólnom, döntés lévén arról, hogy a vizsgálatot majd a szolgálólányok kihallgatásánál foganatosítják. Velük kapcsolatban úgy vélem, amennyiben kínzás alatt is azt vallják, nem volt tudomásuk arról, hogy az elítélt hosszú ideig együtt lett volna Melitével, s hogy az én házamban a férj, nem csupán a házasságtörő helyét foglalta el, akkor Melitét minden vád alól mentesítem; ha viszont az ellenkezőjét, a törvény értelmében kénytelen vagyok őt hozományától megfosztani, a vádlottnak pedig el kell szenvednie a házasságtörőknek kijáró büntetést, s az a halál; úgyhogy bármiért hal is meg, akár a házasságtörésért, akár a gyilkosságért, mindkettőben elmarasztalható, s megbűnhődve sem bűnhődött, mert az első halál után még egy másikkal is tartozik... Harmadik perem a szolgálólányom, és az apját itt játszó fennkölt úr ellen van – de azt későbbre tartogatom, ha majd az előző kettőben meghoztátok az ítéletet.

És ezekkel a szavakkal befejezte. (9) Most előlépett a pap – szónoknak sem volt utolsó, az aristophanési gúnyolódást pedig módfelett kedvelte; ő a maga részéről igen szellemesen és gunyorosan azzal kezdte beszédét, hogy kurafiságának vádjához kapcsolódott:

– Az istennő előtt tisztességesen élő embereket ilyen nemtelen vádakkal rágalmazni a mocskos száj sajátja... De ennek a nyelve nemcsak itt, hanem mindenhol merő gőg. Igaz, serdülőként sok tiszteletre méltó gazemberrel¹⁴⁰ került kapcsolatba, és egész fiatalkorát ennek a környezetnek szentelte: igyekezett jellemesnek látszani, erkölcsi tisztaságot színlelt, tudás iránti vágyát hangoztatta, s aki ennek érdekében foglalkozott vele, azoknak minden tekintetben alávetette magát és szüntelenül a kedvükben járt. Még az apai házat is elhagyta, bérelt magának egy kis bódét, az lett a fogadója, ahová többnyire férfiak tértek be; akiket aztán célja elérésére alkalmasnak vélt, befogadta és társult vele. Így edzi a lelkét, gondolta – persze valójában ez is csak gonoszságát leplezte...¹⁴¹ Aztán láttuk őt a tornacsarnokokban is, ahogyan a testét olajjal keni, s ahogyan körbejár a dákójával, a fiatalokhoz, akiket leteperni igyekszik, onnan az idősebbek felé, akiknek többnyire csak az ölelését fogadja... Így bánt a testével – legalábbis fiatalsága teljében. Mikor aztán bekerült a férfiak közé, mindent feltárt, amit addig leplezett, s mert eljárt fölötté az idő, nem törődött testének többi részével, egyedül a nyelvét fente romlottságra, és száját használta szégyentelenül, mindenkit megalázva, a féltelenséget most már az arcán hordozva... Nos, ő az, ő nem szégyellt ellenem, akit ti papi méltósággal tiszteltetek meg, olyan barbár módon, s a ti jelenléteitekben mocskolódni. Mármost ha valahol másutt éltem volna és nem veletek, szólnom kellene magamról és életem folyásáról, de mert jól tudjátok, hogy egészen másként élek, mint ahogyan az ő rágalmai hazudják, hadd szóljak nektek engem ért vádjairól. „Megszöktettél – állítja – egy halálraítéltet”; ezen aztán szörnyen méltatlankodott, elnevezett zsarnoknak, és hetet-havat összehordott ellenem. Csakhogy nem zsarnok az, aki megmenti a hamisan bevádoltakat, kivált ha semmit sem vettek, s ha sem a tanács, sem a nép őket el nem ítélte. Mondd csak: ugyan milyen törvények alapján zártad börtönbe már a kezdet kezdetén ezt az idegenből jött fiatalembert? Miféle bíró ítélte el? Melyik bíróság rendelte el, hogy bebörtönözzék ezt az embert? Mert ám tegyük fel, elkövette mindazt a gázságot, amivel vádolod. De előbb tartsanak vizsgálatot, bizonyítsák rá, engedjék őt is szóhoz jutni! Ami rajtad és mindenkin úr, a törvény bilincselje! Ítélet nélkül senkinek nincs hatalma senki fölött! Különben zárd be a törvényszékeket, szüntesd meg a hivatalokat,

¹⁴⁰ A pap „aristophanési” humorára jellemző, hogy Thersandros portréját festve lépten-nyomon kétértelmű szavakat használ, melyeknek szexuális melléklöngéje is van; mondani sem kell, a fordítás ebben csak alig-alig tudja követni az eredetit. A „tiszteletre méltó gazember” kifejezés is kompromisszum: a görög ἀδόκιμος ávdoráσι szó szerint „tiszteletre méltó emberekkel” volna, de a melléknévben megbújó ἀδόκιμος főnév a férfi nemi szervet jelenti, amit a fordítás csak az „ember” elé ragasztott „gaz” minősítéssel tud valamelyest érzékeltetni.

¹⁴¹ A „persze ... leplezte” tagmondat alighanem későbbi betoldás.

dobd ki a tisztviselőket...! Mindazt, amit az elnök úrnak rólam mondtál, úgy vélem, valójában igazságosabb volna rólad elmondani: Thersandrosnak add át a helyed, elnök úr, csak névlegesen vagy elnök. A te feladataidat ő végzi, még többet is, mint te. Neked vannak tanácsosaid, nélkülük nem tehetsz semmit, de még a jogkörödet sem gyakorolhatod, míg ide, bírói székedhez nem érsz, és soha embert otthonodban rabságra nem ítéltél. Ez a nemes lélek ellenben minden hatalmat egymaga birtokol, ő a nép, a tanács, a bíróság elnöke, a város főtisztviselője, otthon büntet és ítélkezik, onnan vezetett börtönbe, és ítélkezésének időpontja az éjszaka – éjszakai bíró, igazán nagyszerű! Itt meg többször is elharsogja: „megszöktetted egy kivégzésre adott elítéltet”! Miféle kivégzésre? Miféle elítéltet? Mondd meg nekem a kivégzés okát! „Emberölésért van elítélve” – mondja. Tehát gyilkosságot követett el? És ki az áldozat? Akit megölt és aki állításod szerint meghalt, az él, mint látod, következképp ezt a fiatalembert többé nem merészelheted gyilkossággal vádolni. Mert nem a leány hasonmása van itt, nem az Alvilág ura küldte fel a meggyilkoltat ellened tanúskodni...! Két gyilkosságban is bűnös vagy. A leányt csak szóban ölted meg, a fiatalembert viszont ténylegesen is akartad, mi több, erre szántad a leányt is – hallottuk, milyen színjátékot bonyolítottál le a birtokodon. De Artemis, a hatalmas istennő, mindkettőjüket megmentette, a leányt kiragadva Sósthenés, a fiatalembert a te karmaid közül. Sósthenést pedig magad tüntetted el, hogy le ne lepleződj... Nem szégyelled, hogy idegeneket perelsz, és mindkettőt bizonyíthatóan hamis vádakkal...?! A magam dolgában legyen elég ennyit mondanom Thersandros mocskolódásaira; az idegenek védelmében nekik maguknak adom át a szót.

(10) Melité és énmellettem egy meglehetősen ismert ügyvéd, a tanács tagja készült felszólalni, de egy másik, Sópatros nevű ügyvéd, Thersandrosszal együtt a vád képviselője elébe vágott:

– Most az én vádbeszédemen van a sor, a két házasságtörő ügyében, igen tisztelt Nikostratos – (ez volt a neve az én ügyvédemnek) –, csupán aztán jöhet a tiéd. Thersandros szónoklata ugyanis egyedül a pap ellen érvelt, de éppen csak érintőlegesen kapcsolódott a rabra vonatkozó tárgykörhöz. Ha tehát majd bebizonyítottam, hogy két gyilkosságban bűnös, akkor nyílik számodra alkalom, hogy mentesítsd őt a vádak alól.

És bevezetője után heves kézmozdulatokkal és homlokát törölgetve folytatta:

– Hallottuk, hogyan élcelődik vígjátéki modorban a pap, féktelenül és szégyentelenül előadva Thersandros elleni agyszüleményeit, s mindjárt beszéde kezdetén szemére hányta Thersandrosnak, amit ő róla mondott. Pedig abban, amivel Thersandros vádolta, egyetlen szó sem volt valótlan, igenis bebörtönzöttet szabadított ki, ribancot fogadott be, házasságtörővel gyakorolt könyörületet –

és a pap még szegyetlenebbül hamisított, amikor Thersandros életvitelét pocskondiázta. Semmiféle hamisítástól nem riadt vissza! Holott ha valami, pap-hoz az is illenék, ha nyelvét tisztán tartaná – hogy az ő, Thersandros ellenében használt kifejezését idézzem... Minekutána pedig az élcelődés után fennkölt hangon, már nyíltan és rejtvények nélkül azon háborgott, hogy mi elfogtunk és börtönbe juttattunk egy házasságtörőt, én szerfölött elcsodálkoztam, ugyan mi lehetett az a hatalmas erő, ami rá tudta őt venni ekkora ügybuzgalomra. Az igazságot azonban sejteni lehet. Láta a két elvetemült arcát, a házasságtörőét és a szajháét. A nő szemrevaló és fiatal, de szemrevaló ez a fiatalember is, kinézetre egyáltalán nem visszataszító, így még alkalmas arra, hogy a papnak gyönyörűséget szerezzen... Ugyan melyikük vett le a lábadról? Hiszen együtt aludtatok és részegeskedtetek mind, és az éjszakátoknak egy szemtanúja sem volt! Attól tartok, Artemis templomát Aphroditének adtatok, mi meg majd dönthetünk a papnői tisztról, hogy vajon méltó vagy-e ezt a rangot birtokolni... Thersandros életéről pedig mindenki tudja, hogy fiatalon kezdettől fogva jellemes volt és tisztességtudó, s hogy a férfikorba lépve törvényes házasságot kötött. A feleségválasztás tekintetében ugyan csalódás érte, mert rájött, hogy nem ilyen feleséget remélt magának, származása és vagyona azonban bizalmat keltett benne. Valószínű ugyanis, hogy felesége korábban már másokkal is bűnbe keveredett, de azok esetében el tudta titkolni derék férje előtt, utoljára viszont minden szégyenérzetét levetkőzte, pőre szemérmertlenség lett úrrá rajta. Amikor tehát a férje hosszabb utazásra indult, ezt az alkalmat ő jó alkalomnak fogta fel a házasságtörésre, s mert talált egy fiatal hímringyót – nagyobb balszerencse, hogy olyan szeretőt lelt, aki nőkkel szemben a férfit mímeli, férfiakkal szemben pedig asszonnyá válik –, gátlástalanságában nem érte be azzal, hogy idegenben nyíltan együtt van vele, hanem ide hozta, át a tágterű tengeren, még a hajón nyíltan is együtt aludt vele, és ott fajtalanzkodott mindenki szeme láttára. Micsoda házasságtörés, megosztva földön és tengeren! Micsoda házasságtörés, elnyújtva Egyiptomtól Ióniáig...! Ha félrelép egy nő, az mulékony ügy; de ha vétek ismétlődik, akkor már elorozza és mindenki elől rejt a valóságot. Ez a nő ellenben nemcsak trombitahangra, hanem hírnökszóra¹⁴² is hajlandó más ágyában háltni. Egész Ephesos ismerte a szeretőjét, mert ő nem szégyellte, hogy idegenből – gyönyörűséges vásárolt portékaként – ilyen holmival, egy külhonból hozott házasságtörővel érkezzen haza. „De hát azt hittem – mondja –, hogy a férjem meghalt”. Nos, ha meghalt, akkor mentes vagy a vádtól, mert úgy nincs

¹⁴² A polgárokat gyűlésbe invitáló trombitaszót otthon, tehát magányosan, a hírnök szavát viszont csak sokakkal együtt lehetett hallani, a görög kifejezés jelentése tehát magyarul kb. „nem csupán titokban, hanem nyilvánosság előtt is”.

a házasságtörésnek kárvallottja, és férj nélkül a házasságon sem esett sérelem. Ha azonban a házasságot a férj életben maradása nem tette érvénytelenné, akkor rablás történt, mert más valaki a feleséget megrontotta. Amennyire nem házasságtörő, ha a házasság nem áll fenn, ugyanúgy házasságtörő, ha fennáll...

(11) Sópatros még mondta volna, de Thersandros a szavába vágott:

– Több beszédre nincs szükség. Két javaslatot terjeszték a jelenlévő Melité, és az istennőhöz menesztett küldöttség vezetőjének állítólagos leánya elé, aki valójában az én szolgám – már nem vonatnám kínpadra, ahogyan kevéssel előbb indítványoztam.¹⁴³

És hozzáfogott az olvasáshoz.

– Thersandros a következő javaslatot teszi Melitének és Leukippének (mert ezen a néven hallottam nevezni a szajhát): Melitének azt, hogy amennyiben távollétem ideje alatt Aphroditében nem egyesült az idegennel, lépjen be a Styx szent vizébe és tegyen rá esküt, akkor mentesül a vádaktól, a másíknak pedig azt, hogy amennyiben asszony, szolgálja a gazdáját, mert asszony létére csak szolga jogosult Artemis templomába belépni, ha pedig szűznek vallja magát, zárják be a pánsíp-barlangba.

Mi mindjárt elfogadtuk a javaslatot, tudván, hogy Leukippé szűz-volta igazolódni fog.

Melité szintén felbátorodott, mert Thersandros távollétének ideje alatt szavakon kívül nem volt közünk egymáshoz.

– Magam is elfogadom – mondta – ezt a javaslatot, és önként megtoldom még egy ponttal, aminek lényege az, hogy egyáltalán senkit, sem polgártársat, sem idegent nem engedtem kapcsolatba lépni velem az általad jelzett időben... De veled mi történik, ha hamis vádaskodáson érnek?

– Amit majd – válaszolta Thersandros – a bíróság megítél.

Ezek után a törvényszék feloszlott; nekünk a következő napot jelölték ki a javaslatban foglaltak teljesítésére.

(12) A Styx vizét illetően pedig így áll a dolog. Volt egy szemrevaló szűz, a neve Rhodópis, szerette a vadászatot és az állatokat, lába gyors, keze fürge, övet viselt és fején szalagot, ruhája térdig övezett, haja férfimódra vágott. Meglátja Artemis: megdicsérte, hívta és vadásztársává tette őt, azontúl többnyire közösen vadásztak. Esküdött is Rhodópis, hogy szűz marad, semmiképpen nem

¹⁴³ Az „ahogyan... indítványoztam” tagmondat, jóllehet Thersandros – itteni állításával ellentétben – korábban sem javasolta Leukippé megkínzását, voltaképpen jól beleillik a szövegösszefüggésbe, Thersandros ugyanis a maga (persze megjátszott) engedékenységet hangsúlyozhatta vele, ennél fogva nem elképzelhetetlen, hogy a regényíró kéziratában is szerepelt. Mindemellett hitelessége megkérdőjelezhető, vagyis a tagmondat akár későbbi betoldás is lehet.

lép kapcsolatra férfiakkal, nem tűri az Aphroditével együtt járó megaláztatást. Így esküdött Rhodópis, de fülébe jutott Aphroditének, aki megharagszik és önteltségéért bosszút akar állni a leányon. Volt egy ephesosi ifjú, ugyanolyan vonzó a fiúk, mint Rhodópis a leányok között, Euthynikosnak nevezték; akár Rhodópis, ő is vadászott, s hozzá hasonlóan szintén nem akart tudni Aphroditéről. Az istennő tehát mindkettőjük ellen hadba száll, és kiszemelt zsákmányukat egy helyre vezérli – addig ugyanis a fiú és a leány nem találkoztak, s Artemis ezúttal nem volt ott. Aphrodité viszont magához hívatta íjász fiát, és így szólt hozzá: „Látod, fiam, ezt az Aphroditét tagadó, irántam és titkaim iránt ellenséges párt? A leány még goromba esküt is tett ellenem...! Látod? Mindkettő szarvast üldöz. Kezdj vadászatba te is, elsőnek vedd ezt a vakmerő leányt – a te nyilad biztosan gyorsabb!” Kifeszíti mindkettő az íját, Rhodópis a szarvasra, Erós pedig a leányra: mindkettő célba talál, de a női vadászat a vadászattal maga is zsákmánnyá vált. A szarvas a hátába kapta a nyílveesszőt, a leány viszont a szívébe – és a nyílveessző: szeresd Euthynikost! Másodiknak Erós a fiúra is kilövi nyilát. Akkor Euthynikos és Rhodópis megpillantották egymást. Először mindkettő merően egymásra szegezte tekintetét, másfelé fordulni egyikük sem akart, lassanként azonban hatni kezd rájuk a seb, és Erós egy a barlanghoz hajtja őket, ahol most a forrás van, s ott fogadalmukat megszegik. Artemis Aphroditét nevetni látja és megérti, mi történt; vízzé oldja a leányt, épp ahol az szűzi övét megoldotta. Ezért van, hogy valahányszor egy nőt Aphrodité dolgában vádolnak, a forrásvízbe állva köteles mosakodni – de a forrás nem bővízi, a víz csak lábszárközépig ér. És az ítélet: esküje szövegét író táblára rója és zsinórral megkötve a nyakába veszi, aztán ha esküje nem hazug, a forrás vize a mederben marad, de ha hazug, a víz indulatba jön, felcsap egészen a nyakáig és beborítja az író táblát... Erről beszélgettünk, így telt az idő egészen esetig; akkor elmentünk lefeküdni, ki-ki külön.

(13) Másnap az egész városi nép ott volt, Thersandros ragyogó arccal az élen járt, s közben-közben nevetve tekintgetett ránk. Leukippére ráadták a szertartás megkívánta öltözeteket: bokáig érő ruha, finom vászonból való ruha, öv a ruhán középpüth, fején bíborszín homlokkötő, szandál nélkül a láb. Ő tehát teljes díszben a barlangba lépett, én meg ennek láttán remegve álltam ott, és magamhoz így beszéltem:

– Hogy szűz vagy, Leukippé, abban biztos vagyok, de félek Pantól, kedvesem. Szüzeket kedvelő isten, s én aggódom, nem lesz-e második pánsíp. Csakhogy az első a mezőn elmenekülhetett az őt üldöző Pan elől, s üldöztetése a felszínen zajlott, téged viszont kapuk mögé zártunk, mint ostromolt várost szokás, hogy aztán, ha üldözőbe vesz, ne tudj menekülni... Pan urunk, légy méltányos, és

ne hágd át a hely törvényét, mert mi betartottuk. Hadd jöjjön ki Leukippé újra szűzként. Így állapotdál meg Artemisszel – ne hazudtold meg az istennőt!

(14) Így beszéltem magamhoz, mikor dallamos zene hangzott fel – állítólag soha ilyen ékesen szólót bentről nem lehetett hallani –, és láttuk, már nyílt is a kapu, kiszaladt Leukippé, mire a nép boldog kiáltozásban tört ki, Thersandrost viszont ócsárolni kezdték; hogy én milyen lelkiállapotba kerültem, szavakkal ki sem fejezhetném... Ezegyszer győztünk, gyönyörűséges győzelmet arattunk, úgy távoztunk innen; elindultunk a másik ítélet színhelyére, a Styxhöz; a nép szintén erre a látványosságra vonult át, és minden lezajlott ott is. Melité nyakára vette az írotáblát (közben a forrás vize áttetszően és csendesen folydogált), aztán belelépett a vízbe és mosolygó arccal megállt, a víz pedig, mint addig, a mederben maradt, hajszálnyit sem emelkedett a szokott szint fölé. Minekutána a forrásvízben maradásra megszabott idő letelt, a bíróság elnöke Melité karjánál fogva kisegíti a vízből – a második mérkőzés Thersandros legyőztetésével... És mert harmadszor is alulmaradt volna, elsomfordált onnan és hazaiszkolt, attól tartva, hogy meg találja őt kövezni a nép: Sósthenést ugyanis odahozta-vonszolta négy fiatal férfi, Melité két rokona és két szolgája, akiket Melité az ő felkutatására küldött. Láta ezt messziről Thersandros, és észbe vette, hogy Sósthenés, ha kínvallatásnak vetik alá, a körülményeket ismerve vallani fog, ezt megelőzendő tehát a menekülés mellett dönt, és az éjszaka beköszöntével titkon elhagyja a várost. Sósthenést a város vezető tisztviselőinek parancsára fogdába vetik, Thersandros elmenekült: aznap tehát úgy mentünk szállásunkra, hogy már végérvényesen diadalt arattunk, és mindenki dicséretét élvezhettük.

(15) Másnap Sósthenést az ebben illetékesek a főtisztviselők elé vezették. Látván, hogy kínvallatásra viszik, részletes és világos vallomást tesz, részint hogy mi mindenre vetemedett Thersandros, részint hogy ő mi mindenben segédkezett neki; azt sem hagyta ki, mi mindent beszéltek meg egymás között a kis kunyhó ajtaja előtt Leukippére vonatkozóan. Aztán visszalökték a fogdába, mint aki majd bűnhődni fog. Thersandrost pedig távollétében száműzésre ítélték. Minket szokásos módon a pap fogadott be. Étkezés közben arról meséltünk, ami korábbi lakománkon már szóba került, illetve ami szenvedéseink történetéből kimaradt. Leukippé, aki már nem volt annyira szegénylős apja jelenlétében, mióta szüzessége olyan világosan bebizonyosodott, a vele történeteket örömezt beszélte el. Mikor eljutott Pharosig és a kalózokig, odaszóltam hozzá:

– Nem mondanád el, hogyan jártál a pharosi kalózokkal, és mi az ott levágott fej rejtélye, hadd hallja atyád is? Ez az egy hiányzik, hogy színdarabba illő élményeid elbeszélése teljes legyen.

(16) – A hajón – fogott bele Leukippé – egy szerencsétlen, Aphrodité örömeit pénzért áruló nőt tartottak a kalózok, azzal áltatva, hogy a hajón majd egy kapitánynak lesz felesége. Nem tudta, igazában miért van ott, de türelmesen megvolt az egyik kalózzal, névlegesen a szeretőjével. Mikor aztán engem elraboltak – te is láttad –, fölvittek a hajóra, és evezőiket forgatva igyekeztek mihamarább elmenekülni onnan. Észrevették azonban az övékét üldöző hajót: lerángatva hát a szánalomra méltó nő ékszereit és ruháját, azokat rám adják, az én ingemet pedig rá, őt odaállítják a tatra, hogy ti, az üldözők, lássátok, aztán levágják a fejét, testét pedig – te is láttad –, a tengerbe lökik; a fejét úgy, ahogyan lezuhant, egyelőre a hajón hagyták, kicsit később azonban attól is megszabadultak, szintúgy a tengerbe dobták, amikor már nem voltak üldözőik. Nem tudom, vajon eleve erre készültek-e a nővel, vagy rabszolgának volt szándékuk eladni, ahogyan utóbb eladtak engem is, de mert üldözték őket, üldözőik megtevesztésére helyettem ölték meg, arra gondolva, hogy az én eladásom több pénzt hoz nekik, mint az övé. Így nézhettem végig, hogyan lakol méltóképpen Chaireas – ugyanis Chaireas javasolta, hogy helyettem a nőt öljék meg és dobják vízbe. A banda többi tagjai erre kijelentették, hogy nem engednek át engem egyedül neki; egy másik női testet előre megkapott, pedig annak eladása mindannyiuk számára jó alkalom lett volna haszonszerzésre, jogos tehát, hogy az én áruba bocsájtásom a halotté helyett sokkal inkább történjék közösen az ő javukra, mint Chaireasére egyedül. Az persze tiltakozott, szemforgató módon az igazságot emlegette, és megállapodásukat hozta elő, miszerint nem eladás céljából rabolnak el engem, hanem hogy szeretője legyek, ráadásul mondott valami gorombaságot is – akkor a háta mögött álló egyik kalóz – jól tette! – levágta a fejét. Megbűnhődött hát, nem kárhoztatható módon, a rablásért, utóbb őt magát is a tengerbe vetették... A rablók végül két napos hajóút után elvezetnek nem is tudom, hova, eladnak egy ismerős kereskedőnek, az pedig Sósthenésnek.

(17) Megszólalt Sóstratos is:

– Nos hát, gyermekeim, minekutána ti végére jutottatok élményeitek elbeszélésének, nosza halljátok most tőlem, mi történt otthon Kalligonével – a te nővéreddel, Kleitophón –, hogy én se maradjak ki teljesen a mesemondásból.

Nővérem nevének hallatára felajzott kíváncsisággal kértem:

– Rajta, atyám, mondd – csak éljen, akiről beszélsz!

És ő hozzáfogott elbeszélni mindazt, amit korábban már elmondtam, Kallisthenést, a jóslatot, a küldöttséget, a halászcsonakot, a szöktetést. Aztán innen folytatta:

– Hazafelé hajózva Kallisthenés megtudta, hogy Kalligoné nem az én leányom, tehát egész fáradozása balul ütött ki, de mert mindamellett fülig szerelmes lett Kalligonéba, a lába elé borult és így szólt hozzá: „Ürnöm, ne gondold, hogy közönséges rabló vagyok és gonosztevő –, nem, jó családból származom, byzantioni születésű vagyok és senkinél sem alábbvaló. A szerelem osztotta rám a rabló szerepét és azt, hogy ilyen fondorlatokat szőjek ellened. A mai naptól fogva tekints engem rabszolgádnak. Ajándékot adok neked, először is magamat, aztán meg olyan vagyont, amekkorát apád sem adhatott volna veled. És tiszteletben tartom a szüzességedet, ameddig csak jónak látod.” Ilyen kedves és még kedvesebb szavakkal el is érte, hogy a leány engedékenyebbé vált iránta. Meg aztán vonzó külsejű volt, beszédes és igen meggyőző, Byzantionba érkezése után pedig nevére hatalmas pénzösszegű kötelezvényt írt alá, és más tekintetben is mindent bőkezűen beszerzett neki, ruhát, aranyat és mindazt, ami a gazdag nők díszül szolgál, amellet gyöngéden és udvariasan bánt vele, makulátlanságát megőrizve, ahogyan ígérte, úgyhogy végül sikerült meghódítania a leányt... De egyébként is talpig becsületesnek, melegszívűnek és illemtudónak mutatkozott – ebben a fiúban egyszerre valami csodálatos változás következett be! Felkelt, helyét átadni az idősebbeknek, ügyelt arra, hogy közönségesben megelőzze a vele találkozókat, hajdani indokolatlan bőkezűsége a régi herdálás helyett átgondolttá változott, nagyvonalú voltát őrizte ugyan, de a szegénység miatt segélyre szorulókat vette célba – úgyhogy csak csodálta mindenki, hogy a hitvány ilyen hamar igazán jóvá alakulhatott. Engem mindenkinél inkább megnyert magának, kezdtem őt nagyra becsülni, és korábbi tékozlását az életerő bámulatos túltengésének fogtam fel, nem pedig gátlástalanságnak: eszembe jutott Themistoklés példája is, hogy noha kora fiatalságában őt is igencsak féktelennek ismerték, utóbb bölcsességben és emberségben túltett valamennyi athénin. Így hát megbántam már azt is, hogy korábban, amikor a leányom házasságát szóba hozta, kidobtam őt... Nagy tisztelettel bánt velem, „atyám”-nak nevezett, fegyveresen kísért az agorán, és a katonai kiképzést sem hanyagolta el, a lovas gyakorlatokban pedig kiváltképpen igen kitüntette magát. Ezekben féktelensége idején is örömet vett részt, s ámbár csak fényűző játékként, közben észrevétlenül férfiasságát és hozzáértését is nevelte. Amivel utoljára elérte azt, hogy a harcokban kitűnt erejével és ügyességével, s mert pénzt is épp eleget adott a városnak, velem együtt őt is hadvezérnek javasolták; innentől kezdve még nagyobb tisztelettel viseltetett irántam, ítéletemnek minden tekintetben alávetve magát... (18) Miután a háborút az istenek megjelenésének folytán győztesen befejeztük, visszatértünk Byzantionba, hogy hálát adjunk Héraklésnek és Artemisnek, ami a szavazás eredményeképpen

itt, Artemist illetően az én tisztem, Héraklést illetően pedig, Tyrosba utazva, az övé. Ekkor Kallisthenés, megragadva a jobb kezem, bevezetőül elbeszéli, mi mindent tett Kalligoné megszerzéséért. „De akármit is tettem, atyám – fűzte hozzá – azt a fiatalkori lobbanékonyság tétette velem, ami utána jött, azt már a tudatos választás. Mostanáig tiszteletben tartottam a leány szüzességét, ráadásul háborús körülmények közepett, amikor pedig a gyönyöröket senki sem napolja el. Most úgy határoztam, elviszem őt Tyrosba az apjához, hogy tőle nyerjek a törvényes házassághoz beleegyezést. Ha hajlandó lesz hozzám adni a leányt – és bár így történnék! – akkor elveszem, ha viszont barátságtalan lesz és gáncsokodó, szűzen fogja visszakapni. Én magam, nem megvetendő hozományt is adva, mindenesetre szívesen venném a házasságot!...” Felolvasom majd neked¹⁴⁴ azt az ajánlólevelet is, melyet nemrég írtam¹⁴⁵ Hippiasnak, arra kérve őt, adja feleségül a leányát Kallisthenéshez, s amelyben sorra vettem származását, rangját és háborús hőstetteit – ebben ugyanis megállapodtunk Kallisthenésszel... Én pedig, ha majd túl leszünk a fellebbviteli tárgyaláson, úgy határoztam, előbb Byzantionba hajózom, aztán meg Tyrosba.

Ekként végigmesélve élményeinket a szokott módon aludni tértünk.

(19) Másnap jött Kleinias a hírrrel, hogy Thersandros az éjszaka folyamán megszökött; fellebbezését sem úgy nyújtotta be, mint aki majd részt vesz a tárgyaláson, csupán azt akarta ezzel az ürüggyel megakadályozni, hogy gazdasági eleve bizonyítást nyerjenek. A következő három nap tehát maradtunk – ennyi volt a törvény megszabta határidő –, aztán a bíróság elnöke elé járultunk, és felidéztük a törvényt, melynek értelmében Thersandros minket többé semmivel sem vádolhat. Így szálltunk hajóra, s jó széllel hajózva

¹⁴⁴ A „neked” természetesen Kleitophónt jelenti, hiszen az ő nővéréről van szó.

¹⁴⁵ Az eredetiben itt (mind Vilborg, mind Garnaud kiadásában) „felolvasom majd neked azt az ajánlólevelet is, melyet kevéssel a háború előtt írtam” (ἀναγνώσομαι δὲ σοι καὶ τὸ συμβόλαιον, δὲ φθάνω πρὸ τοῦ πολέμου γράψαι) áll. Csakhogy egy „a háború előtt” írt levélben aligha lehetett Kallisthenés „háborús hőstetteire” hivatkozni. Márpedig más háborúra, mint az éppen befejeződöttre aligha gondolhatott Achilleus Tatios, hiszen a Kallisthenéstől feleségül kért Kalligoné elrablása kétségtelenül a regény elején említett és nem valami más háború idején történt. A probléma megoldása ezúttal szinte biztosan nem az, hogy a hagyományozás torzított az eredetin, vagy hogy a szerző volt (egyébként regényében is nem egyszer) figyelmetlen. Valószínűbb, hogy a szöveghagyományozás folyamatában valaki egyszer mintegy a φθάνω („nemrég”) tévesen magyarázó (mert tévesen pontosítani akaró) jegyzetként a margóra írta a πρὸ τοῦ πολέμου („a háború előtt”) kifejezést, ami aztán a további másolások során bekerült az eredeti szövegbe. Ilyesmire az antik szövegek utóéletében rengeteg példa van, s a feltevés helyességét látszik bizonyítani, hogy a lapszélinek gyanított kifejezés pusztá törlésével ellentmondásmentes szöveget kapunk. Mindezek alapján „a háború előtt” kifejezés nem került be a fordításba.

kötöttünk ki Byzantionban; ott végre meglett a sokat áhított házasság, onnan pedig visszatértünk Tyrosba. Két nappal Kallisthenés után érkeztünk meg, apám – úgy találtuk – éppen arra készült, hogy másnap fogja bemutatni az áldozatot nővérem esküvőjén. Jelen lehettünk tehát és vele együtt áldozhattunk mi is, imával kérve az isteneket, hogy mind az én, mind az ő házasságát őrizze jó szerencsével.

És elhatároztuk, hogy a telet Tyrosban töltjük, utána visszamegyünk Byzantionba.

UTÓSZÓ

A regényt szerző Achilleus Tatios kilétéről, életkörülményeiről és koráról vajmi keveset tudni, s a róla szóló tudósítások ráadásul nem csupán ritkaság, hanem még a megbízhatóságuk is bizonytalan vagy éppen okkal-joggal kétségbe vonható. A neki és munkásságának szentelt összefoglaló szócikk például, melyet a 10. század végén keletkezett, görög nyelvű Suda lexikon mintegy harmincezer szócikkének egyikeként¹⁴⁶ olvashatunk, az egyiptomi Alexandria szülöttjének mondja őt, de életének mindössze azt a fordulatát tekinti említésre méltónak, hogy „később keresztény lett és püspök.” Két vérszegény közlés, az egyiket bizonyítani ugyan nem, mindenesetre valószínűsíteni lehet, a másik viszont alighanem teljességgel a legendák birodalmába tartozik. Alexandriai voltát a Sudán kívül más bizánci források is említik, s állításukat mindenképpen alátámasztja az, hogy regénye lapjain olyan színesen, tagadhatatlanul alapos helyismerettel tudja mozgatni hőseit Alexandriában (3–4. könyv), keresztény-nyé és püspökké azonban aligha a valóság avatta, hanem az antik értékeket furfangosan őrző korabeli literátorok: mert – lévén Achilleus Tatios regénye a korábbi görög regények közül a bizánci olvasók egyik dédelgetett kedvence¹⁴⁷ – nyilvánvalóan ők igyekeztek a szerző életrajzának „kozmetikázásával” kimódolni, hogy a „pogány eszmeiségű” *Kleitophón és Leukippé története* mintegy menlevelet kaphasson a keresztény Bizáncban¹⁴⁸ – s az első pillantásra meghökkentő állítást csak erősítheti, hogy másik legfőbb regényíró kedvencükre, a szintúgy pogány Héliodórosra, jellemző módon szintén püspöki ornátust húztak védőpajzsként regényének lelkes irodalmár-hívei. És hasonló, vázlatos és elmosódó képet mutat Achilleus Tatios műveinek a Sudában található listája is: a lexikon szerint regényén kívül írt az etimológiáról, magyarázó jegyzetekkel látta el a Kr. e. 300 körül működött Aratos csillagászati tankölteményét,

¹⁴⁶ „Achilleus Statios [így, hibásan, Statios!], az alexandriai, *Leukippé és Kleitophón történetének* és más [vagyis a történet mellékalakjaival kapcsolatban ábrázolt] szerelmeknek írója, nyolc könyvben. Végül keresztény lett és püspök. Írt az égboltról [ez az Aratos-kommentár] és az etimológiáról, továbbá van egy elegyes történeti műve, mely sok, jelentős és bámulatra méltó férfiről emlékezik meg. Stílusa mindenütt a szerelmi történetekéhez hasonló.”

¹⁴⁷ León bevezetőben idézett epigrammáján kívül közkedvelt voltát az is bizonyítani látszik, hogy regényéből eddig kilenc papirusztöredék került elő, a ránk maradt antik regények közül számra a legtöbb (a legutolsó alig néhány éve), melyek nem kevesebb, mint hét (!) antik példányból származnak.

¹⁴⁸ Kétségtelenül a kozmetikázás egyik következményének tekinthető, hogy a szentekkel foglalkozó bizánci hagiográfiában a Decius-féle keresztényüldözés folyamán (249–251) mártírhalált szenvedett két szent, Galaktión és Epistémé szüleiként nem más, mint a két regényhős, Kleitophón és Leukippé szerepel!

s közreadott egy életrajz-gyűjteményt jeles férfiakról; az utóbbi három azonban a töredékesen fennmaradt kommentár kivételével elveszett, a kommentár esetében pedig Achilleus Tatios szerzősége nem elképzelhetetlen ugyan, de egyértelműen nem is bizonyítható.

A regényíró életének időbeli határait sem a későantikvitás, sem Bizánc irodalmárai nem tudták pontosan meghúzni, mindössze Achilleus Tatios és Héliodóros összevetéséből jutottak arra a – mellesleg szólva teljességgel téves – következtetésre, hogy kettőjük közül Achilleus a későbbi, egyhangú vélekedésük szerint ugyanis ő utánozta Héliodórost. Ámde Héliodóros datálása megint nemcsak volt, ma is bizonytalan, a Kr. u. 3. század első, és a 4. század második fele között ingadozik, nem csoda hát, hogy a modern ókortudomány Achilleus Tatios működését hosszú ideig a 4., az 5., sőt a 6. századba helyezte. Aztán érkezett a 20. század és vele a senkitől sem várt meglepetés: számos papiruszlelet került elő a *Kleitophón és Leukippé történetéből*, melyek cáfolhatatlanul bizonyították, hogy a regény legkésőbb a 2. század végén vagy a 3. század elején már kétségtelenül kapható volt az antik könyvtáraknál (vagyis, tehetjük hozzá zárójelben, a bizánciak elképzelésével szöges ellentétben csupán a regényíró-társ Héliodóros utánozhatta Achilleus Tatiost, nem fordítva, mert az *Aithiopiai történet*, kissé hívatagabb magyar címét idézve a *Sorsüldözött szerelmesek* írója az Achilleus Tatios regényéből előkerült papiruszok bizonyosága szerint biztosan későbbi).

De a papiruszok csak azt határozták meg, mikortól *nem* születhetett meg a *Kleitophón és Leukippé története*; hogy ténylegesen mikor tett kézírata végére pontot a szerző, annak megállapításához nem érkezett külső segítség. Antik ismerői nem adnak hozzá támpontot, Achilleus Tatios szintén nem nyilatkozik magáról, s a cselekményben sem bukkan fel olyan történelmi személyiség vagy esemény, melyet teljes biztonsággal pontos vagy legalábbis megközelítően pontos évszám(ok)hoz lehetne kötni: mintha a történelmi időből kiszakítva peregne. Valóságos irodalmi nyomozás szükségeltetett tehát, egyéb forrás híján regénye szövetét kellett árulkodó nyomok után kutatva mondhatni nagyítóval átvizsgálni.

Mert akadnak azért a regényben olyan aprócska részletek, melyek – a szerző szándéka ellenére – történelmi eseményekre utalhatnak.

Ott volna mindjárt az a háború is, melyet a thrákok indítanak Byzantion ellen, s szerepe csak annyi az elbeszélésben, hogy miatta kerül a női főhős, Leukippé, Kleitophón szülővárosába, Tyrosba. Az antik történetírók azonban nem is egy, Byzantion és a thrákok között kiobbant fegyveres konfliktusról adnak hírt, így hát Achilleus Tatios bármelyikre gondolhatott, élete dátumainak tisztázásához a regényben szereplő háború nem kínál biztos fogódzót.

Ugyancsak csábító történelmi vonatkozásai lehetnének annak a furcsaságnak, hogy regény lapjain Egyiptom főtisztviselője a perzsa satrapa nevet viseli (4, 11 és 4, 13), első megközelítésben ugyanis eszünkbe juthatna, hogy Egyiptom a Kr. e. VI–V. században az óperzsa birodalomhoz tartozott, melyben a nagykirály hatalmát egy satrapa képviselte. Ezt a tényt azonban, bármilyen csábító volna, lehetetlen Achilleus Tatioshoz kapcsolni, a regényíró semmi esetre sem működhetett a VI–V. században, mi több, bármikor élt, még regényének cselekménye sem játszódhatnék akkor,¹⁴⁹ egyebek mellett azért sem, mert Alexandreiát, ahová elbeszélésének háttorzongató kalandokat átvészelt szerelmespárja az 5. könyv elején megérkezik, s amelyet a szerző nyüzsgő metropolisként mutat be, csupán jóval később, Kr. e. 331-ben alapította Nagy Sándor; a regényíró tehát, minthogy az immáron világvárossá terebélyesült Alexandreiát festi, ennél is csak jóval később születhetett. További érv, hogy Achilleus Tatios, már amennyire regénye szövetéből kitetszik, szemlátomást más történelmi korszak kulisszái között sem akarta hőseit mozgatni, hogy tehát regényét minden bizonnyal saját megélt jelenében játszátja. S hogy közelebről mikor? Azt akaratlanul is éppen a regényben odavetett satrapa szó árulja el, mert a szó értelme változott, a cselekmény keretein belül már nem a hajdanvolt perzsa uralomra utal, hanem azokra a későbbi évszázadokra, amikor Egyiptom fölött (Kr. e. 31-től kezdve) a világhódító Róma kaparintotta meg a hatalmat: adatok bizonyítják, hogy a Rómát uraló egyiptomiaknak volt szokása szülőföldjüket egymás között satrapaságnak, a kormányzót pedig satrapának nevezni. A *Kleitophón és Leukippé története* tehát a római császárkor irodalmi terméke, akkor élt és működött szerzője is, a papiruszleletek tanúsága szerint nagyjából valamikor a Kr. utáni első két évszázad folyamán.

Még pontosabban annak is a vége felé, legkorábban alighanem Antoninus Pius uralkodása (138–161) alatt vagy inkább utána. Erre a regény néhány elszórt megjegyzése vagy leírása látszik utalni; külön-külön nem döntő bizonyíték ugyan egyik sem, de együttesen mégis nyomnak valamennyit a latban. Ilyen aprócska jelet szolgáltathat az Alexandreiát átszelő főútvonal, a Dromos oszlopsora, melynek szépségét – s talán mint friss látnivalót is – olyan lelkes szavakkal jeleníti meg Achilleus Tatios (5, 1), s amelyet feltehetőleg Antoninus Pius uralkodásának derekán építettek (vagy renováltak). Ugyanilyen jel az is, hogy a Dromost nyugaton és keleten záró kapuk éppen a Napról és a Holdról kapták a nevüket, Antoninus Pius és feleségét ugyanis történetesen mind

¹⁴⁹ Héliodóros viszont, itt érdemes közbevetni, regénye, a *Sorsüldözött szerelmesek* cselekményét éppen ebbe a korba helyezte, bár a regénnyel megcélzott történelmi korszak levegőjét és valós viszonyait hitelesen ábrázolni nem tudja.

pénzeken, mind művészi alkotásokon szívesen ábrázolták Nap-, illetve Hold-szimbólumokkal. És szintén a 2. századot idézheti a regénynek az a részlete is, mely mintha férfiak közt a szakállviselést mutatná általánosnak (2, 18), mert azt történetírói közlés szerint Antoninus Pius elődje, Hadrianus tette divattá (117–138). Végül a 2. század utolsó negyedére utalnak a Delta-vidéki – hol rablóknak, hol kalózoznak titulált – marhapásztorok is – róluk korábban már bőven esett szó¹⁵⁰ – már ha feltételezzük (nem mindenki teszi), hogy regénybeli szerepeltetésüket a kortárs történelem bizonyos eseményei is befolyásolták.

Mindenesetre ma a tudományos közvélemény szerint Achilles Tatios életét és írói működését minden valószínűség szerint a Kr. u. 2. század második felére, azon belül is a 3. harmadára tehetjük. Más szóval arra a századra, mely a Mediterráneum egészét átfogó római uralom korai szakaszának viszonylag legszerencsésebb, legnap sugarasabb évszázada volt, mikor meghódított görögök már régen hozzászoktak a római jelenléthez, mi több, keserű belenyugvás helyett lélekben ki is egyeztek velük: megelégedtek annak tudatával, hogy a rómaiak kezében ugyan a hatalom, de övék a kulturális fölény, és példaként elmondhatták, hogy Hadrianus császár egyenesen rajong értük, vagy hogy egy másik császár, Marcus Aurelius, a maga legszemélyesebb vallomásait is görögül írja. Az előző századához képest halványabb római irodalommal ellentétben a görög most magára talál, mondhatni egy fajta új virágkort érlel meg, mely már az 1. század végén kezdetét veszi, és csak a 3. század 30-as éveiben hervasztja el a birodalom általános válsága.

A regényíró Achilles Tatiosról gondolkozva ne vessünk most pillantást, csupán a korabeli próza válfajaira, és közülük is emeljük ki egyedül azokat, melyek az ókori szépirodalom kereteibe illeszkednek (bár a tudományos prózának is vannak oda illő alkotásai): vegyük tehát az elbeszélést (egyelőre még a regény nélkül), a történetírást, a filozófiai esszét és a szónoki műveket, amellet pedig másokat ne is vegyünk számításba, csak akik saját közönségüktől is megbecsült szerzőnek látszanak: az összkép így is pezsgő irodalmi élet képét fogja mutatni.

Az 1. és 2. század határán, jó egy generációval Achilles Tatios előtt élt a későantik görög irodalom egyik atyamestere, a párhuzamos életrajzok, a bölcseleti fogantatású esszék és dialógusok máig nagyra becsült szerzője, Plutarchos, s vele egy időben a szónok és egyben esszéista Dión, akit hálás olvasói-hallgatói „aranyaszájú”-nak neveztek el; mindkettő mellesleg avatott elbeszélő is volt, Plutarchos egy szerelmespár történetét előadva fejti ki véleményét a szerelemről,¹⁵¹ Dión a hetedik, *Euboiai* című beszédébe rekkent valóságos

¹⁵⁰ Ld. 76. jegyz.

¹⁵¹ *A szerelmes delfin. Ókori dekameron.* Ford. Révay József. Budapest, 1962.

novellát,¹⁵² hogy csak egy-egy példát idézzünk. A század közepén megint igazi nagyság következik, az „ókor Voltaire-je”, Lukianos, akit újabb korokban ráragasztott minősítése eleve nem is az európai, egyenest a világirodalomba emel, s akinek páratlanul gazdag életművébe az elbeszélés is belefér, s a novellaszerűeken kívül nemcsak regény-paródiája van,¹⁵³ de maradt fenn írásai között regény is, a *Lukios vagy a számár*,¹⁵⁴ melyet kortársa, a római Apuleius dolgozott át latinra. Ugyancsak a korszak elbeszélő irodalmát árnyalták és gazdagították (más jellegű művek mellett) Alkiphrón és a latin anyanyelve ellenére görögül író Claudius Ailianos,¹⁵⁵ különféle társadalmi rétegeket színesen megjelenítő fiktív levélgyűjteményeikkel, melyekhez Ailianos esetében még a vaskos, majd félezer anekdotát tartalmazó gyűjtemény, címét idézve a *Tarka történetek* kapcsolódik. És utánuk sorolhatjuk a korszak jeles történetíróit, akik egyébként szintén hajlandók olykor egy-egy elbeszélést iktatni műveikbe: ott van a római hódítások történetén végigkalauzoló Appianos¹⁵⁶ és a Nagy Sándor hódító háborúit megíró Arrhianos, utóbb pedig Dión Cassius, aki a római köztársaság és a koracsászárság évszázadait fektette írásba, s Aelius Héródianos,¹⁵⁷ a Marcus Aurelius halálával kezdődő bő félévszázad krónikása. De nem hagyhatjuk ki a vázlatos felsorolásból Pausaniast¹⁵⁸ sem, aki a görög múlt fennmaradt emlékeit igyekezett feltérképezni szerte Hellasban (ma is az ő könyvét forgatja a régész), és közben az épületek leírásán túl a hozzájuk kapcsolódó mondákat is közli. És nem maradhat ki Phlegón, aki Goethét is megihlető csoda-történeteket fűzött csokorba, ugyanúgy Artemidóros sem, az álomfejtés ókori mestere, nem csak azért, mert a lélektan mai tudorának

¹⁵² Ld. *A szerelmes delfin. Ókori dekameron*. Ford. Révay József. Budapest, 1962, 93–109. (= *A boldog vadászok. Görög novellák*. Ford. Révay József. Budapest, 1959, 50–72.) Egyik beszédét nemrég Szilávik Gábor is lefordította, ld. Dión Chrysostomos: *A „királyságról” szóló első beszéd. Peri basileias*. (A KRE BTK Ókortörténeti tanszékének kiadványai III. Sorozatszám: *Rhetores graeci imperatoriae aetatis/A római császárság görög szónokai*). Budapest, 2004.

¹⁵³ Ld. *A szerelmes delfin. Ókori dekameron*. Ford. Révay József. Budapest, 1962, 131–166.

¹⁵⁴ Ld. *A boldog vadászok. Görög novellák*. Ford. Révay József. Budapest, 1959, 164–213.

¹⁵⁵ Mind Alkiphrón és Ailianos, mind Lukianos számos elbeszélése, Lukianosnak pedig mind regénye, mind regény-paródiája megtalálható részint *A szerelmes delfin*-ben (151–153. jegyz.), részint a *Görög novellák*-ban (154. jegyz.). Teljes Lukianosunk pedig van, ld. Lukianosz: *Összes művei I–II*. (Többek fordítása.) Budapest, 1974.

¹⁵⁶ Ld. Appianos: *A római polgárháború*. Görögül és magyarul. Ford. Hahn István. I–II. köt. Budapest, 1967.

¹⁵⁷ Héródianos: *A Római Birodalom története Marcus Aurelius halálától*. Ford. Fehér Bence és Kovács Péter. Az utószót és a jegyzeteket írta Kovács Péter. Budapest, 2005.

¹⁵⁸ Pauszaniász: *Görögország leírása I–II*. Ford. és jegyz.: Muraközy Gyula. A jegyzeteket kiegészítette és az utószót (II. 284–302) írta: Patay-Horváth András.

sem haszontalan olvasmány, de azért sem, mert álomfejtései lépten-nyomon elbeszéléssé váló esettanulmányokat tartalmaznak.

A szónoklásról és a korabeli szónokok tevékenységéről külön érdemes szólnunk, mert itt érezhetjük magunkat a mi számunkra leginkább szokatlan terrénumon. Annyit még könnyű megértenünk, hogy az ókor technikai feltételei között összehasonlíthatatlanul fontosabb volt az élőszó szerepe, mint manapság, azt viszont már elképzelnünk is nehéz, milyen rangot és mekkora megbecsülést vívott ki magának Achilleus Tatios századában az ékesszólás, mely tudott ugyan korábban is elegáns, lényegre törő és hatásos lenni a közélet pódiumain vagy a bíróságokon, de ez idő tájt többre vitte: szerette magát, előadótermekben vagy színpadon akár, mintegy önnön magáért, praktikus haszon nélkül csillogtatni. A társadalom tanultabb rétegei tódultak a szónoki előadásokra, igényük volt (és egyben divat is), hogy szellemi gyönyörként a művészivé hangszerelt élőszó sajátos varázsát élvezzék. A tárgy voltaképpen bármi lehetett, erkölcsi vagy filozófiai kérdés, netán helybeli aktualitás is, többnyire azonban a görög múlt sokszor közismert eseményei szolgáltatták a témát, de a hallgatóság tapsa nem annyira a tartalmi elemeknek, inkább az előadó nyelvi erejének és szónoki képességeinek szólt. Az előadás jellege persze változhatott: a vendégszónok nem egyszer valóságos rétorikai bravúrral állt elő, például hogy egyetlen alkalommal két merőben ellentétes állítás igazát bizonyította egymás után és egymás ellenében, vagy hogy a közönségtől ott helyben megjelölt témát dolgozta ki néhány perc gondolkodási idő után kerek, teljes értékű szónoklattá.

A korabeli nagynevű szónokok hírességek, mai szóval élve sztárok voltak (akiknek még a magánéletét is kíváncsi szemek fürkésztek), amellet tehettek is, megtehették, hogy hosszú turnékat szervezzenek a görög lakta vidékekre; ámde közben a közéletből sem vonták ki magukat, ellenkezőleg, szívesen és a siker szinte biztos reményében, vállalták, hogy városok vagy egész tartományok kéréseinek-panaszainak szószólói lesznek a hatalom emberei, sőt akár a császár előtt is, másfelől pedig kedvenc előadó- és szálláshelyeiken lehetőleg nem mulasztották el, hogy – olykor igen jelentős összeggel – hozzájáruljanak a környezet csinosításához, akár új középületek emelése, akár régiek renoválása látszott időszerűnek, a kor egyik híressége, Héródész Attikos például hangversenytermet építtetett az athéni akropolis lábánál – helyreállított formájában ma is tartanak benne előadásokat.

Nagyjából így-valahogy élt a Rómában consuli méltóságot elnyert Héródész Attikos, így a rómaiaktól ugyancsak nagyra becsült Polemón vagy Ailios

Aristeidés,¹⁵⁹ hogy csak a legjelesebbeket említsük, s mellőlük nem hagyhatjuk el Lollianost sem, aki, láttuk fentebb (76. jegyz.), szónok létére regényt is írt. Hogy milyen átfogó jelentőségű volt a korabeli szónoklás, arra nem kis bizonyosság az a tény, hogy – már a 3. század elején – monografikus feldolgozásra csábította Flavius Philostrate, akinek színes életművében egyébiránt egy fiktív levélgyűjtemény, azonkívül az 1. század pogány szeptemberéről, a tyanaí Apollóniosról írott regényes életrajz is helyet kapott: mindenesetre az ő retorikai szemléje, a közvetlen elődöket és a hajdan voltakat nem számítva, a 2. század majd negyven válogatott rétorát tudja kiemelni az említésre nem érdemesített közepszerből.

Közismert szónokká válni könnyűszerrel nem lehetett. Először is kellett hozzá szerencsés természeti adottságok, tehetség és mozgékony észjárás, előnyt jelentett, ha velük megnyerő modor és külső társult, olyan orgánus, mely kellő gyakorlás után minden érzelm vagy indulat kifejezésére alkalmassá vált, és olyan alkat, mely könnyeden és pallérozottan tudott a mondottaknak mozdulatokkal és arckifejezéssel is nyomatékokat adni. A fizikai készségek mellől pedig, magától értetődik, nem hiányozhatott sem az eszményi görög nyelvtudás, sem a széleskörű általános műveltség, az is úgy, hogy abból más szellemtudományok mellől a jog- és államtudomány se maradjon ki; és legfőképpen: nem hiányozhatott az ékesszólás elméletének és gyakorlatának, szabályainak és fortélyainak tüzetes és mélyreható ismerete. Más szóval a kiemelkedő szónoktól el lehetett várni, hogy játszi könnyedséggel váltogatja, milyen stílusban beszéljen, hogy tud egyszerűen, szinte tömondatokban szólni, de nem esik nehezére, hogy szélesen hömpölygő, emelkedett stílusba csapjon át, melyben helyet kapnak a költészet szavai, s amelyben olykor a próza is a vers eszközeit kölcsönzi, azonos szótagszámú fordulatokat alkot, azok végén rímet csendít, vagy hatásos ellentétekbe rendeződik; s hogy szónoki palettáján egyaránt keverhet színeket elbeszélésre és monológra, cselekményre és leírásra,¹⁶⁰ egyaránt talál hangot dicséretnek és rosszsallásnak, elmélkedésnek és buzdításnak.

Achilleus Tatios kora tehát, az elmondottakból bizonyára kitetszik, a kései ógörög irodalom igen gazdag és szerencsés korszaka volt. Saját választott

¹⁵⁹ Egyik beszédét nemrégiben Szlávik Gábor fordította és kommentálta, ld. Aelius Aristeidés: *Róma magasztalása*. Eis Rhómén or. XXVI. (A KRE BTK Ókortörténeti tanszékének kiadványai II. Sorozatcím: *Rhetores graeci imperatoriae aetatis/A római császárkor görög szónokai*), Budapest, 2002. Második, javított és bővített kiadás.

¹⁶⁰ A leírások akár kötetbe is rendeződhetnek: Philostratos Junior a 2/3. század fordulóján képgyűjteményt adott közre.

műfajának, az antik regényirodalomnak¹⁶¹ pedig – és a göröghöz most a latint is társíthatjuk – éppenséggel az egyszer-volt virágkora.

Legalábbis mai tudásunk szerint. Mindenesetre a legtöbb regény vagy regényhez közelítő alkotás, mely teljes egészében, kivonatban vagy töredékesen ránk maradt, az 1. század végétől a 3. század elejéig terjedő időben keletkezett, azt megelőzően viszont csak kevés, és utána sem sok. Így van ez Achilleus Tatios regényének legközelebbi, és épségben hagyományozott rokonaival, melyeket „szerelmi regények”-nek szokás nevezni. Charitón¹⁶² datálása az 1. század közepe és a 2. század eleje között ingadozik, az ephesosi Xenophón¹⁶³ Achilleus Tatiossal együtt a 2. században, Longos¹⁶⁴ talán 200 körül írt, ami pedig Héliodóros¹⁶⁵ illeti, hadd ismételjük, a *Sorsüldözött szerelmesek* vagy a 3. század második negyedében, vagy – végleges döntés mind a mai napig nincsen – a negyedik század második felében kerülhetett az olvasók asztalára. De a leltár még messze nem teljes. Ugyanebből a századból, a vele szomszédos évtizedeket megint hozzászámítva, két-három tucatnyi más regény (vagy a regény műfaji jegyeit kisebb-nagyobb mértékben mutató alkotás) is ránk maradt, csak éppen azokat – ha egyáltalán – szigorúan véve csak ritkásan tekinthetjük szerelmi regényeknek: a római Petronius¹⁶⁶ (töredék volta ellenére könyvnyi) *Satyricon*-ja az 1. század derekán keletkezett ugyan, viszont Lukianos már említett regényparódiája, az *Igaz történet*, és regénye, a *Lukios vagy a számár* biztosan a 2. század terméke, ahogyan a kortárs, Apuleius¹⁶⁷ latin nyelvű számártörténet-átdolgozása, *Az aranyszámár* is, hasonlóképpen két, papirusztöredékeken részlegesen visszamentett regény, a már említett Lollianos *Phoiniká*-ja és az ismeretlen szerzőtől származó (s még szerelmespárt is

¹⁶¹ A „regény” szó európai megfelelői, a német „Roman”, a francia „roman” az olasz „romanzo” vagy az angol „romance” a középkor folyamán születtek ugyan, de ma már vajmi kevesen tiltakoznak az ellen, hogy ez a terminus a – legfontosabb ismérveikben – modern regényekhez hasonlatos antik művekre is vonatkozzék. Maguk az antikok „regény” helyett a „drámai történet”, „szerelmi elbeszélés” vagy hasonló fordulatokat használtak. (Nota bene, az ugyancsak „regény” jelentésű angol „novel” szó viszont az olasz „novella” szóból származik.)

¹⁶² Ld. Kharitón: *Kallirhoé. Ógörög szerelmi történet*. Ford. Orosz Ágnes. Budapest, 2006.

¹⁶³ Ld. Xenophón: *Anthia és Habrokomész*. (Az ókori irodalom kiskönyvtára.) Ford. Kárpáthy Csilla. Budapest, 1975, 5–78.

¹⁶⁴ Ld.: Longos: *Daphnisz és Chloé. Pásztorregény*. Ford. Détshy Mihály. Budapest, 1957 (és utána többször).

¹⁶⁵ Ld. Héliodórosz: *Sorsüldözött szerelmesek. Etiópiai Történet*. Ford. Szepessy Tibor. Budapest, 1964. (Ua.: Olcsó könyvtár 773. kötet. Budapest, 1976; ua.: Kriterion Kiadó, Bukarest, 1982.)

¹⁶⁶ Ld. T. Petronius Arbiter: *Satyricon*. Ford. Horváth István Károly. Budapest, 1963; ua. 1972; ua. második javított kiadás: Szeged, 1994.

¹⁶⁷ Ld.: Apuleius: *Az aranyszámár*. Ford. Révay József. Budapest, 1957 (és többször).

felvonultató) *Métiochos és Parthenopé*, másfelől pedig Iamblichos¹⁶⁸ és Antónios Diogenés regényei, a *Babylóniai történet* illetve *A Thulén túli hihetetlen dolgok*,¹⁶⁹ amelyeket Phótiós, a 9. században élt tudós konstantinápolyi pátriárka a maga olvasmánynaplójában terjedelmesen kivonatolt – a felsorolt néhány név mindenesetre némi ízelítőt adhat a 2. század antik regényirodalmának gazdagságáról.

Ezzel nagy sokára elérkeztünk Achilleus Tatios regényéhez, és vele együtt négy legközelebbi rokonához is, melyeket az ókori görögség „ideális” vagy szerelmi regényeinek, illetve tudományos szóhasználattal „a nagy öt”-nek szokás nevezni, s amelyek legfeltűnőbb vonása az, hogy minden különbségük ellenére mintha valamennyi egy és ugyanazt a történetet mesélné el. Csakugyan, cselekményük középpontjában rendre egy-egy szerelmespárt találunk; mindketten feddhetetlenek, sőt rendszerint makulátlanul tiszták, és mindig tüneményesen szépek; meglátniuk és megszeretniük egymást, ahogy mondani szokás, egy pillanat műve; csak hogy a végzet nem hagy nekik nyugtot, elválasztja és hajmeresztő kalandok egész során hajszojja végig a fiatal párt, rablók és kalózkodó, élvhajász zsarnokok és valóságos emberi szörnyetegek kezébe kerülnek, akiknek hatalmában becsületük és hűségük, mi több, olykor az életük is kockán forog; erényük és szerelmük azonban minden csábítással és fenyegetéssel dacolva, rendületlenül állja a próbát, míg nem – mintegy hűségük jutalmául – a házasság immár háborítatlan örömei várnak rájuk, vagy, ahogyan a jósvér ígéri az ephesosi Xenophón hőseinek,

végül a kínok után virradnak boldog időkre.

És még a szintér is ugyanaz: a Földközi tenger keleti medencéje, Szicília és Dél-Itália, Libia és Egyiptom, Aithiopia (a mai Szudán) és Mezopotámia, Hellas és Kis-Ázsia tájai.

Az öt „ideális” regény közül Achilleus Tatiosét érte a legtöbb bírálat. Hiába rajongott érte a bizánci költő, a „filozófus” León, a modern Európa fejcsóválva és homlokráncolva olvasta, kifogásokat emelt, hibákat fedezett fel benne, sokhelyt értetlenül nézte. De éppen mert az „öt nagy” oly közeli rokona egymásnak, az öt regény összevetése talán valamelyest megbarátkoztathat a *Kleitophón és Leukippé történetével*.

¹⁶⁸ Ld.: Xenophón: *Anthia és Habrokomész*. (Az ókori irodalom kiskönyvtára.) Ford. Kárpát Csilla. Budapest, 1975, 81–94.

¹⁶⁹ Phótiós szerint Lukianos regényparódiáját *A Thulén túli hihetetlen dolgok* ihlette.

Akárhogyan is, regényével Achilleus Tatios mutatja ötük közül a leginkább észrevehető (és nem egyszer sokkoló) különbségeket. Vegyük mindjárt a narratív formát: vajon miért alkalmaz én-elbeszélőt, nem úgy, mint a többi szerelmi regény szerzője, és miért mindjárt kettőt, hiszen maga is mintegy belép a cselekménybe, hogy aztán kurta bevezető után személyesen kérje fel (1, 3-tól¹⁷⁰) kalandjai elmesélésére a második én-elbeszélőt, azaz regénye főhősét, Kleitophont? S ha már felléptette, és ezáltal keretes elbeszélésre teremtett lehetőséget, ugyan miért nem tér vissza Kleitophón történetének végeztével újra a nyitó jelenethez, abba a gyönyörűséges sidóni ligetbe, melyben Kleitophón mesélni kezdett, elbeszélésével a regény tulajdonképpeni cselekményét megteremtve?

Fogas kérdések. Az én-elbeszélést mindenesetre úgyszólván kötelezően alkalmazzák a korabeli „reális” regény képviselői, így – csak a legismertebbeket véve – Petronius, Lukianos és Apuleius, akiknél az én-elbeszélő emberi gyengéktől korántsem mentes, akit semmilyen tekintetben, szerelmesként sem lehet eszményinek, ideálisnak tekinteni – náluk tehát az én-elbeszélés alkalmazása éppenséggel mintha a történet és a szereplők „realitását” kívánta volna hangsúlyozni. És Achilleus Tatios regénye, ahogyan lentebb számos példa bizonyítja majd, lépten-nyomon szintén jóval „realisabb” világba vezet, mint amit az olvasó a többi négy szerelmi regényben megszokott, más szóval az elbeszélői attitűd nála mondhatni rendhagyó megválasztása legalábbis nem látszik esetlegesnek és indokolatlannak.

A befejezés furcsa csonkoltságára azonban a mai napig nem született meggyőző magyarázat,¹⁷¹ azt viszont ma már senki sem gondolja, hogy a regény a hagyományozás során sérült volna meg, a ránk maradt számos kézirat legalábbis mindenütt egymással megegyező szöveget mutat. Különben is: elég egy pillantást vetni a regény kompozíciójára, tüstént kiderül, hogy szerzője teljes tudatossággal szerkesztett,¹⁷² a befejezéssel kapcsolatban szó sem lehet

¹⁷⁰ Ami a bevezető fejezeteket illeti, Achilleus Tatioshoz Longos áll a legközelebb. A *Daphnis és Chloé* szerzője bevezetőül szintén személyes élményeként adja elő, hogy Lesbos szigetén vadászva, egy nyμφáknak szentelt ligetbe vetődött, ahol figyelmét felkeltette az ott elhelyezett kép, mely „szerelmi történetet” (előhang 1) ábrázolt; elmagyaráztatta tehát magának egy helybélivel, mit lát a képen, s elhatározta, hogy a látottat okulásul írásba foglalja, hiszen a szerelmet senki el nem kerülheti; az írásba foglalt történetet azonban már mint a cselekményen kívül álló szerző fogalmazza meg.

¹⁷¹ A befejezésre hamarosan visszatérünk még, itt csak annyit, hogy egyes kutatók szerint a *Kleitophón és Leukippé története* nem is szerelmi regény, hanem annak mindössze a paródiája, s indoklásukban mind az én-elbeszélés, mind a befejezés csonkoltsága szerepet játszott.

¹⁷² A tudatosság persze nem zárja ki a hibákat: egy-néhány kisebb jelentőségű (és úgy lehet a műfaj gyerekkorával velejáró) kétségtelen szerzői melléfogásra-figyelmetlenségre a fordítás lábjegyzeteiben felhívtuk a figyelmet.

szerzői tévedésről vagy netán feledékenységről, az is céltudatosan formálódott olyanná, amilyennek ma is látjuk és olvassuk.

A *Kleitophón és Leukippé története* nyolc, rendszerint hangsúlyos, a cselekmény valamely fontos pontján befejeződő, és a befejezést stílusosan is hangsúlyozni kívánó könyvet számlál (ma inkább fejezetnek mondanánk), és világosan négy, két-két könyv terjedelmű tematikai egységre oszlik, melyek tagolódását Achilleus Tatios rétorikusan csillogóra hangszerelt, a cselekmény fordulataival szinte mindig finoman összefüggő leírásai – tudományos nevükön a műalkotások, természeti jelenségek és más egyéb megjelenítésére szolgáló ekphrasisek – külön is jelzik. Az első kettő Kleitophón és Leukippé egymásra találását és közös szökésüket írja le, a következő kettő a menekülő szerelmespár hajótörését és Egyiptomban, a rablók között átvészelt (egyebek közt Leukippé látszathaláláig vezető) kalandjait és megpróbáltatásait kíséri nyomon; ezek sorát folytatja, már városi környezetben, az ötödik és hatodik könyv is: Leukippét látszólag újra meggyilkolják, Kleitophón baráti tanácsra házasságot ígér a – tudomása szerint megözvegyült – dúsgazdag Melitének, ámde hamarosan kiderül, hogy mind Leukippé, mind Thersandros, Melité férje élnek, az utóbbi tehát bosszút forral, elraboltatja Leukippét és börtönbe zárhatja Kleitophónt, aki előtt mellel Leukippé halálhírét költi; az utolsó két könyvben aztán, a sok és váratlan fordulatot hozó peres eljárás végül meghozza az igazság győzelmét, Leukippé és Kleitophón számára pedig a házasságot jelentő happy end-et.

Még többet árul el a szerzői koncepció tudatosságról, ha a cselekmény menetét kissé tüzetesebben is szemügyre vesszük.

A többi szerelmi regény ismerőjét az első két könyvben egymást érik a megkezelések: van ugyan szerelmespár, de – részben az én-elbeszélés következményeképpen – az azokban hagyományos „szerelem az első látásra”, itt nem kölcsönös, csupán Kleitophónnál valósul meg, és „tüneményes szépség”-nek expressis verbis szintén nem mindkettő, hanem egyedül csak Leukippé minősül. A leginkább meglepő azonban az az eseménysor, mely a regény első két könyvét kitölti, s amelyhez fogható a többi szerelmi regényből teljességgel hiányzik. Azokban a két főhősnek elég egy ihletett pillanat, hogy egymással örök szövetségre lépjenek, kettőjük közül egyik sem kényszerül a másik szerelmét hosszú udvarlással felébreszteni és a magáéhoz forrósítani. Kleitophónnak nem adatik meg a kölcsönösség ihletett pillanata, őt tehát a regény első negyedében szükségképpen csak az foglalkoztatja, hogyan tudná Leukippé kegyeit elnyerni; ehhez aztán habozás nélkül kér baráti tanácsot, sőt szolgálja közreműködését is igénybe veszi (épp ahogy az antik komédia szerelmesei szokták), közben pedig,

minthogy apja Kalligonét, vele féltestvér hűgát szánja feleségéül, a Leukippével kötendő házasság szóba sem kerülhet. De mielőtt a szerelmi regényeket kedvelő olvasó végképpen felháborodnék a könyvön, Achilles Tatios közbelép, leányát fenyegető álmod látat Leukippé anyjával, aki ijedtében beront leánya hálószobájába, s az utolsó pillanatban megakadályozza, hogy a szerelmespár véthessen a szerelmi regények szemérmes kánonja ellen (2, 23). Így, ilyen előzmények után kerül sor kettőjük szökésére. Ott aztán, bár Kleitophón szeretné az otthon balul sikerült találkát megismételni, az író egyszeriben a szerelmi regények szokványos menetébe ugratja át a cselekményt: Leukippé ugyanis, az álmában megjelenő Artemis istennőre hivatkozva, elzárkózik a javaslat elől, mert az istennő, férjül ígérve ugyan neki Kleitophónt, egyelőre hajadon voltának őrzésére szólítja fel, amit Kleitophón – hasonló álmára visszaemlékezve – hajlandó is respektálni (4, 1).

Leukippé mostantól belép a többi szerelmi regény szeplőtlenül „ideális” hősnőinek sorába, s forduljon a sorsa ezután akár a legnehezebbre, végig rendületlenül hűséges marad Kleitophónhoz. Kleitophón viszont valamelyest más, úgy is mondhatnánk némileg „realisabb” megvilágításba kerül. Maga is makulátlan hűséggel viseltetik ugyan Leukippé iránt, még akkor is, amikor már halottként gyászolja (5-6. könyv), de azért egyszer, nehéz helyzetben – hamarosan kitérünk rá – mégis vét ellene; és az is megtépázza kissé „ideális” regényhősi mivoltát, hogy a cselekmény folyamán nem is egyszer elagyabugyalják, s ő, bár tehetné, még csak nem is védekezik (2, 12; 5, 23; 8, 1); az a mellesleg odavetett megjegyzése pedig, hogy neki nem kell már szerelmi beavatásra várnia, megkapta azt korábban, a gyönyört pénzért szolgáltatók karjai között (2, 37), a többi szerelmi regény hőseinek ajkán elképzelhetetlen volna!

A szerelmi regényekben kötelező hányattatás, s a mindig vele járó sorozatos kalandok és megpróbáltatások a harmadik és negyedik könyvben veszik kezdetüket, bevezetőül az éppen csak túlélő hajótöréssel, amihez egyhamar a rablók fogságában átélt viszontagságok járulnak, benne Leukippé látszólagos feláldoztatása (3, 15) és betegsége (4, 9–17) – kivált az előbbi valóságos horror. És itt jelenik meg Leukippé mellett, megint csak a szerelmi regények kelléktárából, a „csábító” is, nevezetesen a rablók ellen vezényelt különítmény parancsnoka, Charmidés, s mert a gyönyöréhes hadfi a döntő összecsapásban életét veszti, máris szövi hálóját Leukippé körül a következő, név szerint Chaireas, a leszerelt zsoldos. Mindebből pedig az olvasó akár azt gondolhatná, hogy most már nagyjából a szerelmi regények ismerős menetét követi majd a cselekmény.

Nem így történik: a következő két könyv – a szerelmespár már Alexandriában van – megint vaskos meglepetéssel szolgál. Leukippét az említett Chaireas

kalózokkal elraboltatja, mikor pedig üldözőik hajója közeledik az övékéhez, visszariasztásukra – újabb horror – levágyák egy nő fejét, s így sikerül is egérutat nyerniük (5, 7). Az áldozatot Kleitophón Leukippének véli, elsratja és mélyen gyászolja,¹⁷³ magánya azonban nem tart sokáig, mert ismeretséget köt a dúsgazdag, szép és fiatal, férjét tengerbe vesztettnek tudó Melitével, aki belészeret és egyetlen vágya, hogy őt magához láncolja. Más szóval mintha az ő életében is föltűnnék a szerelmi regények obligát „csábító”-ja – csakhogy Melité, bár kétségtelenül szenvedélyes szerelmes, egyáltalán nem szolgál rá erre a minősítésre. Mert a csábítás klasszikus képlete három szereplőt igényel, egy emberpárt és még valakit, aki kettőjük közösségét, ravasz mesterkedéssel akár, vagy hatalmával visszaélve, megbontani igyekszik, ahogyan a többi szerelmi regényben is. Melité azonban holtnak hiszi Leukippét, amiképpen Kleitophón is Melité férjét, vagyis kettőjük formálódó kapcsolata elvileg semmiféle erkölcsi törvényt nem sért, mikor Isis templomában házassági szerződést kötnek. Kleitophónnak csupán az a feltétele, hogy igazi házasságukat, kegyeletes emlékezésül a holt Leukippére, majd csak Melité otthonába, Ephesosba érkezve kezdjék meg – és Melité, nem szívesen ugyan, de ezt a feltételt is elfogadja. Achilles Tatios Melitéje tehát távoli rokonságban sincsen a szerelmi regények szokványos, cinikusan kéjvágyó csábítóival, ő kezdettől fogva nem ellenszenves egyéniség: szemléltomást nemcsak szenvedélyes, hanem megértő és tapintatos szerelmes, aki – a cselekmény távolabbi pontjain kiderül – emberséges is tud lenni, mi több, a folytatásban (szinte biztosan a szerelmi regények antik olvasóinak őszinte megdöbbenésére) lassanként a regény második, tragikus árnyalatú hősnőjévé magasodik, alighanem tudatosan állította őt párba Leukippével Achilles Tatios a regény végén foganatosított tisztasági próbákon.

Ephesosba érkezésük után kettős pörölycsapás zúdul halogatva tervezett, de egyelőre be sem teljesült idilljükre: előbb kiderül, hogy Leukippé a látszat ellenére nem halt meg (5, 18), sőt ott él, rabszolgaként, Melité birtokán, aztán egyszerre beállít Melité tévesen holtnak nyilvánított férje, Thersandros is (5, 23). Mit tehet ilyen körülmények között a szerelmében mélyen csalódott Melité? A többi szerelmi regényből ismert csábítók most megtorlásul tébolyult terveket szőnének Leukippé és Kleitophón ellen; Melité azonban nem hajtja semmiféle bosszúvágy, ő hosszú belső tusakodás és keserű szemrehányások

¹⁷³ Akár Leukippé első látszathalála esetében, a regényíró most is szűkített tudattal beszélteti Kleitophónt, tehát csak úgy engedi felidéznie a két epizódot, ahogyan ott és akkor az előtte lezajló eseményeket látta és értelmezte, holott a későbbi fejleményekből tudja, hogy Leukippé nem halt meg. A szűkített tudat alkalmazása itt és másutt természetesen a cselekmény feszültségét és fordulatosságát van hivatva fokozni.

ellenére megértést tanúsít, mintegy áldását adja Kleitophónra és Leukippére, csupán azért könyörög Kleitophónhoz, hogy ne utasítsa vissza, legalább egyszer és utoljára tekintse őt feleségének. És Kleitophón enged neki.

A figyelmes olvasó észreveheti, hogy a Kleitophón-Melité epizód nagy vonalakban voltaképp pontos párhuzama a regényt bevezető Kleitophón-Leukippé epizódnak, mindössze annyi a különbség, hogy ott Kleitophón volt, az utóbbiban pedig Melité a kezdeményező fél, s hogy amott még a közösen kívánt sem teljesedhetett be, itt pedig Melité az eddig tartózkodó Kleitophónt is meg tudta nyerni magának. Észrevehet azonban az olvasó mást is. Ephesosba érkezésük előtt mindketten szégyenkezés és önvád nélkül élhettek volna házaseletet, de Kleitophón makacs vonakodása miatt nem tették, utóbb viszont, annak tudatában, hogy mind Leukippé, mind Thersandros élnek, az a bizonyos „egyszer és utoljára” is kimeríthette a hűtlenség, sőt a házasságtörés fogalmát. Achilles Tatios azonban nem ítéli el Kleitophónt és nem igen mentegeti a kérés teljesítését sem, Melité pedig a regény végén még tapintatosan fel is menti: az a tisztasági próba ugyanis, melyet a bíróság mind Leukippé, mind Melité számára jóváhagyott (8, 11), nem csupán Leukippé érintetlenségét igazolta, hanem hitelesítette Melité esküjét is, melyet a Thersandrostól szájába adott nyilatkozatra tett, miszerint férje *távollétében* házasságtörést nem követett el – csak a titkokba beavatott olvasó tudja, hogy megtörtént az bizony, jöllehet „egyszer és utoljára”, de már Thersandros *hazatérte után*.¹⁷⁴ Az a kivételes egy botlás pedig a regényből ítélve a két fél feltéve és sikeresen megőrzött titka maradt (meg az olvasóé, tehetjük hozzá), legalábbis amikor utóbb mindkettőjükkel kapcsolatban elhangzik a házasságtörés vádja, nem szerepelt a vádhatóság bizonyítékai között.

Innentől fogva egy ideig a bosszúvágytól fűtött Thersandros, a regény leginkább sötét színeivel megfestett szereplője irányítja a cselekményt. Előbb áldozata lesz Kleitophón, a vélt házasságtörő, akit börtönbe hurcoltat, aztán Leukippé is, akit jogcím nélkül, orvul raboltat el, hogy aztán csábítással-hitegetéssel a maga szerelmi játszomaként formálja – ő lesz tehát Leukippével szemben a hagyomány összes vonásával felruházott, és a vérszegénynek mondható

¹⁷⁴ Ilyen esetben mondja a morálfilozófia azt, hogy valaki restrictio mentalissal él, vagyis a teljes igazság helyett csupán a részigazságot mondja vagy – mint Melité is – arra szorítkozik. Megtehetette: Thersandros kérdése, hogy követett-e el ellene házasságtörést, eleve nem együttélésük teljes időtartamára, csak a távollétére vonatkozott. A restrictio mentalis azonban a morálfilozófusok megítélése szerint – kivételes esetektől eltekintve – általában nem ad felmentést, nem teszi az elhallgatottat meg nem történtté; Achilles Tatios azért kérdeztet rá Thersandrosszal házaseletük teljes időtartama helyett annak csupán egy körülhatárolt szakaszára, hogy a hagyományos „csábító” helyébe léptetett, második hősnővé magasodó Melité a tisztasági próbán feddhetetlennek mutakozhasson, az „egyszer és utoljára” megmaradhasson titoknak.

eddigiekhez képest összehasonlíthatatlanul sokoldalúbban bemutatott „csábító”, vele megküzdve adhatja bizonyosságát Leukippé igazi hősnőként annak, amit a 6. könyvet záró szenvedélyes dikciójában a fejéhez vág: hogy őt sem a szép szó, sem a fenyegetés vagy a kínzás hűségében és tisztességében megtántorítani nem fogja.

Thersandros azonban korántsem mond le Leukippéről, álnokul felbérel valakit, hitesse el a házasságtörés gyanúja miatt börtönben sýnlódó Kleitophónnal, hogy Leukippét a féltékeny Melité meggyilkoltatta, így ugyanis, vélte ő, ha Kleitophónt felmenti is a bíróság, nem fogja majd kerestetni Leukippét, de másfelől a „gyilkos” Melitéhez sem tér majd vissza. Ezzel kezdődik a regény befejező két könyve. A folytatásban aztán – érdemes pontosan felidézni – összeül a bíróság, mely előtt Thersandros mindössze házasságtöréssel vádolja Kleitophónt – s mint az olvasó tudja, teljesen alaptalanul, hiszen mit sem tud arról, ami Kleitophón és Melité között „egyszer és utoljára” megesett. És most szokatlan, egészen meghökkentő fordulat következik. Hitelt adva a börtönbe juttatott híreknek, a végletekig elkeseredett, szerelmét harmadszor is (!) holtnak hívó hős maga is halni akar, tehát a tárgyaláson mindenki – és kivált barátai – elképedésére nem védekezik, a terhére rótt házasságtörést sem tagadja, hanem azzal vádolja magát, egyúttal Melitén is bosszút akarva állni, hogy a gyilkosságot Melitével együtt, közösen tervezték el, ez a vallomás ugyanis mindkettőjük számára a halálos ítéletet jelentette volna.

A bíróságnak tehát ettől fogva nem egy, de három, az elsőtől az utolsóig merőben alaptalan vádpontban volt tiszte döntést hozni, ráadásul előállt az a valószerűtlenül szélsőséges helyzet, hogy az alperes Kleitophón súlyosabb váddal illette önmagát, mint őt a felperes Thersandros, s hogy a védelem nem védte, hanem cáfolta a vádlott Kleitophón állításait. S csakugyan, jóllehet Melité esetében a bíróság elnapolta a végleges döntést, az ő kivégzésére haladéktalanul megtörténtek az előkészületek (7, 12); és ha nem tűnik fel a színen váratlanul Artemis papja és kíséretében Sóstratos, Leukippé apja, aki a háborút győztesen megvívó, az istennőnek ilyenformán hálááldozatra kötelezett Byzantion küldöttségét vezette, vagyis ha a szent cselekmény kezdete meg nem akadályozza, a kivégzést végre is hajtották volna rajta.

Akárhogyan is, Leukippé után ezúttal Kleitophónon volt a sor, hogy a halál közvetlen közelébe jusson, akárcsak – mintegy kötelezően – a szerelmi regények hősei, hiszen az ideális regényhős adott esetben a halállal vagy az életveszéllyel is rettenthetetlenül néz farkasszemet, éppen ez hősi mivoltának legbiztosabb mércéje. Achilles Tatios azonban a külső hasonlóság ellenére megint jócskán eltér a kánontól. A többi szerelmi regény hősei is kerülnek olyan helyzetbe,

hogy szívük választottját halottnak hiszik, azok is könnyek közt kesergik el, hogy életüknek nélküle nincs értelme többé, azoknak is megfordul a fejükben az öngyilkosság gondolata, sőt olykor kísérletet is tesznek rá, mint ő, de korántsem úgy, hogy előbb valótlannul befeketítenék, házasságtörőnek és gyilkosnak vallanak magukat, aztán megalázó módon bírói ítélet juttassa őket a bakó kezére. Az efféle „hősök” közé a peres eljárás Kleitophónja aligha illik igazán.

Most már nincs sok hátra a regényből. Eleven cáfolatul a perben elhangzott vádakra, Leukippének sikerül megszöknie, Kleitophónt gondjaiba veszi az Artemis szentély papja és a nemrég érkezett Sóstratos, Leukippé apja, a leplezett és megszégyenült Thersandros pedig csúfos menekülésre kényszerül; a pernek és összes megpróbáltatásuknak vége, a történetet elbeszélő Kleitophón tehát beszámolhat arról, hogy Ephesosból Byzantionba hajóztak, ahol „végre meglett a sokat áhított házasság” (8, 14). Csak így, a szertartás pompájának, kettőjük és a szülők boldogságának részletezése nélkül – ha a többi szerelmi regényt nézzük, prózaikban már nem is mondhatta volna. De nem ez Kleitophón végszava: mielőtt azonban azt is felidéznénk, érdemes összefoglalni a cselekmény menetéből leszűrhető tanulságokat.

Az eddigiekből ugyanis nem csupán a regénykompozíció tudatos felépítésének további részleteire derült fény. Kiderült az is, hogy a *Kleitophón és Leukippé története* vitathatatlanul szerelmi regény, hiszen cselekménye, épp mint azoké, a szerelmespár megismerkedésétől a házasságukig ível, amellet a lényegyet tekintve tartalmi elemeiben sem különbözik tőlük, ámde a nyilvánvaló műfaji rokonság ellenére lépten-nyomon azokhoz képest igencsak meglepő vagy éppen sokkoló fordulatokkal szolgál, és egészen újszerű látásmódot árul el.

És a cselekmény fordulatairól szólva itt célszerű kitérnünk azokra a sajátos nyelvi-stiláris fordulatokra is, melyeknek két jellegzetes változatával viszonylag sűrűn találkozhat az olvasó. Az egyik az, hogy legkivált a szereplők szájára adott monológok, de másutt, a szöveget meg-megszakító leírások és pszichologizáló okfejtések is mai stílusérzék számára szokatlanul és nem ritkán minden átmenet nélkül verses prózába csapnak át. Nem csupán szokatlan, de még visszatetszést is kelthet a másik: hogy az elbeszélő és az általa mozgatott szereplők mind a látvány, mind a mondandó imitt feltűnő, amott megrázó voltát szertelen, mármár valószínűtlenül túlbonyolított és kifacsart nyelvi eszközökkel igyekeznek megragadni – idegen nyelvű fordítások ilyenkor nem egy esetben a nyájas olvasó elnézését kérik. Vegyük csak Kleitophónt: mit tesz, amikor látni véli, hogyan ölték meg a rablók Leukippét, és hogyan fogyasztották el tűzön pirított belső részeit tisztító áldozat gyanánt? Elkezd előszámlálni a kedvese szörnyű halálát lépésről-lépésre mind feketébbnek láttató körülményeket, s a felsorolás

abban a megállapításban éri el tetőpontját, hogy ő Leukippét jószerivel el sem temetheti, hiszen „belső részeinek temetése a rablónak volt étkezése” – vagyis szerelmét siratva az „étkezés” szóval még az emberi húst őrölő haramiafogakat is számba veszi, ráadásul rímes prózában, mintegy költői formába öntve. És a példákat tetszés szerint lehetne folytatni. Hogy nonnan az ilyen és hasonló, mellbevágó fordulatok? Talán maga a téma indokolta volna? Kétségtelen, a regény cselekményében egymást érik a nem mindennapi, olykor elborzasztó és amellet részleteiben is megjelenített események: Leukippét látszólag feláldozzák, sőt utóbb, megint csak látszólag, fejét is veszik, mindkétyszer a tehetetlenségre kárhoztatott Kleitophón szeme láttára, Chariklést, Kleinias fiúszerelmét megvadult ló tapossa halálra, Menelaoséval vadkan agyara végez, Kleitophón végletes boldogtalanságában öngyilkosságra készül és önmagát jelenti fel gyilkosként, aztán meg kínzóeszközökkel és saját kivégeztetésével kell szembenéznie – hogy csak a leginkább feltűnő szélsőségeket említsük. Hozzátehetjük, hogy a többi szerelmi regény szintén halmozza a rendkívülit, de talán egyikük sem olyan szívesen, mint Achilleus Tatios. A téma tehát, való igaz, önmagában is az elbeszélői stílus nyelvi és ritmikai élénkítésére vagy éppen áhangszerelésére csábíthatott, de a *Kleitophón és Leukippé története* nyelvi világát nem annyira szélsőségekben mozgó témája, sokkal inkább a létrejötté korában uralkodó irodalmi divat alakította, mégpedig a szónoklás művészete, a hihetetlen népszerűsége szert tett, többé vagy kevésbé minden irodalmi műfajt átható rétorika. Ennek művelői szerették prózában is a költészet eszközeit forgatni, ennek művelői igyekeztek mondandójukat frappáns ellentétekkel, szokatlan és újszerű nyelvi megoldásokkal a lehető leghatásosabb nyelvi építménnyé formálni; úgy azonban, ahogyan Achilleus Tatios: hogy ahol a cselekmény menete indokolta, az egyszerű, ékítményeket és csavaros fordulatokat nem alkalmazó stílusban is a szó avatott mestereinek bizonyuljanak. Olyan antik szerzők, mint Lukianos, ha olvasták, bizonyára nem lelték gyönyörűségüket Achilleus Tatiosban, azok viszont, akik tömegesen és felcsigázott várakozással tódultak a korabeli szónokok előadásaira, feltehetőleg Achilleus Tatios mai olvasók szemében netán visszásnak tűnő fordulatait is tapsot érdemlő szónoki bravúrként fogadták volna.

És most Kleitophón végszava. Mondandója befejezéséül hozzáfűzi még, hogy Byzantionból az esküvő után Tyrosba utaztak s ott részt vettek részt vettek nővére, Kalligoné esküvőjén, ő tehát négyük nevében kérte az isteneket, „örizzék az én és az ő – Kalligoné férje – házasságát jó szerencsével”. Jogos a kérdés: hogyan kerül ide Kleitophón nővére?

Vissza kell lapoznunk a regény elejére. Ott Kleitophón elmeséli, hogy apja – emlékszünk rá – eredetileg féltestvér nővérével, Kalligonéval tervezte őt

összeházásítani (1, 3), ami ellen neki addig nem is volt ellenvetése, míg meg nem ismerte unokanővérét, a háború sújtotta Byzantionból hozzájuk, Tyrosba menekített Leukippét; attól kezdve viszont kelleetlenül várta, mikor fog hozzá apja a terv megvalósításához. Kalligoné háttérbe is szorul elbeszélésében, csak később, igen különös körülmények között kerül lép a színre – az okot azonban, bár akaratlanul, Leukippé szolgáltatta. Leukippébe ugyanis még Byzantionban – pusztán hallomásból! – beleszeretett a „gazdag, de hitvány és tékozló” (2, 13) Kleisthenés, s minthogy Sóstratos nem volt hajlandó hozzáadni leányát, egyszerűen Tyrosba utazott, és minden lelkifurdalás nélkül elrabolta volna, de nem ismervén őt személyesen, tévedésből nem őt, hanem Kalligonét ejtette foglyul (2, 18). Hogy mi lett aztán Kalligonéval, csupán a regény vége felé derül ki, Sóstratos számol be róla Kleitophónnak, már nyugodt körülmények között, a per végeztével: Kleisthenés belészeretett Kalligonéba, Byzantionba érve gyöngéden és minden óhaját lesve udvarolni kezdett neki, mígnem utoljára viszonzásra talált a leánynál, közben pedig maga is gyökeresen megváltozott, feddhetetlen ember, buzgó és nagyra becsült polgár lett belőle – így aztán beleegyezését adta házasságukhoz (8, 17–18).

A regény ilyenformán nem is egy, hanem két, egymást kiegészítő, amellettduplán hangsúlyos happy enddel zárul.

Először is: minthogy a párba állítás mindig nyomatékosít, lehetetlen nem észrevenni, hogy egyik sem afféle hagyományos, a szerelmi regények kánonjába illő „ideális” esküvő, hiszen a boldogító esemény ezúttal egy korábban nem teljesen makulátlan lányszöktetőnek és egy nemrégén még felelőtlen aranyifjú lányrablónak jut osztályrészül, következésképpen az erkölcsi kódex rigorózus betartása – és ezt Achilleus Tatios regényének az előbbieken érintett más epizódjai is sugallják – nem feltétlenül garantálja, kisebb-nagyobb megsértése viszont nem feltétlenül gátolja eleve a happy end megvalósulását; más szóval a happy end igenis létrejöhét, de nem (vagy nem egészen) úgy, ahogyan a szerelmi regények hófehérré retusált idealizmusa, hanem ahogyan Kleitophón alaposan megszenvedett tapasztalata nem ritkán láttatja. A *Kleitophón és Leukippé* története tehát, talán ekként is fogalmazhatnánk, lényegét tekintve a többi szerelmi regény egy fajta átjavított-helyesbített olvasatának mutatkozik. Ha pedig ez így van, mindjárt a kettős én-elbeszélés rejtélyére is megtalálhatjuk a magyarázatot: az első én-elbeszélő éppen azért adja át a szót a másodiknak, hogy az, mintegy a szerző helyett, a valóság realitásával korrigálja a többi szerelmi regény elvont világképét.

Másfelől pedig ez a kettős esküvő a csonkolt befejezés megformálásában is fontos szerepet kapott. Nem igen lehet kétséges, hogy Achilleus Tatios ezekkel és így akarja lekerekíteni Kleitophón elbeszélését, s mert azt, az első én-elbeszélő maszkjában, éppen ő indította el, igazában az egész regényt. Belőle pattan ki, egy Európé elrablását ábrázoló kép láttán, az a banális megállapítás, hogy Erós a földön és az égben, mindenütt korlátlan úr (1, 2), Kleitophón ezt meghallva helyesel és hivatkozik a maga példájára, aztán megint az ő, az első én-elbeszélő kérésének engedve kezd mesélni. Vállalt témája a szerelem lévén, nem is indíthatja vallomását mással, mint a neki szánt Kalligonével és a maga választotta Leukippével (1, 3), ha pedig a két leány immár feleségként az utolsó fejezetekben is egymás mellett bukkan fel, az Kleitophón elbeszélésének, de az egész regénynek is félre nem érthetően a befejezését jelzi, a regényen átívelő téma kezdő és végpontját világosan mutatva. És a regény kezdő és végpontját – talán még világosabban – másként is jelzi Achilleus Tatios, erre szolgál egyfelől a két elbeszélő találkozását megjelenítő bevezető (1, 1–2), másfelől éppen a keretelbeszélés olvasói hiányérzeteket keltő csonkolása: az utóbbi homályban hagyja, mit tesznek, hová mennek majd a befejező mondatok után az első én-elbeszélő és Kleitophón, s hol marad mellőle a valamikor nemrég feleségül vett Leukippé; és ezzel párhuzamosan a bevezető beszélgetésből sem derül ki, honnan került voltaképpen a két alkalmi ismerős a sidóni liget fáira alá, a jéghideg vizet csobogtató patak közelébe, s ugyan mi szél hozta ide Kleitophónt a számára otthonos Tyrosból vagy Byzantionból.

A kezdő- és végpont kétszeres kijelölése folytán Achilleus Tatiosnak semmi esetre sem volt kényszerítő oka, hogy befejezésül megint Sidónba ugrassa vissza a cselekményt, regényét anélkül is logikusan lezártnak érezhette. Mivel azonban két én-elbeszélőjét két idősíkból léptette fel – hiszen ha a bevezető beszélgetés a „ma”, Kleitophón története csak a „tegnap” vagy a „tegnapelőtt” lehet – mintha ő maga akarta volna előidézni, hogy a regényt befejező olvasóban hiányérzetek támadjanak, s ezeket a hiányérzeteket szemlátomást nem is igyekezett kielégíteni. De tovább mehetünk, a gyanú bizonyossággá érik, ha egy pillantást vetünk a többi négy szerelmi regényre. Mint Achilleus Tatios, azok szerzői is csak a happy endig pergetik a cselekményt,¹⁷⁵ de azokban az auktorialis elbeszélő egy idősíkot használ, a happy end tehát egyiküknél sem támaszt szükségszerűen olvasói hiányérzeteket. S ámbár Charitón és Héliodóros nem teszi, az ephesosi

¹⁷⁵ Longos szintén Daphnis és Chloé esküvőjével kezdi a regény befejezését (4, 38), a következő caput (4, 39) közbevetőleg mintegy összefoglalja további életüket, s az utolsó (4, 40) már a nászéjszakát vetíti előre. Az ephesosi Xenophónnál a happy endet követő összefoglalás még rövidebb, minősége néhány sor.

Xenophón és Longos az esküvő, illetve az újraegyesülés happy endjéig eljutva, mégis szükségét érzi annak, hogy a házaspár jövőjéről mondjon néhány szót, nagyjából úgy, ahogyan a népmesében szokás, hogy „boldogan éltek, míg meg nem haltak”. Achilleus Tatios erről a morzsányiról is lemond, tehát szinte elkerülhetetlen a következtetés, hogy céltudatosan hagyta magára az olvasót, eleve arra törekedett, hogy őt készítse az elvarratlannak tekintett szálak elvarrására, vagy tovább, szerencsés esetben egész regénye értelmezésére – tegyük mindjárt hozzá, nem Achilleus Tatios az egyedüli a szerelmi regények szerzői között, akiről ilyen szándék feltételezhető, a különbség legfeljebb annyi, hogy amazok a cselekmény folyamán kérdeznek, ő viszont a végszót kimondva, sőt a végszó kimondásával, s hogy amazok a cselekmény folyamatában korrigálhatják az – esetleg téves – olvasói interpretációt, ő viszont ilyesmire nem tart, nem tarthat igényt. Az olvasói beavatkozás igénylése mindenesetre azt is jelenti, hogy a szerzői kérdésekre – tanú rá az idevágó tudományos szakirodalom – több és egymást nem is feltétlenül kizáró válasz érkezhethet.

Az eddig megfogalmazott válaszok számba vétele hosszadalmasra nyúlna, jellegük valamelyes sejtetéséhez néhány példa is megteszi. Elhangzott egyebek közt az a vélemény, hogy a keretelbeszélés csonkolásával Achilleus Tatios a cselekményben sorjáztatott számos meghökkentő fordulat után mindössze még egy utolsó meglepetést kívánt nyújtani olvasóinak. Ami felszínessége ellenére mégis megragad valamit a *Kleitophón és Leukippé történetének* jellegzetességei közül. Jóval mélyebbre hatol – de az előzőt nem cáfolja – az a magyarázat, mely Platónban látja a megoldás kulcsát, és nem csupán azért, mert az athéni mesternek is van, így a *Parmenidés*, csonkolt keretelbeszélésű dialógusa, hanem azért is, mert a regény elején az első én-elbeszélő épp olyan árnyas, pataktól átszelt ligetbe vezet Kleitophónt, mint Phaidrost a *Phaidros* Sókratése, arról nem is beszélve, hogy a cselekményben platóni eredetű gondolatok bukkannak fel. A szokatlan befejezés tehát egyfelől a rangját volna hivatva emelni a regénynek, másfelől pedig arra figyelmeztetné az olvasót, hogy ne szórakozást, hanem elsősorban megszívelendő tanulságot lásson benne. Előhozakodhatunk azonban egy hasonló jellegű, de irodalomelméleti vonatkozású magyarázattal is. Nem kétséges, a csonkolt keret által felborzolt hiányérzetek elsősorban az esküvőt már maga mögött tudó Kleitophónra vonatkoznak: miért és mi célból van Sidónban, hová ment elbeszélése után, hol van Leukippé, és egyáltalán: hol és hogyan élnek most, a házasság, a happy end után? A szerző azonban, mintegy eleve számítva az ilyen és efféle hiányérzetekre, nem becsukja: becsapja olvasói előtt az ajtót, és ezzel jelzi, hogy szerelmi regényt ír, abban pedig a befejezést az egybekelés, a happy end jelenti. De ez még nem minden. A második idősíkkal

azért a regénye lényegét jelentő történetet Kleitophón álarcában mégis a happy end után, már férjként beszélgeti el. Azt akarná sugallni ezzel, hogy a happy end fontos állomás ugyan, de korántsem a végállomás, ahogyan az általa ismert szerelmi regények következetesen láttatják? Meglehet, s akkor visszamenőleg is értelmet kaphat az a feltűnően csupasz tényyszerűség, mellyel Kleitophón – az imént volt róla szó – a maga happy endjéről beszámol. Csakhogy a happy end végállomás-funkciójának megkérdőjelezésével Achilleus Tatios mintha magát a szerelmi regényformát általában, benne saját regényét is megkérdőjelezné. Akkor pedig a *Kleitophón és Leukippé történetének* különös befejezésében akár a szerzői kétely burkolt megnyilatkozását láthatnánk. Távolabbra pillantva azt, hogy Achilleus Tatios mintha megsejtette volna, amit a „regény” értelmű angol *romance* és *novel* szavak, illetve azok különbsége jelent.

De ez is csak egy lehetséges magyarázat a sok közül. Mindenesetre manapság a tudomány nem egy képviselője jut arra a meglátásra, hogy a *Kleitophón és Leukippé története* talán a legérdekesebb és legösszetettebb a szerelmi regények sorában. Már csak ezért is megérdemli, hogy a olvasó megfogadja a filozófus León tanácsát, amire a regénynek szentelt epigrammában buzdít: hogy hajlandó lesz maga is kutatni, „mit mond, üzen, mi is a lényege”.

TARTALOMJEGYZÉK

León epigrammája	5
I. könyv	7
II. könyv	23
III. könyv	43
IV. könyv	59
V. könyv	71
VI. könyv	89
VII. könyv	101
VIII. könyv	113
Utószó	131